

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

Θεωρία τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῶν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ φιλοσοφίαν σχέσεών των.

Ἡ τῶν καλῶν τεχνῶν θεωρία ἀποβλέπει μίαν τῶν τῆς φιλοσοφίας ἐπιστημῶν, τὴν *αισθητικὴν*.

Θὰ ἀποπειραθῶμεν νὰ παράσχωμεν ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ ἰδέαν τιὰ περὶ τῆς τέχνης ἐν γένει, νὰ ὀρίσωμεν τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς καὶ νὰ καταδείξωμεν τὰς πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν σχέσεις τῆς.

Πολλοὶ πολλὰς ἐξήνεγκον γνώμας περὶ τοῦ τίνα σκοπὸν προτίθεται ἡ τέχνη· ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ κοινοτάτη ἐστὶν ἡ ἀποδιδούσα αὐτῇ ὡς ἀντικείμενον τὴν τῆς φύσεως μίμησιν, ἐκ τούτου τὸ ὄνομα *μιμητικαὶ τέχναι*, δι' οὗ δηλοῦσι τὰς καλὰς τέχνας. Τὸ σύστημα τοῦτο πολλάκις ἀναιρεθὲν καὶ ἑκατοντάκις ἐπαναληφθὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὴν τῆς τέχνης ἰδέαν, ὑποβιβάζει τὴν ἀξίαν τῆς, καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸ ἢ διὰ πληθὺς περιορισμῶν καὶ ἀντιφάσεων, καὶ συγχέει τὸν τῆς τέχνης σκοπὸν πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς. Τὸ πρῶτον ἵνα τί ὁ ἄνθρωπος ἤθελε μιμηθῆ τὴν φύσιν; ὁποῖον ὄφελος ἤθελεν ἀρυσθῆ ἐκ τοῦ παιδαριώδους τούτου ἀθύρματος; τὴν ἡδονὴν τοῦ ἀποκαλύψαι εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀδυναμίαν του; ἐπειδὴ τὸ ἀντίτυπον ἤθελε μείνει ὑποδεέστερον τοῦ πρωτοτύπου. Εἶτα τίς ἡ τέχνη ἢ ὄντως μιμητικὴ; μὴ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ; Ἄς ὑποδείξωσι τὸ τοῦ Παρθενῶνος ὑπόδειγμα. Ὑποτιθεμένου ἀληθοῦς ὅτι ὁ πρῶτος ναὸς ὑπῆρξε σπήλαιον, καὶ ὅτι οἱ θόλοι τῆς γοθτικῆς μητροπόλεως ἀναμιμνήσκουσι τὸ τῶν δασῶν σκιερὸν, θὰ ὁμολογήσωμεν τότε ὅτι ἡ μίμησις ἀπεμακρύνθη πολὺ τοῦ ἀρχικοῦ τύπου. Δέον ἄρα, ἵνα ὤμεν συνεπεῖς, νὰ ὑποστηρίζωμεν ὅτι ὅσον ἡ τέχνη ἀπεμακρύνθη τῆς γεννήσεώς τῆς, τοσοῦτον ἐξετράπη· ὅτι ἡ Ἰνδικὴ παγῶδα καὶ οὐχὶ ὁ ἑλληνικὸς ναὸς ἐστὶ τὸ κλασικὸν ἔργον. Αὐτὴ ἡ γλυπτικὴ ἢ παράγουσα τοὺς ὀραίους τύπους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος δὲν περιορίζεται οὐδ' αὐτὴ εἰς τὴν μίμησιν. Ὑποτεθέντος ὅτι εὐρέθη ἄνθρωπος ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς πρῶτυπον εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, πόθεν ὁ λιθο-

ξόος ἔλαβε τοὺς χαρακτῆρας, οὓς ἀπέδωκε τῷ Θεῷ; τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν θείαν γαλήνην, αἵτινες διαλάμπουσιν ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ. Ἡ ἀρχὴ τῆς μιμήσεως, ἡ παριστώσα πιθανότητά τινα, ἐφηρμοσμένη εἰς τὰς παραστατικὰς τέχνας, ἀπόλλυσιν ὅλως τὴν ἔννοιάν της, ὅταν πρόκηται περὶ τεχνῶν ἀπευθυνομένων οὐχὶ πλέον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλ' εἰς τὸ αἰσθημα καὶ εἰς τὴν φαντασίαν, τῆς μουσικῆς δηλ. καὶ τῆς ποιήσεως. Οὕτως ἡ ποίησις, ὅπως μὴ ἐκτραπῆ ἐκ τοῦ ὑπερτάτου νόμου της, ἀναγκασθήσεται νὰ περιορισθῆ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ περιγραφικὸν εἶδος. Ἀρκεσθήσεται νὰ παριστᾷ τὰς ποικίλας τῆς φύσεως σκηνὰς καὶ τὰς διαφοροὺς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς περιπετείας· ἔτι πλέον ὥσπερ ἡ ποίησις διατίθῃσιν ἴδια μέσα εἰς ἐκάστην τῶν τεχνῶν καὶ αὕτη θέλει μιμηθῆ ἐκείνας· ποιητῆς ὅθεν ἔσεται ὁ ἐξόχως μιμητής· ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐστὶν ὑβριστικὴ παρεξήγησις· ποιητῆς δηλοῖ δημιουργὸς καὶ οὐχὶ μιμητής. Τὸ σύστημα τοῦτο παραγνωρίζει ἄρα τὸν τῆς τέχνης σκοπὸν, ὅστις οὐκ ἔστιν ὁ τοῦ μιμεῖσθαι, ἀλλ' ὁ τοῦ δημιουργεῖν, οὐχὶ τοῦ δημιουργεῖν ἐκ τοῦ μηδενός, ὅπερ οὐ δέδοται τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τοῦ παριστᾶν δι' ὕλικῶν μέσων εἰλημμένων ἐν τῇ φύσει τὰς τοῦ λογικοῦ ιδέας. Τὰς ιδέας ταύτας, ἃς ὁ ἀνθρώπος φέρει ἐν ἑαυτῷ καὶ αἵτινές εἰσιν ἡ τοῦ πνεύματός του οὐσία, ἡ φύσις ἐγκλείει ὡσαύτως ἐν τῷ κόλπῳ της καὶ αὐταὶ εἰσιν αἱ ἐν τῷ κόσμῳ διαχέουσαι τὴν ζωὴν καὶ τὸ κάλλος. Ἡ φύσις ἀποκαλύπτει καὶ διατρανοῖ αὐτάς, ἀλλ' ἀτελῶς πως· μᾶς ἐμφανίζονται ἐπίσης ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ συγκεχυμέναι μετὰ λεπτομερειῶν ἐπισκιαζουσῶν καὶ παραμορφουσῶν αὐτάς. Ἡ τέχνη δρᾷται καὶ ἐναποτίθησιν αὐτάς ἐν εἰκόσιν ἐναργεστέραις, διαφανεστέραις καὶ ὠραιότεραις, ἃς ἐλευθέρως δημιουργεῖ διὰ τῆς ἰδίας ἑαυτῆς δυνάμεως. Παριστᾶν ιδέας μετὰ συμβόλων λαλούντων συγχρόνως εἰς τὰς αἰσθήσεις, εἰς τὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὸ λογικόν, τοιοῦτος ὁ ἀληθὴς καὶ μόνος τῆς τέχνης σκοπός. Τοῦτο κατεργάζεται ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διὰ γεωμετρικῶν γραμμῶν, ἡ γλυπτικὴ διὰ τῶν τύπων τοῦ ὀργανικοῦ βασιλείου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ἰδίως σώματος, ἡ ζωγραφικὴ διὰ τῶν χρωμάτων καὶ τῆς ἰχνογραφίας, ἡ μουσικὴ διὰ τῶν ἤχων καὶ ἡ ποίησις διὰ πάντων ὁμοῦ τῶν συμβόλων τούτων. Οὕτως ἡ φύσις καὶ ὁ ἀνθρώπος παριστῶσιν ἀμφοτέρω τὰς θείας ταύτας ιδέας, ἡ μὲν μοιραίως καὶ τυφλῶς, ὁ δὲ μετὰ συνειδήσεως καὶ ἐλευθερίας. Ὁ ἀνθρώπος δὲν ἀντιγράφει τὴν φύσιν, ἐμπνέεται ἐκ τοῦ θέματός της καὶ ἀφαιρεῖ τοὺς τύπους της, ἵνα συνδέσῃ ἐξ αὐτῶν ἔργα, ἅπερ ὀφείλει εἰς μόνην τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ εὐφυΐαν. Ἀφίησιν αὐτῇ τὴν μέριμναν

τοῦ παράγειν ζῶντα πλάσματα, ἀπέχει τοῦ θέλειν ν' ἀμιλλᾶται πρὸς τὸν Θεόν· διότι τότε δὲν ἤθελε κατορθώσῃ ἢ νὰ ἐπεργασθῇ νευρόσπαστα ἢ νὰ παραστήσῃ ὄντα ἔχοντα ψευδῆ μόνον φαινόμενα ζωῆς. Ἀλλὰ πρόκειται νὰ δημιουργήσῃ σύμβολα δηλοῦντα τὴν ιδέαν εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ εἰς τὸ πνεῦμα, ἔχοντα τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐγεῖραι πάντα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὰ αἰσθήματα, παραγαγεῖν τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ παραφέρειν ἡμᾶς εἰς ἰδεώδη κόσμον. Τότε οὐ μόνον ἡ τοῦ ἀνθρώπου εὐφυΐα δύναται ν' ἀνθαμιλλᾶται ἐπιτυχῶς πρὸς τὴν φύσιν, ἀλλ' αὕτη ὀφείλει ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν ἀνθρώπον ὡς διδάσκαλον. Ἔστιν ὁ δεσπότης ἐν τῇ τέχνῃ ὥσπερ ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, ὅταν ὑποβάλλῃ τὰς δυνάμεις της ὑπὸ τὸ κράτος του καὶ κάμπτη αὐτάς εἰς τὰ σχέδιά του, ὥσπερ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὅταν ἀποσπᾷ τὰ ἀπόρητὰ της καὶ ἀποκαλύπτῃ τοὺς νόμους της, ὥσπερ ἐν τῇ ἠθικῇ ὅταν δαμάζῃ τὰ πάθη της καὶ ὑποβάλλῃ αὐτὰ εἰς τὸν κανόνα τοῦ καθήκοντος, ὥσπερ πανταχοῦ διὰ τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ τέχνη, συνελόντι εἰπεῖν, σκοπὸν προτίθεται παραστήσαι διὰ αἰσθητῶν εἰκόνων δεδημιουργημένων ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τὰς ιδέας τὰς συνιστώσας τὴν τῶν πραγμάτων οὐσίαν. Οὗτός ἐστιν ὁ μόνος προορισμός, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος της. Τὸ ἔργον τοῦτο τῇ ἐπαρκεί καὶ οὐ συγκεχώρηται νὰ τῇ ἀπονείμωμεν ἄλλο, τοῦτο ἐστὶν ἡ ὑψίστη διαδήλωσις τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως, ἐπειδὴ ἐστὶν ἀποκαλύψις τις· ἀποκαλύπτει τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ αἰσθητῶν τύπων, τῇ ἐπιβάλλει συγχρόνως ὑποχρεώσεις, ὧν δὲν δύναται ν' ἀπαλλαγθῇ καὶ ὄρους οὓς δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ.

Ἐξετάσωμεν διὰ τοῦ φωτός τῆς ἀρχῆς ταύτης τὰς διδασκαλίας τὰς ἀπονεμούσας εἰς τὴν τέχνην ἄλλον σκοπὸν, τὸ εὐάρεστον ἐπὶ παραδείγματι ἢ τὸ ὠφέλιμον, ἢ προσέτι ἠθικὸν ἢ θρησκευτικὸν σκοπὸν. Τὰ συστήματα ταῦτα συγχέουσι τὰ ἐπουσιώδη μετὰ τοῦ οὐσιώδους καὶ πρωτεύοντος γεγονότος, τὰς συνεπειὰς μετὰ τῆς ἀρχῆς, τὸ ἀποτέλεσμα μετὰ τῆς αἰτίας. Προσέτι ἔχουσι τὴν σοβαρὰν ἀσυνέπειαν νὰ καταστήσωσι τὴν τέχνην ἐργαλεῖον πρὸς ὑπηρεσίαν ἄλλοτρίου ἀντικειμένου, καὶ νὰ ἀφαιρέσωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς, ἥτις ἐστὶν ἡ οὐσία καὶ ζωὴ της. Ἐπὶ χρόνον μακρὸν παρεγνώρισαν τὴν τῆς τέχνης ἀνεξαρτησίαν, νῦν ἔτι ἐκάστη μερὶς θέλει νὰ τὴν κατατάξῃ ὑπὸ τὴν σημαίαν της· οἱ μὲν ἀποκαλοῦσιν αὐτὴν μέσον πολιτισμοῦ, μέσον ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· οἱ δὲ ἀπαιτοῦσιν ὥστε τὰ μνημεῖα καὶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης νὰ παριστῶσι πρὸ πάντων θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων τέλος θεωροῦσιν

ἐν τοῖς προϋούσι τῶν τεχνῶν ἀντικείμενον μόνον τέρψεως. Πάντες ἀποκρούουσιν ἐκεῖνο, ὅπερ ἀποκαλεῖται θεωρία τῆς τέχνης διὰ τὴν τέχνην. Τὴν θεωρίαν ταύτην ἀσμένως ἀποδεχόμεθα, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ τῆς περιωρισμένης καὶ ψευδοῦς ἐρμηνείας, ἣν εὐηρεστήθησαν νὰ τὴν περιβάλωσι. Τὸ ἀξίωμα τῆς τέχνης διὰ τὴν τέχνην δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ἀριστοτέχνης δύναται νὰ ἐγκαταλειφθῆ εἰς πάσας ἀκανονίστου φαντασίας τὰς ἰδιοτροπίας, νὰ μὴ σεβασθῆ μηδεμίαν ἀρχήν, νὰ μὴ ὑποβληθῆ εἰς μηδὲνα νόμον, ὅτι ἔσεται ἀτιμωρητὴ ἀκόλαστος, ἀνήθικος, ἀσεβής· ὅτι, ἐὰν εὐαρεστητῆται νὰ ὀλιγορήσῃ τὴν αἰδῶ, νὰ κάμῃ νὰ ἐρυθρίασῃ ἢ ἀθρόφωτος, νὰ κηρύξῃ τὴν κακοήθειαν, οὐκ ἔσεται συγκεχωρημένον ν' ἀπαιτήσῃ λόγον περὶ τῆς χρήσεως, ἣν ποιεῖται τῆς εὐφυΐας του. Οὐχί, ἀλλ' ἡ κριτικὴ ὀφείλει νὰ τῷ ἀποδείξῃ πρὸ παντὸς ἄλλου ὅτι παρεβίασε τοὺς κανόνας τοῦ καλοῦ, ὅτι περιυβρίζων τὰ ἦθη παρεβίασε τοὺς τῆς τέχνης κανόνας, ὅτι τὰ ἔργα του τοσοῦτον προσβάλλουσι τὴν καλαισθησίαν ὅσον ἐπαναστατοῦσι τὴν συνειδησιν, ὅτι ἐπλανήθη ἂν ἐνόμισεν ὅτι εὔρε τὴν πρὸς τὴν δόξαν ὁδὸν ἀπομακρυνόμενος τοῦ ἀληθοῦς, ὅτι ἐκολάκευσε βαναύσους κλίσεις καὶ εὐτελῆ πάθη, ἀλλ' ὅτι μακρὰν ἀπέχει τοῦ νὰ θεραπεύσῃ εὐγενεστέρας δυνάμεις καὶ τὰς ὑψηλὰς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀνάγκας· ὅτι ἐπομένως τοιαῦτα προϊόντα εἰσὶν ἐφήμερα, καὶ οὐδέποτε θὰ παρατεθῶσι παρὰ τοῖς ἀθανάτοις ἀριστουργήμασι τῶν μεγάλων τῆς τέχνης διδασκάλων, ἐπειδὴ μόνον διαρκές ἐστὶ τὸ συνᾶδον πρὸς τὰς αἰωνίους ιδέας τοῦ λόγου καὶ τὰ βαθέα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας αἰσθήματα. Ἀποδεικνύουσιν οὕτως εἰς τὸν Δημιουργόν ὅτι ἐπειδὴ δὲν εἰργάσθη τὴν τέχνην χάριν τῆς τέχνης, ἀλλὰ τὴν τέχνην ἐπιδιώκων τύχην, ἢ πρὸς δημοκοπίαν, ἢ πρὸς ὑψηλότερον σκοπόν, ἀλλ' ἄλλότριον τῇ τέχνῃ, χάριν ἠθικοῦ, πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ σκοποῦ, ἀπέτυχε τοῦ ἰδίου σκοποῦ καὶ ἔσχε τοσοῦτον κακὴν ἔμπνευσιν. Ἐν πᾶσι τούτοις δὲν πρόκειται οὔτε περὶ κανόνων τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, οὔτε περὶ ὀρθοδοξίας, οὔτε περὶ ἠθικῆς ἢ θρησκευτικῆς ἀγωγῆς. Τὸ κριτήριον δὲν ἔγκειται οὔτε ἐν τῇ θρησκείᾳ, οὔτε ἐν τῇ ἠθικῇ, οὔτε ἐν τῇ λογικῇ, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ τέχνῃ, ἣτις ἔχει ἰδίας ἀρχάς, ἰδίαν θεσμοθεσίαν καὶ δικαιοδοσίαν καὶ θέλει νὰ κρίνηται κατὰ τοὺς ἰδίους ἑαυτῆς νόμους. Οἱ νόμοι οὗτοι, οὓς μόνῃ ἡ καλαισθησία γινώσκει καὶ ἐφαρμόζει, δὲν ἀντίκεινται ταῖς θρησκευτικαῖς ἀληθείαις. Πῶς ἢ ἐν τῇ τέχνῃ ἀλήθεια ἤθελε διάκειται ἄλλοτρίως πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἀλήθειαν; Οὐκ εἰσὶν αἱ αὐταὶ αἰετοτε αἰώνια καὶ θεῖαι ἀλήθειαι αἱ διαδηλούμεναι ἐν σφαίρα καὶ ὑπὸ τύπους διαφορούς; Οὐκ ἔστι δυ-

νατὸν οὔτε ν' ἀντίστανται ἀλλήλαις, οὔτε ν' ἀντιφάσκωσι. Δὲν ὑπάρχει ἐν τούτοις λόγος ὅπως συγχέωμεν ἐκεῖνο, ὅπερ ἐστὶ καὶ δέον νὰ μὲν διακεκριμένον. Ἄφετε τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις ν' ἀναπτυχθῶσιν ἐν τῇ ποικιλίᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ των, τοῦτό ἐστὶν ὁ ὅρος τῆς ἁρμονίας των. Ἡ θρησκευτικὴ σκέψις, ἡ φιλοσοφικὴ καὶ κλλιτεχνικὴ εἰσὶν ἀδελφαί, τὰ δικαιώματά των εἰσὶ κοινά, τείνουσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἀλλὰ διὰ διαφορῶν μέσων ἀνευ διταγμοῦ, ἀπαράχως καὶ ἀμερίμνως. Ἀκολουθοῦσι τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαραχθεῖσαν ὁδόν, βέβαιοι ὅτι ἀφιχθήσονται εἰς τὸ αὐτὸ τέρμα. Ἀφοῦ οἱ δημιουργοὶ τῶν συστημάτων τὸ πᾶν ἐχώρισαν, ἐπῆλθεν αὐτοῖς ἡ μανία τοῦ ἐπαναγαγεῖν τὸ πᾶν εἰς ἐνότητα καὶ νὰ συγχύσῃσι τὸ πᾶν· οὐδὲν ἐπαχθέστερον ἢ ἡ αἰωνία αὕτη ταυτότης πάντων τῶν πραγμάτων, ἡ ἐξαιρέτουσα μετὰ τῆς ποικιλίας τὴν ζωὴν καὶ τὴν πρωτοτυπίαν, αἴρουσα δὲ τὰ ὅρια καὶ διαρρηγνύουσα τοὺς φραγμοὺς μεταβάλλει τὰ πρόσωπα καὶ παριστᾷ τὸν καλλιτέχνην ὅτε μὲν ἱερέα, ὅτε δὲ φιλόσοφον καὶ ἄλλοτε παιδαγωγόν καὶ πᾶν ἄλλο ἢ καλλιτέχνην. Ἀφῶμεν τῇ τέχνῃ τὸν ἴδιον χαρακτῆρα καὶ εἶδος, ἀπόσχωμεν νὰ μεταποιήσωμεν ἢ ὑποδουλώσωμεν αὐτήν. Ἀκατανόητον καθίσταται τίνος ἕνεκα δυσανασχετοῦσί τινες ὅτι οὐκ ἀφίεται πλήρης ἐλευθερία τῷ φιλοσοφικῷ πνεύματι, ἀρνοῦνται δὲ αὐτὴν τῇ καλλιτεχνίᾳ. Διασύρουσι τὸν μέσον αἰῶνα ὅτι κατέστησε τὴν φιλοσοφίαν *θεραπεινίδα τῆς θεολογίας*. Ἄλλ' ὁ καλλιτέχνης ἔχει ἄρα ἥττω ἀνάγκην τῆς ἐλευθερίας ἢ ἡ φιλοσοφία; Τὸ πνεῦμά του ὀφείλει νὰ ἦ ἥττον ἀπηλλαγμένον παντὸς περιορισμοῦ καὶ ἀπελευθερον πάσης προκαταλήψεως; Ἦναγκασμένοι νὰ ἔχῃ τὰ ὄμματα προσηλωμένα ἐπὶ ἠθικῆς τινος ἀληθείας ἵνα τὴν ἀναπτύξῃ, ἐπὶ τινος δόγματος ἵνα τὸ παραστήσῃ, ἐπιστημονικῆς τινος ἀνακαλύψεως ἵνα τὴν διαδώσῃ, ἐπὶ μεταφυσικῆς ιδέας ἵνα τὴν καταστήσῃ αἰσθητὴν δι' εἰκόνων, μάτην θὰ περιμένη τὴν ἔμπνευσιν· αἱ συνθέσεις του ἔσονται ψυχραί, ἡ ζωὴ θὰ ἐλλείπῃ ἐκ τῶν προσώπων του, μὴ ἐλπίζητε ὅτι θὰ κατορθώσῃ ποτὲ νὰ θιῆ, νὰ συγκινήσῃ, νὰ ἐγείρῃ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν. Ἐν οἷς ἔργοις ἐλλείπει ἡ ἔμπνευσις μὴ ἀναζητῆτε ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπιθυμεῖτε, παραδειγματισμὸν, ἠθικὸν μάθημα ἢ σωτηριῶδη ἐντύπωσιν· θὰ ἀπαντήσῃτε ἀηδῖαν μόνον.

Ἄλλ' ἀποπειραθῶμεν νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβέστερον τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς τέχνης, δεικνύοντες τὰς χωριζούσας αὐτὴν διαφορὰς ἀπὸ τῆς θρησκείας καὶ φιλοσοφίας μεθ' ὅλας τὰς ἐνούσας αὐτὰς σχέσεις.

Τὸ οὐσιωδῶς διακρίνον τὴν τέχνην ἀπὸ τῆς θρησκείας ἐστὶν ἐν συν-

τόμῳ τὸ ἐξῆς· ἡ τέχνη, ὡσπερ προεῖρηται, ἐντολὴν ἔχει ν' ἀποκαλύψῃ δι' εἰκόνων καὶ συμβόλων τὰς συνιστώσας τὴν τῶν πραγμάτων οὐσίαν ἰδέας. Εἰς πᾶν τῆς τέχνης προῖον δύο τινὰ πρόκειται νὰ θεωρήσωμεν, τὴν ἰδέαν τὴν ἀποτελοῦσαν τὴν βᾶσιν του, καὶ τὴν παριστώσαν αὐτὸ εἰκόνα· ἀλλὰ τὰ δύο ταῦτα οὕτω στενῶς εἰσι συνδεδεμένα καὶ συνηνωμένα ἀλλήλοις καὶ ἀποτελοῦσιν ἐνιαῖον καὶ ἀδιαίρετον ὅλον, ὥστε δὲν δύνανται νὰ χωρισθῶσι χωρὶς τὸ προῖον τῆς τέχνης νὰ ἐξαφανισθῇ. Ἡ τέχνη συνίσταται κυρίως ἐν τῇ ἐνότητι ταύτῃ.

Ἡ δικαιοδοσία της ἐστὶν ἀπεριόριστος, ἐξασκεῖται ἐν τῷ μέσῳ ἀπείρου ποικιλίας ἰδεῶν καὶ τύπων, ἀλλ' ἴσταται ἐν τῷ αἰσθητικῷ κόσμῳ, δὲν δύναται νὰ ὑψωθῇ διὰ τῆς ἀφηρημένης ἰδέας μέχρι τοῦ ἀοράτου, δηλαδὴ νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν ἐν ἐκυτῇ κεχωρισμένη ἐκ τῶν εἰκόνων καὶ περικαλυμμάτων της. Ἡ τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου κρᾶσις ἐστὶν ὁ πρῶτος τῆς τέχνης χαρακτήρ.

Ἄλλος τις οὐχ ἦττον οὐσιώδης τῆς τέχνης χαρακτήρ ἐστὶν ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐλευθέρᾳ δημιουργία. Ἡ ἐν τῇ τέχνῃ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἀποκεκαλυμμένη, ὁ καλλιτέχνης δὲν παραλαμβάνει αὐτὴν ἐτοιμῆν, ἢ ἂν τὴν παραλάβῃ, ὑποβάλλῃ αὐτὴν εἰς μεταποιήσεις. ἐλευθέρως παραδέχεται καὶ χρῆσιν αὐτῆς ποιεῖται, ἐλευθέρως τὴν περιβάλλει διὰ τύπου ὑπ' αὐτοῦ εἰργασμένου. Ὁ τῆς ἰδέας τύπος ἐξῆλθεν ἐκ τῆς δημιουργικῆς του ἐνεργητικότητος, τούτου ἕνεκα τὰ ἔργα του ἀποκαλοῦνται δημιουργήματα. Ὁ καλλιτέχνης ἐμπνέεται, ἀλλ' ἡ ἐμπνευσις ἐστὶν ἐσωτερικὴ, οὐχὶ δὲ ἐπέισακτος. Ἡ Μοῦσα ἐνοικεῖ ἐν τοῖς μυχιαϊτάτοις τῆς τοῦ ποιητοῦ ψυχῆς. Παρὰ τῇ ἐλευθέρᾳ προσωπικότητι ἀναπτύσσεται ἀρχὴ τις αὐτόματος, φυσικὴ, συνδυαζομένη μετ' ἐκείνης ὡσπερ ἡ εἰκὼν μετὰ τῆς ἰδέας. Ἡ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν ἁρμονία, ἡ ταυτόχρονος ἐνέργειά του, συνιστᾷ τὴν ἀληθῆ καλλιτεχνικὴν ἰδέαν.

Ἡ θρησκεία διαφέρει τῆς τέχνης καθ' ὅσον ἡ μὲν θρησκευτικὴ ἀλήθεια οὐ μόνον ἐστὶν ἀποκεκαλυμμένη, ἀλλ' ἔτι πλέον δὲν συνδέεται οὐσιωδῶς μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ τύπου. Ἡ θρησκεία ὑποχρεοῦται ἀδιστακτικῶς νὰ παριστᾷ τὰς ἑαυτῆς ἰδέας ἐν ἐμβλήμασι καὶ συμβόλοις, ἅπερ λαλοῦσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς συγχρόνως καὶ εἰς τὸ πνεῦμα, ἐπικαλεῖται τότε ἐπίκουρον τὴν τέχνην, παριστώσαν τὰς διδασκαλίας ἐκείνης δι' εἰκόνων· ὅθεν ἡ τέχνη διερμηνεύει τὸ δόγμα παρὰ ταῖς νοήσεσι ταῖς εἰσέτι ἀνικάνοις νὰ τὸ κατανοήσωσιν ἐν τῇ αὐτοῦ καθαρότητι, ἀλλὰ τούτῳ ἐστὶ προπαρασκευὴ μόνον καὶ μῦσις. Ἡ ἀληθὴς θρησκευτικὴ διδασκαλία μεταβιβάζεται διὰ τοῦ λόγου καὶ

ἀπευθύνεται εἰς τὸ πνεῦμα. Ἀληθὴς ἀφ' ἐτέρου λατρεία ἐστὶν ἡ ὑπὸ τῆς ψυχῆς τῷ ἀοράτῳ Θεῷ ἀποδιδόμενη, προσπαθούσης νὰ ἐνωθῇ αὐτῷ ἐν τῇ τῆς μελέτης καὶ προσευχῆς σιγῇ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθεῖα λατρεία, εἰς ἣν ἀδυνατεῖ ἡ τέχνη νὰ ἐφίχθῃ. Ἡ μυστικὴ τῆς ψυχῆς ἐνωσις μετὰ τοῦ Θεοῦ τελεῖται ἐν τῇ σιγῇ καὶ ἐν τῇ περισυναγωγῇ εἰς ἑαυτὴν. Ἐν τῷ βαθμῷ τούτῳ ἡ τέχνη οὐ μόνον ἐστὶν ἀνωφελής, ἀλλὰ ἀπεργάζεται καὶ βεβήλους περισπασμούς. Ὁ πιστὸς καλύπτεται τοὺς ὀφθαλμοὺς, δὲν βλέπει, δὲν ἀκούει, τὸ πνεῦμα ἵπταται εἰς ἐκτάσεις ἀπροσίτους ταῖς αἰσθήσεσι καὶ τῇ φαντασίᾳ. Ἡ τέχνη ἄρα οὐ δύναται νὰ ἀφικηθῇ εἰς τὸ ὕψος τῆς θρησκευτικῆς σκέψεως, ἔστιν ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν δευτερεύον τι καὶ ἐπίκουρον, θεωροῦσαν τὴν τέχνην οὐχὶ ὡς τὴν ἔκφρασιν καὶ τὸ ὄργανόν της, καθὼς ἀπεκάλεσαν αὐτὴν, ἀλλὰ περιάπτει τοῖς θρησκευτικοῖς ἔργοις δευτερεύουσαν μόνον ἀξίαν. Ἡ θρησκευτικὴ εὐλάβεια προτιμᾷ ἀντὶ ὄραίου ἀγάλματος, ἐξεληθόντος τῶν χειρῶν τοῦ ἐμπειροτάτου λιθοξόου, ἀκατέργαστον εἰκόνα τιμωμένην ὑπὸ τῶν πιστῶν, ταπεινὸν παρεκκλήσιον ἐπὶ τοῦ μνήματος μάρτυρός τινος, καθηγιασμένον διὰ θαυμάτων ἀντὶ τῆς ἐν Κολωνίᾳ μητροπόλεως ἢ τοῦ ἐν Ρώμῃ ἀγίου Πέτρου. Καὶ ἡ τέχνη δὲ διατηρεῖ τὴν ἑαυτῆς ἀνεξαρτησίαν, ὅπερ μυριοτρόπως τεκμηριοῖ. Οὐδέποτε τηρεῖ αὐστηρὰν ὀρθοδοξίαν, οὐδέποτε κάμπτεται ὅπως τῇ ἄλλοτρίᾳ βουλήσει. Οὐδέποτε παραδέχεται ἄλλοτρίαν ἰδέαν, οὐδ' ἐπιβεβλημένον τύπον, χωρὶς νὰ τροποποιήσῃ αὐτά. Ἐχει τοὺς τύπους καὶ τοὺς νόμους της, οὓς μάλιστα τηρεῖ· ἔχει προσέτι τὰς φαντασίας καὶ ἰδιοτροπίας της, ἃς δέον νὰ τῇ συγχωρηθῶσιν. Ὅταν ἐργάζεται ὑπηρετοῦσα τὴν θρησκείαν, ἀπομακρύνεται ἀδιαλείπτως τοῦ βιβλικοῦ κειμένου, τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος ἢ τοῦ καθιερωμένου τύπου, μεταποιεῖ τὴν παράδοσιν καὶ τὸ συναξάριον, καὶ ἐὰν δὲν ἐπιτηρῆται, θὰ μεταβάλλῃ ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὸ τὸ δόγμα. Μάτην θὰ προσπαθήσητε νὰ συγκρατήσητε τὸν καλλιτέχνην δι' ἀλύσεων, θέλει πάντοτε σὰς διαφύγει. Ἄλλως τε ὅσον εὐπειθὴς καὶ ἂν φαίνεται καὶ ὑποταγμένος, μὴ λησμονήσωμεν ὅτι προτίθεται σκοπὸν τοῦ νὰ καταγοητεύσῃ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν φαντασίαν. Ἐὰν ἐγκαταλείπησθε αὐτῷ θέλει σὰς συγκρατήσῃ ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ θέλει σὰς καταστήσῃ εἰδωλολάτρην ἢ ἐθνικόν. Θέλει σὰς καλύψῃ τὸν Ἅγιον τῶν ἁγίων καὶ θέλει σὰς παρακωλύσει νὰ κοινωνήσητε ἐν πνεύματι μετὰ τοῦ Θεοῦ πνεύματος. Μεταξὺ τέλους τῆς θρησκείας καὶ τῆς τέχνης ἀναφαίνονται οὐ μόνον πραγματικαὶ διαφοραὶ, ἀλλ' ἀντίθετός τις καὶ ἀντιφατικὴ τάσις. Χαρακτήρ

τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας ἐστὶ τὸ ἀμετακίνητον, ἐνῶ ἡ τέχνη ἐστὶν ἀπ' ἐναντίας οὐσιωδῶς εὐμετάβλητος· ὅθεν τείνει νὰ διαταραξῆ καὶ παραμορφώσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν, θέλουσα νὰ καθωραίωσῃ καὶ περιβάλλῃ αὐτὴν νέους τύπους, προσεταιρίζουσα αὐτὴν εἰς τὰ συμφέροντα, εἰς τὴν κλαισθησίαν, εἰς τὰς ιδέας ἐκάστης ἐποχῆς καὶ εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη. Οὕτως ἀφοῦ συνεβάδισαν ἐπὶ τινα χρόνον ἡ θρησκεία καὶ ἡ τέχνη κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐχωρίσθησαν ἐπὶ τέλους.

Ἐὰν παραβάλωμεν νῦν τὴν τέχνην πρὸς τὴν φιλοσοφίαν θέλομεν θεωρήσει στενὴν μεταξὺ των σχέσιν, ἀλλ' ὡσαύτως οὐσιώδεις διαφορὰς. Ἀντικείμενον τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλοσοφίας εἰσὶν αἱ ιδέαι, ἀρχὴ καὶ οὐσία τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ἡ τέχνη παριστᾷ τὰς ιδέας ὑπὸ αἰσθητοῦς τύπου, ἡ δὲ φιλοσοφία σπεύδει νὰ γνωρίσῃ αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς ἐν τῇ ἀφηρημένῃ των φύσει, ἀπηλλαγμένως παντὸς συμβόλου, ἐκφράζει δὲ αὐτὰς ἐν γλώσσῃ ἐπίσης ἀφηρημένῃ, μὴ ἀνακαλούσῃ εἰς τὸ πνεῦμα ἢ γυμνὴν τὴν σκέψιν καὶ ἀπευθυνομένη εἰς μόνον τὸ λογικόν. Ἡ θρησκεία διέρχεται πάντας τοῦ συμβόλου τοὺς βαθμοὺς ἵνα ἀνυψωθῆ μέχρι τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· ἀλλ' ἡ θρησκευτικὴ ιδέα καὶ ὑπὸ τὸν ἐναργέστερον τύπον συμφωνεῖ τῷ αἰσθηματι· κατανοῆσαι οὐκ ἔστιν ὁ σκοπὸς τῆς. Ἡ φιλοσοφία ἐξ ἐναντίας θέλει νὰ κατανοήσῃ καὶ δὲν κατανοεῖ πράγματι ἢ ὅταν ἡ ἀλήθεια τῇ φαίνεται γυμνή, περιβεβλημένη τὸ ἴδιον ἐαυτῆς φῶς.

Οἱ ὠραιότεροι τύποι, αἱ λαμπρότεραι εἰκόνες, τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐμβλήματα ὀλίγον τὴν συγκινοῦσιν, ἐνορᾷ ἐν αὐτοῖς κώλυμα μᾶλλον ἢ μέσον πρὸς θεωρίαν τοῦ ἀληθοῦς· ὅθεν σκοπίμως παρατρέπει πάντα ταῦτα ἢ μᾶλλον διορᾷ τὴν τούτων ἔννοιαν. Ἀλλὰ τότε καταστρέφει τὸ ἔργον τῆς τέχνης, ὑφιστάμενον ἐν τῇ ἀδιασπᾶστω ἐνώσει τῆς ιδέας μετὰ τῆς αἰσθητῆς εἰκόνας. Ἐὰν ἀφ' ἑτέρου ἡ τέχνη παραβαλλομένη τῇ θρησκείᾳ ἢ ἐλευθέρᾳ δημιουργίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης ποιήσεως, ἡ ἔμπνευσις ἐστὶν ἀνεξάρτητος τῆς βουλήσεως, ὁ καλλιτέχνης αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ἀρχὴν δρᾶσαν καὶ ἀναπτυσσομένην ὡσπερ μοιραίαν ἰσχὺν κατὰ τὸν τρόπον τῶν φυσικῶν δυνάμεων κινουσαν καὶ ἐξάπτουσαν, ὑποτάσσουσαν καὶ παραφέρουσαν αὐτόν. Καὶ ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ καὶ τῇ ποιητικῇ συμφορᾷ ὀφείλει νὰ δεσπόζῃ καὶ διευθύνῃ τὴν πτῆσιν τῆς φαντασίας του. Ἐν τούτοις ὁ θεῖος οἶστρος, ὑφ' οὗ ἐμπνέεται δὲν προέρχεται ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς ἀτομικότητός του, προκαλεῖται ὑπὸ μούσης ἢ θεοῦ τινος. Ὅπως ἀλλοῖόν τι συμβαίνει τῷ φιλοσόφῳ· καὶ τοι γινώσκων ὅτι τὸ λογικὸν ἀπορρέει ἐκ θείας πηγῆς, καὶ ὅτι ἡ ἀλήθειά ἐστὶν ἀνεξάρτητος αὐτοῦ, ἐλευθέρως ὅμως ἀναζητεῖ αὐτὴν,

δι' ἐκουσίας δὲ προσπαθείας τῆς νοήσεως τείνει νὰ σχετισθῇ μετ' αὐτῆς. Ἐν τῇ ἐνασχολήσει τοῦ πνεύματός του ἐπιβάλλει σιγὴν εἰς τὴν φαντασίαν καὶ αἰσθητικότητα, ἐν δὲ τῇ τῆς μελέτης γαλήνῃ θεωρεῖ, συλλογίζεται, σκέπτεται. Ἐπιτηρῶν μετὰ προσοχῆς πάσας τῆς σκέψεως τὰς κινήσεις, τὴν ὑποτάσσει εἰς τακτικὴν πορείαν καὶ τὴν ὑποβάλλει εἰς τοὺς κανόνας τῆς μεθόδου. Ἡ φιλοσοφία ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον λογικὸν ὑπὸ τὸν ἀληθῶς ἐλεύθερον αὐτοῦ τύπον.

Ἐν ἀρχῇ ἡ φιλοσοφία παριστᾷ σχέσιν τιὰ πρὸς τὴν τέχνην καὶ τὴν ποίησιν· ἀλλὰ ταχέως ἐπέρχεται ὁ χωρισμὸς. Οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι γράφουσιν ἐπικῶς, τὰ συστήματά των εἰσὶ κοσμογονικὰ ποιήματα, καίτοι ἡ διδακτικὴ ποίησις πλησιάζει τὸν πεζὸν λόγον· μετ' οὐ πολὺ ὁ τύπος οὗτος ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ διαλόγου. Ἀλλὰ καὶ ὁ διάλογός ἐστι ἔργον τέχνης, μικρὸν δράμα, ἔχον τὰ πρόσωπά του, ἔκθεσιν, δέσιν καὶ λύσιν. Ἡ σωκρατικὴ συνδιάλεξις τὸν παριστᾷ μετὰ ζωηρότητος, ἤχθη εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν τελειότητος ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, οὐχ ἦττον καλλιτέχνου καὶ ποιητοῦ ἢ φιλοσόφου. Ἄλλ' ἐρχεται ὁ Ἀριστοτέλης ὅστις ἀντὶ τῆς σαφῆς διατάξεως τοῦ Πλατωνικοῦ διαλόγου ἀντικαθιστᾷ τὴν ἀπλὴν ἔκθεσιν, δημιουργεῖ τὸν φιλοσοφικὸν πεζὸν λόγον καὶ περιορίζει τὴν σκέψιν ἐν τῷ συλλογισμῷ. Τὸ διδακτικὸν ποίημα καὶ ὁ διάλογος ἔχουσι τὴν φυσικὴν καὶ νόμιμον θέσιν των ἐν τῇ γενέσει τῆς φιλοσοφίας. Ὅριζουσι τοὺς βαθμοὺς τῆς μεταβάσεως, δι' ἧς ἡ φιλοσοφία χωρίζεται τῆς τέχνης, εἰσὶ τύποι ἀμετακλήτως παρωχηκότες. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουσι τάχα βαθεῖαι σκέψεις ἐν τοῖς δημιουργήμασι τῆς τέχνης καὶ ἐν τοῖς ἔργοις ἰδίᾳ τῶν μεγάλων ποιητῶν; Ἀδιστακτικῶς ναι, ἀλλ' ἐὰν ἐννοῶσι τούτου ἕνεκα ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἢ ὁ ποιητὴς ἔχει σαφῆ τῶν ἰδεῶν του συνείδησιν, ὅτι δύναται νὰ δώσῃ τὴν φιλοσοφικὴν αὐτῶν ἐξήγησιν, ἀπατῶνται. Ὁ Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος οὐδόλως εἰσὶ φιλόσοφοι, ἐπειδὴ ἐνόμισαν τινες ὅτι δύνανται νὰ ἐξαγάγωσιν ἐκ τῶν ποιημάτων των ὅλην φιλοσοφίαν. Ὁ Ἡσίοδος οὐδέποτε ὑπέπτευσεν ὅτι συντάττων τὴν Θεογονίαν του ἐξέθετε κοσμογονικόν, μεταφυσικόν καὶ ἠθικόν σύστημα· φιλόσοφοι δὲ κατὰ δώδεκα αἰῶνας μεταγενέστεροι τοῦ Ὁμήρου ἀνεῦρον τὴν τῶν ἀριθμῶν θεωρίαν τοῦ Πυθαγόρου καὶ τὰς ιδέας τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ μυθολογίᾳ του. Τὸ αὐτὸ δυνατόν εἶπειν περὶ τῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου φιλοσοφίας. Ὁ Αἰσχύλος, ὁ τῆς Ἐλευσίνος τὰ μυστήρια ἀποκαλύψας, ἤθελε πιθανῶς εὑρεθῆ εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν νὰ δώσῃ τὴν φιλοσοφικὴν ἀνάλυσιν τῶν τραγωδιῶν του. Ὁ Σοφοκλῆς ἐκ τῆς τραγωδίας του *Οἰδίπους τύραννος* ἤθελε δυ-

νηθῆ νὰ ἐξαγάγῃ θεωρίαν ἐξίλασμοῦ ; Ὁ Εὐριπίδης, ὁ ἀπὸ σκηναῖς οὗτος φιλόσοφος, ὅπως ἀποκκλοῦσιν αὐτὸν οἱ σύγχρονοὶ του, περιπίπτει εἰς ἀντιφάσεις ὁσάκις ἐξάγει ἠθικὰ παραγγέλματα ἐκ τῶν δραμάτων του. Μέχρι τίνος βαθμοῦ ἡ ἔμπνευσις καὶ ἡ σκέψις δύναται νὰ συνδυασθῶσιν ὅπως παραγάγῃσι καλλιτεχνικὸν ἢ ποιητικὸν ἔργον, τοῦτό ἐστὶ ζήτημα μὴ δυνάμενον νὰ λυθῆ ἐκ τοῦ προχείρου, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ ἔμπνευσις δέον νὰ ἔχῃ τὴν πρωτοβουλίαν, ἐὰν δὲ ἡ σκέψις παρεμβαίῃ ἄλλως ἢ ὅπως τὴν διευθύνῃ, ἐὰν τὴν ἀντικαθιστᾷ, ἐξαφανίζεται ἡ τέχνη καὶ ἡ ποίησις. Κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἐν Γερμανίᾳ δύο μεγάλοι ποιηταὶ ἐφάνησαν πραγματώσαντες τὴν ἀνάμιξιν ταύτην τῆς ποιήσεως καὶ φιλοσοφίας. Ἄλλ' ὁ Γαίτης δικαίως ἀπεφάνθη ὅτι ὁ Σχίλλερὸς οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἡπτόν φιλόσοφος ἢ ὅταν ἠθέλησε νὰ ᾗ φιλόσοφος, καὶ ὁ Σχίλλερὸς ἠδύνατο ν' ἀπευθύνῃ εἰς τὸν Γαίτην τὸν αὐτὸν ἔλεγχον. Τὸ μέγιστον ποιητικοφιλοσοφικὸν ἔργον, ὕπερ δύναται τις ν' ἀναφέρῃ, ὁ Φαῦστος, ἐπιβεβαιοῖ τὴν γνώμην ἡμῶν. Τὸ πρῶτον μέρος ἐστὶν ἀσυγκρίτως μᾶλλον ἐνδιαφέρον τοῦ δευτέρου καὶ ἀνώτερόν του ὡς δραματικὸν ἔργον κυρίως, ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφικὴ ἀλληγορία ἀπαντᾷ ἐν αὐτῷ σπανιώτερον. Ὁ δεῦτερος Φαῦστος, ἔργον σκέψεως μᾶλλον ἢ ἔμπνεύσεως, παριστᾷ ἀδιστακτικῶς μεγάλας ἐν συνόλῳ καλλονὰς καὶ μάλιστα ἐν ταῖς λεπτομερείαις· ἀλλ' οὐ δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν τὸ ψυχρὸν τῆς ποιήσεως, ἀδύνατον νὰ ἐπιδοκιμασθῆ καὶ ἐγκριθῆ ἢ μετὰ μακρὰν καὶ βαθεῖαν μελέτην, ἀλλὰ τότε ἀποτυγχάνει ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ τὸ τῆς τέχνης ἔργον δέον νὰ παραγάγῃ, αἰφνιδίαν δηλ. ἐντύπωσιν, τὸ αἰσθημα τοῦ ωραίου καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν, ὃν ἡ θεὰ του ἐγείρει. Οἱ Γερμανοὶ καλλιτέχναι ὄνειροπολοῦσι τὴν ἔνωσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι τὸ κρᾶμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ μὴ παραγάγῃ εὐάρεστα ἀποτελέσματα, ἀλλ' ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἡ ἰδέα ὅπως μεταβῆ ἀπὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ κύκλου εἰς τὸν τῆς τέχνης, δέον νὰ ὑποστῇ μεταποίησιν τινα ἐν τῇ τοῦ καλλιτέχνου σκέψει· εἴτα ὑφίσταται τάξις ἰδεῶν διαφυγουσῶν ἀείποτε τὴν τέχνην, καὶ τοιαῦται κυρίως εἰσὶν αἱ ὄντως φιλοσοφικαί.

M. A. Βάϊερ

καθηγητής.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΩΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΡΩΣΙΚΗΝ ΑΡΧΗΝ

ΓΡΑΜΜΑ¹

Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θεοφάνους, πρὸς τὸν Βασιλεῖα
Μιχαὴλ Θεοδώροβιτς.²

Θεοφάνης ἐλέφ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης.

Ἀνερχομένης τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐκ τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ εἰς τὴν μεγάλην καὶ βασιλεύουσαν τῶν πόλεων Μοσχοβίας, διὰ χρείας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δηλονότι τοῦ ἁγίου καὶ ζωοδόχου Τάφου ἐπὶ τοῖς χρόνοις τοῦ μεγάλου Βασιλέως Μιχαὴλ Θεοδώροβιτς καὶ Αὐτοκράτορος τῆς μεγάλης Μοσχοβίας καὶ πάσης Ῥωσίας καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ εὐσεβέστατος καὶ ὀρθοδοξότατος μέγας βασιλεὺς Μιχαὴλ Θεοδώροβιτς πάσης Ῥωσίας καὶ Αὐτοκράτωρ Βλαδιμηρίου, Νοβογραδίου, Καζανίου, Ἀστραχανίου, Σιμπηρίου, Πσκοβίου καὶ πολλῶν Αὐθεντῶν καὶ Βασιλέων Αὐθέντης καὶ Βασιλεὺς μέγας, ὑποδεξάμενος τὴν ἡμῶν μετριότητα σωματικῶς ἐναυθῆ παραγενομένην, ἀσμένως, φιλανθρωπῶς τε καὶ φιλευσπάγγως καὶ διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλοφροσύνην καὶ δεξιώσιν, ὅσην ἔχει περὶ τὸν Θεὸν εὐσέβειαν, καὶ περὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἀγάπην ἐπιδειξάμενος, ἔδει καὶ ἡμᾶς ὅλη ἐξοχῆ καὶ διανοίᾳ τὴν αὐτοῦ ἁγίαν καὶ μεγάλην Βασιλείαν ὑπηρετήσας καὶ δουλεύσας, οὐ μόνον τὰ νῦν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν δεῖ εὐχαριστεῖν ὀλοφύγως καὶ χάριτας ὁμολογεῖν πολλάς. Τοῦτου χάριν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ εἰρηνικωτάτου Βασιλέως Μιχαὴλ

¹ Ἐκ τῆς «Συλλογῆς βασιλικῶν Γραμμάτων καὶ συνθηκῶν εὐρισκομένων ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν. Μόσχα 1819». Τόμ. γ', σελ. 202, αὐξ. ἀριθμ. 46. Τὸ παρὸν διεσώθη ἑλληνιστὶ ὅπως καὶ παραθέτομεν αὐτὸ ἐναυθα.

² Μιχαὴλ Θεόδωρος γενεάρχης τοῦ νῦν βασιλεύοντος Αὐτοκρατορικοῦ ἐν Ῥωσία Οἴκου, υἱὸς τοῦ εὐπατρίδου (βογιάρου) Θεοδώρου Νικητίτς Ῥομάνοβ· ἐγεννήθη τῇ 12 Ἰουλίου 1596, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῇ 1613 ἔτει, συνῆψε συνθήκας εἰρήνης μετὰ τῆς Σουηδίας καὶ Πολωνίας καὶ ἀπέβισε τῇ 1645.

Θεοδωροβίτζη καὶ Αὐτοκράτορος πάσης Ῥωσίας, ἡ μετριότης ἡμῶν, ὡς οἰκείοις ὀφθαλμοῖς ἰδοῦσα καὶ πληροφορηθεῖσα τὸ δεδομένον καὶ χαρισμένον ἐκ τῆς ἄνω τοῦ Θεοῦ προνοίας τῆς αὐτοῦ μεγάλης Βασιλείας πλάτος καὶ μεγαλεῖον καὶ ὅτι μόνος αὐτός ἐστι σήμερον ἐπὶ τῆς γῆς Βασιλεὺς μέγας ὀμοῦ καὶ ὀρθόδοξος, καὶ ἄλλος οὐδεὶς κατὰ ἀλήθειαν, ὡς αὐτός, ἐφ' ὄλην τὴν γῆν καὶ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἡλίου, διὰ τοῦτο ἔκρινεν ἡ μετριότης ἡμῶν, ὡς ἔστι δίκαιον καὶ εὐλογον. Ἐπειδὴ γοῦν, καὶ ἐνστερήσει ποιμένος τὴν εὐαγεστάτην ταύτην ποιμνὴν ἐπέγνωμεν, καὶ εὐρομεν διακένουσαν, τοῦ προποιομένου ἡδὴ πρὸς τὴν ἐκεῖσε λῆξιν ἀπάραντος, καὶ πρὸς τὰς ἐκεῖσε μόνως εἰσελάσαντος, οὐκ ᾤθημεν δεῖν ἐπὶ πολὺ χηρέουσαν, καὶ ἀνανδρον καθίστασθαι τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν καὶ τοιαύτην δηλαδὴ ὅθεν ἐλέφ Θεοῦ καὶ τοῦ αὐτοῦ μεγάλου Βασιλέως γνώμη καὶ θελήσει καὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος προθεσμία καὶ σπουδῆ συνήχθη ἅπασα ἢ ἐν τῇ μεγάλῃ Μοσχοβίᾳ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ῥωσίᾳ ἐκκλησίᾳ σκέψιν καὶ ἐκλογὴν ποιήσασθαι· παρῆσαν γὰρ τότε οἱ τε Ἀρχιερεῖς καὶ Ἀρχιεπίσκοποι, Ἀρχιμανδρίται τε καὶ Ἡγούμενοι, καὶ οἱ τῆς συνάξεως γέροντες καὶ ἅπασα ἡ τοῦ Παλατιοῦ σύγκλητος καὶ ἐζήτει Ἀρχιερέα μέγαν τὸν τὴν φορτίδα τῶν ψυχῶν αὐτῶν διαδεξάμενον καὶ δὴ πάντες, πνεύματι θείῳ κινηθέντες καὶ ἐνὶ στόματι καὶ καρδίᾳ κοινωρικῇ ψήφῳ ἀπεφθήναμεν καὶ ἐκλέξαμεν τὸν πανιερώτατον Μητροπολίτην κύριον Φιλάρετον Ῥοστοβίου καὶ Ἱεροσολαβίου¹, ἄνδρα ὄντα ἄξιον, δίκαιον καὶ ἐνάρετον, σοφὸν καὶ ἅγιον καὶ θεοφιλῆ καὶ ἄκοντα αὐτὸν βιασάμενοι, προσεκαλέσαμεν αὐτὸν εἰς τὸν ὑψηλότατον θρόνον τοῦτον τῆς μεγάλης καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας,

¹ Ὁ Φιλάρετος οὗτος ἦν ὁ πατὴρ τοῦ ἀνωτέρω βασιλέως τῆς Ῥωσίας Μιχαὴλ Θεοδωροβίτζη. Ὁ βογιάρος Θεόδωρος Νικήτιτζ Ῥομάνωβ γενόμενος μοναχὸς καὶ χειροτονηθεὶς τῷ 1605 μητροπολίτης Ῥοστοβίου, ἐπὶ ἐννέα ἔτεσι ἀπὸ τοῦ 1610 εὕρισκετο ἐν αἰχμαλωσίᾳ παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Πολωνίας Σεγισμούνωφ καὶ ὅτε ἐπανῆλθε τῆς αἰχμαλωσίας ἐπρότεινεν αὐτῷ τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ῥωσίας ὃν μετὰ πολλὰς ἐπὶ τέλους ἀποποιήσας ἐδέχθη, ὀνομασθεὶς τῇ 24 Ἰουνίου 1619 Πατριάρχης τῆς Ῥωσίας. Οὕτω ταύτοχρόνως, ὅτε ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἤρχε τοῦ Ῥωσικοῦ ἔθνους πολιτικῶς, οὗτος ἐποδηγέει αὐτὸ θρησκευτικῶς. Ὡς εἰδήμων δὲ τῆς πολιτικῆς ταγέως ἔσχε σπουδαίαν ἐπιρροὴν καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, ἐδραίωσε τὴν ἐν Ῥωσίᾳ μοναρχίαν καὶ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1633) ὑπῆρξεν ὁ μόνος καὶ ἀπόλυτος σύμβουλος τοῦ υἱοῦ του. Ἐν ἅπασιν τοῖς βασιλικῶς γράμμασιν ὑπεγράφετο ἐμοῦ οὕτω: «Τζάρος βασιλῆς καὶ μέγας δούξ Μιχαὴλ Θεοδωροβίτζη πάσης Ῥωσίας καὶ μέγας πανοσιώτατος πατριάρχης Μοσχοβίας καὶ ἀπάσης Ῥωσίας Φιλάρετος Νικήτιτζ».

κατὰ τοὺς θεσμοὺς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τὴν παράδοσιν τῶν ἁγίων πατέρων καὶ τὴν πρόην ἡμῶν Πατριαρχικὴν, τῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν τῆς ἡμῶν μετριότητος μετὰ τὴν ἐπονομασίαν καὶ ἐπικλήσει τοῦ προανάρχου Πατρὸς καὶ ἐπινεύσει τοῦ συνανάρχου Υἱοῦ καὶ συνεργεῖα τοῦ ἁγίου Πνεύματος χεῖρα ἐπιθέντες, ἱερῶς καὶ ἁγιοπρεπῶς τὰ κατ' αὐτὸν ἐκτελέσαντες, παναγιώτατον Πατριάρχην ἀνηγορεύσαμεν καὶ ἐπωνομάσαμεν τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων Μοσχοβίας, καὶ ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ τῶν λοιπῶν Πατριαρχῶν, καὶ σὺν αὐτοῖς ἀριθμῆσθαι καὶ μνημονεύεσθαι· ὡς πάλαι καὶ αὐτοὶ συνεμαρτύρησαν καὶ συνηυδόκησαν καὶ ἔσπερξαν εἰς τοῦτο, καὶ ἐφάνη αὐτοῖς ἀρεστὸν καὶ εὐλογον καὶ ἀναγκαῖον καὶ προσῆκον, καθὼς τὸ χρυσόβουλον διαλαμβάνει τοῦ ἀοιδίμου Βασιλέως Θεοδώρου Ἰωαννουβίτζη καὶ τὸ συνοδικὸν γράμμα τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυροῦ Ἱερεμίου, τὸ κυρωθὲν καὶ βεβαιωθὲν ὑπὸ τῶν ἁγιωτάτων Πατριαρχῶν κυροῦ Μελετίου Ἀλεξανδρείας, Ἰωακείμ Ἀντιοχείας καὶ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων καὶ ὑπὸ πάντων τῶν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας Ἀρχιερέων ἵνα ἡ εὐεργεσία αὕτη καὶ ἡ Πατριαρχικὴ τιμὴ καὶ τὸ ὄνομα καθάπερ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ παναγιωτάτου Ἰώβ, καὶ εἰς τοὺς μεταξὺ ἐκείνου ὕστερον χειροτονηθησομένους, ἐν τῇ μεγάλῃ Μοσχοβίᾳ Πατριάρχας μένη ἀσάλευτος εἰς ἀπερράντους αἰῶνας κατὰ τὸν γεγονότα κανόνα καὶ τύπον, οὕτως δὴ καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸν τύπον τοῦτον ἀκολουθήσαντες ἐχειροτονήσαμεν καὶ ἐπωνομάσαμεν αὐτὸν Παναγιώτατον Πατριάρχην τῆς μεγάλης Μοσχοβίας. Τοιγαροῦν, ὡς τέκνα φωτόμορφα τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς εὐαγεστάτης Μοσχοβίας! τοῦτον οὖν τὸν ἐκ Θεοῦ ψηφισθέντα καὶ τὸν παρὰ τῆς ἡμῶν, μετριότητος χειροτονηθέντα Πατριάρχην καὶ προστάτην ἡμῶν ἄσμενοι γοῦν καὶ περιχαρῶς ὅλη τῇ ψυχῇ καὶ τῇ διανοίᾳ εἰσδέξασθε, καὶ ὡς πατέρα κοινὸν καὶ φιλόστοργον ἠδέσθητε καὶ ὡς ποιμένα ὀμοψύχως ἐπέγνωτε, καὶ ὡς ὀδηγῶν πρὸς σωτηρίαν ὀδηγοῦντι ἐπηκολουθήσατε, καὶ ὡς τέκνα τῷ πατρὶ ὑποτάγητε, γινώσκοντες αὐτόν, ὡς κατὰ Παῦλον τὸν μέγαν διδάσκαλον, ἀκοιμήτοις ὀφθαλμοῖς ἐπαγρυπνήσει, καὶ τῆς ψυχικῆς ὑμῶν σωτηρίας ἐπιμελήσεται. Καὶ γὰρ δι' αὐτοῦ ἐλπὶς ὑμῖν βεβαία ἔσται τὰ καλὰ παρὰ Θεοῦ καὶ σωτηρίας ἐχόμενα ἡμᾶς λήψεσθαι· εἰ γὰρ αὐτῷ τὸ οὐς ὑμῶν ὑποκλίνετε, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις προσέχοιτε, τῶν ἐπιζομένων ἀγαθῶν ἐπιτεύξεσθε, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀμοιβῶν συμμετάσχετε. Πρὸ δὲ τούτων καὶ διὰ πάντων, δεήσεις ἐκτενεῖς καὶ ἐντεύξεις διηνεκεῖς ὑπὲρ τοῦ

εὐσεβεστάτου ἡμῶν Βασιλέως Μιχαὴλ Θεοδοροβίτζη τοῦ ἐκ Θεοῦ προλάμποντος, ποιεῖσθαι μὴ διαλείπετε, ὅπως ὁ Κύριος ὁ Θεός, ὁ στέφας αὐτὸν τὸν μέγαν Βασιλέα ἡμῶν καὶ συμμαχῶν, καὶ νικητικαῖς εὐημερειαῖς τὴν γαλήνιον αὐτοῦ κορυφὴν στέφων ἐπὶ πλεῖον ταῖς κατ' ἐχθρῶν ἀνυψώσῃ προκοπαῖς, φρουρῶν καὶ διαφυλάττων τὸ στέφος καὶ τὸ ὕψος τῆς αὐτοῦ Βασιλείας, εἰς αἰῶνας αἰῶνων, εἰς παντὸς τοῦ κόσμου σωτηρίαν καὶ εὐδωσιν, μεμνημένοι καὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος. Οὕτως ὑμεῖς ποιεῖτε. Αὐτὸς δὲ ὁ Παναγιώτατος Πατριάρχης ἀδελφός καὶ συλλειτουργὸς τῆς ἡμῶν μετριότητος, ὁ προχειρισθείς ἐκ Θεοῦ καὶ ἐμπιστευθείς τοῦ τοιοῦτου ποιμνίου, ὀφείλει αὐτοῦ τὸν ἀγιώτατον θρόνον ἔχειν, Ἀρχιερατικῶς ποιμένειν καὶ Πατριαρχικῶς κυβερνᾶν πάντα ποιῶν καὶ λέγων τὰ πρὸς δόξαν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτήρος Ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ πρώην καὶ μεγάλου Ἀρχιερέως καὶ εἰς σωτηρίαν τοῦ Χριστωνύμου λαοῦ, ἔχων πᾶσαν ἐξουσίαν, ὡς ἔννομος Ἀρχιερεὺς καὶ Πατριάρχης τελῶν πᾶσαν Ἀρχιερατικὴν καὶ Πατριαρχικὴν τάξιν, χειροτονεῖν ἀναγνώστας, ὑποδιακόνους, ιεροδιακόνους καὶ ἱερεῖς τοὺς δηλονότι ἀξίους. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπισκόπους, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν Ἀρχιερεῖς ἀναβιβάξῃν, οὓς ἂν ἐπιγῶ ἀρχιερωσύνης ἀξίους, καὶ ἐπιτηδείους πρὸς ποιμαντικὴν ἐξουσίαν, καὶ ποιῇν πάντα ὅσα προσήκει τῇ Πατριαρχικῇ ἀξίᾳ τῇ ὑπερτάτῃ καὶ ἀγιωτάτῃ, μετὰ τῆς προσηκούσης ὁσιότητος καὶ δικαιοσύνης, πόρρω πάσης σιμωνιακῆς αἰσχροκερδεῖας· ἔτι ὀφείλει ἔχειν γνησίως καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ πρὸς ἡμᾶς τοὺς συλλειτουργοὺς καὶ ἀδελφοὺς ἐν Κυρίῳ. Τοιοῦτον δεῖ εἶναι τοῦ λαοῦ προστησόμενον καὶ ἀνθεξόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου καὶ ὀφθαλμὸν καὶ ἀκοὴν καὶ χεῖρα καὶ πόδα τῆς ποιμνης πρὸς ὁδηγίαν μὲν καὶ φυλακὴν τῶν κρειττόνων· ἀποχὴν δὲ καὶ ἀνατροπὴν τῶν ἐναντίως καὶ ἑτεροδόξως καὶ αἰρεσιάρχως ἐχόντων ἐπόμενον. Διὰ τοῦτο δεῖ φυλάττειν τοὺς ὄρους τῶν ἁγίων πατέρων ὀρθῶς καὶ ἀκαιοτομητοῦς, ὡς παρελάβαμεν παρ' αὐτῶν καὶ εὐλογεῖν μὲν, οὓς καὶ ἡμεῖς εὐλογοῦμεν, ἀμφορίζῃν δέ, οὓς καὶ ἡμεῖς ἀφορίζομεν δικαίως. Τούτων οὖν ὡσαύτως ἕνεκα καὶ τὸ παρὸν Πατριαρχικὸν γράμμα δίδεται αὐτῷ τῷ παναγιωτάτῳ Φιλαρέτῳ, ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ τῆς ἡμῶν μετριότητος κατ' ἔτος αχίθ' (1619) ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ ε.

Θεοφάνης

Πατριάρχης Ἱερουσαλήμ καὶ πάσης Παλαιστίνης
(Τ. Σ.).

ΓΡΑΜΜΑ¹

Πατριάρχον Ἱερουσαλήμων Παΐσιου τῷ Τζάρφ Ἀλεξίῳ
Μιχαήλοβιτς².

Παΐσιος, ἐλέφ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ
καὶ πάσης Παλαιστίνης.

† Ὅταν τινὰς τῶν προβάτων ποιμὴν ἢ γῆρας ἢ νόσος τοῦ συνέβῃ καὶ μὴ δυνάμενος ποιμανεῖν, εἶναι χρεῖα νὰ βαλθῇ ἕτερος ἀντ' αὐτοῦ διὰ νὰ ποιμένη ἐκεῖνα τὰ λογικὰ πρόβατα, καὶ νὰ διώχνη τοὺς λύκους μὲ τὴν τρίπλοκον σφενδόναν διὰ νὰ μὴ ἀπολεσθῶσι καὶ σκορπισθῶσι ἐνθεν κἀκεῖθεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ στέκηται καὶ νὰ ἀγρυπνῇ νύκτα καὶ ἡμέραν, ὡς καθὼς εἶναι, μὲ κάθε λογῆς ἄρμα περιεζωσμένος καὶ μὲ τὴν τρίπλοκον σφενδόναν, ὅπου εἶναι ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ νὰ διώχνη τοὺς νοητοὺς καὶ ψυχοφθόρους λύκους, ὅπου πάντοτε φθονοῦσι τὸ ἀγαθὸν τῆς ψυχῆς· ἐπειδὴ καὶ ὁ πρώην Μητροπολίτης Νοβογραδίου κύρ Ἀθανάσιος ὁ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὸς ἀδελφός καὶ συλλειτουργός ἀπὸ πολὺ γῆρας καὶ νόσων πολλῶν μὴ δυνάμενος ἔκαμεν οἰκειοθελῶς παραίτησιν, καὶ ἀναμεταξὺ ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις εὐρέθημεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν μεγαλοπρεπεστάτην καὶ περίφημον πόλιν τῆς Μοσχοβίας καὶ ἀνέβημεν ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ διὰ νὰ προσκυνήσωμεν τὸν εὐσεβεστάτον, κραταιότατον καὶ θεόσπεπτον ἡμῶν Βασιλέα καὶ μέγαν Κνέζη Κύριον Κύριον Ἀλέξιον Μιχαηλοβίτζη καὶ Αὐτοκράτορα πάσης Ῥωσίας, τὸν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι υἱὸν ἀγαπητὸν τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ ἐχειροτόνησαν Νοβογραδίου τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις Ἀρχιμανδρίτην τῆς Βασιλικῆς μονῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Νίκονα³ λεγόμενον, καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀξιοτάτης Μητροπόλεως Νοβογραδίου καὶ θεωρῶντας καὶ ἡμᾶς τὴν καλὴν αὐτοῦ ἀρετὴν καὶ ἀξίαν, μὴ

¹ Ἐκ τῆς «Συλλογῆς βασιλικῶν γραμμάτων καὶ Συνθηκῶν εὐρισκομένων ἐν τῷ ὑπουργεῖῳ τῶν ἐξωτερικῶν, συλλεγέντων ὑπὸ τῆς Ἀρχαιογραφικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Ῥωσικῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας». Μόσχα 1819. Τόμ. γ'. σελ. 447. αὔξ. ἀρ. 135.

² Ἴδε σημειώσιν ἐν τῷ προηγουμένῳ ἐγγράφῳ περὶ αὐτοῦ.

³ Ὁ μεταγενεστέρως διάσημος τῆς Ῥωσίας Πατριάρχης Νίκων, ὁ αἴτιος τῆς ἀναχφείσης ἐν Ῥωσίᾳ σπουδαίας αἰρέσεως τῶν ἀρχαιοπιστῶν (Σταροοιπράτσει). Περὶ αὐτοῦ θέλομεν ἐκτενέστερον ἀναφέρειν ἐν τῇ παραθέσει Πατριαρχικῶν γραμμάτων τοῦ ἐν Ῥωσίᾳ ἀνωτέρου ἱστορικοῦ γεγονότος ἀφορρότων.

ἔχοντες ἄλλο τι χάρισμα νὰ τοῦ δώσωμεν, τὸν ἐδώσαμεν ταύτην τὴν ἐξουσίαν νὰ φορῇ τὸ μανδύον αὐτοῦ μὲ πόματα κόκκινα, καὶ εὐλογήσαμεν αὐτόν, καὶ διὰ νὰ τὸ φορῇ ἐφ' ὅλης ζωῆς αὐτοῦ καὶ μηδεὶς ἐξετάσῃ αὐτόν. Καὶ εἰς βεβαίωσιν καὶ ἀσφάλειαν ἐδόθη τὸ παρὸν ἡμέτερον Πατριαρχικὸν γράμμα τοῦ ἀνωθεν Μητροπολίτου Νοβογραδίου κυρίου Νίκονοι, τοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ τῆς ἡμῶν μετριότητος. Ἐγράφη ἐν τῇ μεγαλοτάτῃ βασιλευούσῃ πόλει τῆς Μοσχοβίας ἐν μετοχίῳ τοῦ ἀγίου Κυρίλλου ἐν μηνὶ Ματῶ ε'. ἐν ἔτει ξρνζ, ἰνδ. β'.

Παίσιος

Πατριάρχης Ἱερουσαλήμ καὶ πάσης Παλαιστίνης.

ΓΡΑΜΜΑ¹

**Παΐσιου Πατριάρχου Ἱερουσαλήμ πρὸς τὸν Τζάρων Ἀλέξιον
Μιχαήλοβιτς.**

Τῷ εὐσεβεστάτῳ, θεοστέπτῳ, χριστιανικωτάτῳ, κραταιοτάτῳ, ἀηττήτῳ, ἐλέῳ Θεοῦ Μέγα αὐθέντῃ Βασιλεῖ καὶ Μέγα Κνέζῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀλεξίῳ Μιχαηλοβίτςῃ καὶ Αὐτοκράτορι πάσης Ῥωσίας, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι υἱῷ ἀγαπητῷ καὶ περιποθήτῳ τῆς ἡμῶν μετριότητος ὑγιῶς καὶ ἐνδόξως καὶ περιχαρῶς.

Παΐσιος, ἐλέῳ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ καὶ πάσης Παλαιστίνης.

Εὐσεβεστάτε, θεόστεπτε, χριστιανικώτατε, ἀηττήτε, ἐλέῳ Θεοῦ Μέγα Αὐθέντα Βασιλεῦ καὶ Μέγα Κνέζῃ, Κύριε Κύριε Ἀλέξιε Μιχαηλοβίτςῃ καὶ Αὐτοκράτορ πάσης Ῥωσίας, Βασιλεῦ Κοζανίου, Βασιλεῖ Ἀστραχανίου, Βασιλεῖ Σιμπιρίου, Μέγα Κνέζῃ Σμολένστζκου, Νοβογοροδίου, Βλαδιμηρίου, Τθερτζησκίας Γιοκρσκίας, Μπερσκίας καὶ Μπολγαρίας, Τζερνιχόβου, Ρεζανίου, Μιολοτζίας, Ροστοβίου, Ἱεροσλαβίου, Μπελοζερτζίας, Οὐντορτζίου, Ὀμπορτζίου, Μέγα Αὐθέντα γῆς Ἱμερίας καὶ τῶν Βασιλέων Γοριᾶς καὶ παντὸς Βορείου μέρους, καὶ αὐτῶν τῶν πολλῶν Αὐθεντῶν Μέγα Αὐθέντα καὶ Κατεξουσιαστά, υἱὲ κατὰ Πνεῦμα τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν, εἰρήνη καὶ ἔλεος παρὰ Θεοῦ Παντοκράτορος, εἰς σύστασιν καὶ στερέωσιν τῆς με-

¹ Ἐκ τῆς «Συλλογῆς βασιλικῶν γραμμάτων κ.λ.π». Τόμ. γ', σελ. 456, ἀρ. 139.

γάλης Σου Βασιλείας, ἀμα σὺν τῇ εὐσεβεστάτῃ Βασιλίσῃ καὶ μεγάλῃ Κνεζίνῃ Κυρίῃ Κυρίῃ Μαρίᾳ εὐχομαι καὶ εὐλογῶ καὶ παρακαλῶ Κύριον τὸν Θεὸν τὸν ἅγιον καὶ ζωοδόχον Τάφον νὰ τῆς χάρισῃ ἐκεῖνο ὁποῦ ἀγαπᾷ ἡ ψυχὴ τῆς ἀμὴν γένοιτο. Ἄλλο· καὶ ἡμεῖς μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὸ ἔλεος τῆς μεγάλῃ Σου Βασιλείας καλῶς ἔχομεν. Καὶ δὴ τὸ ἐμπόδιον τὸ εἰδικόν μας θέλει τὸ συντύχει ὁ Ἀρσένιος ὁ Στροϊτελος. Εἰς τὸν ἀπερασμένον χρόνον, Βασιλεῦ μου, εἰς τοὺς ἑκατὸν πενήντα χρόνους μου εἶπεν ὁ Ἀρσένιος ὁ Στροϊτελος ἀπὸ τὸ μοναστήριον τῆς Ἀγίας Τριάδος, δι' ἐκεῖνον ὁποῦ ὤρισεν ἡ Μεγάλῃ σου Βασιλεία καὶ τὸν ἔστειλεν εἰς τοῦ λόγου μας, δι' ἐκεῖνον τὸν κακὸν ἄνθρωπον καὶ ἐπίβουλον τῆς Μεγάλῃ Βασιλείας ὁποῦ ἔφυγεν εἰς τὴν Λεχίαν, καὶ μετέπειτα ἀπ' αὐτὴν ἐπήγεν εἰς τὴν Τουρκίαν, καὶ ἐγύρισε καὶ ἕτερα ῥιγάτα περισσὰ καὶ ὠνομάσθη τοῦ Κνέζῃ Ἰωάννου Βασιλιεβίτςῃ. Σούσκοι, υἱὸς τοῦ Βασιλέως καὶ μεγάλου Κνέζῃ Βασίλῃ Ἰωβαννοβίτςῃ, καὶ διὰ τοῦτο ἐγὼ ἀπὸ τὴν Μπογδανίαν ἔστειλα εἰς τὴν μεγάλην σου Βασιλείαν τὸν Ἀρσένιον τὸν Στροϊτελον. Καὶ τώρα τὴν σήμερον ἐκεῖνος ὁ κακὸς ἄνθρωπος ἔφυγεν εἰς τὰ μέρη τῆς Λεχίας πάλιν, καὶ εὐρίσκειται εἰς ἕνα κάστρον τῶν Κοζάκων. Καὶ διὰ τοῦτο ἐγὼ τώρα ἔστειλα εἰς τὸ Χαβούμανον τὸν Ἀρσένιον, καὶ ἔγραψα μετ' αὐτόν εἰς τὸν Χαβούμανον τὸν Ἐχμέλη πῶς νὰ πρὸν πιάσῃ αὐτόν τὸν κακὸν ἄνθρωπον, νὰ τὸν δέσῃ καὶ νὰ τὸν φέρουν εἰς τὴν Βασιλείαν Σου μαζὶ μὲ τὸν Ἀρσένιον τὸν Στροϊτελον. Καὶ διὰ τούτην τὴν εἶδησιν καὶ δουλείαν στέλω τὸν Ἀρσένιον εἰς τὴν μεγάλην Σου Βασιλείαν, καὶ πάλιν νὰ μᾶς τὸν στείλῃς ἡ Μεγάλῃ Σου Βασιλεία, καὶ μὴ τὸν κρατεῖτε καὶ δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν εἴτι ποιήσῃ ὁ Χαβούμανος, νὰ μᾶς γράψῃ ἡ Μεγάλῃ Σου Βασιλεία μὲ τὸν Ἀρσένιον διὰ τὰ πάντα, ὅτι καρτεροῦμεν ἀπόκρισιν. Καὶ πάλιν εἴτι μᾶς ὀρίσῃ ἡ Μεγάλῃ Σου Βασιλεία θέλομεν κάμει. Ἄλλο· πολυχρονημένε μου Βασιλεῦ, γίνωσκε καὶ τοῦτο, ὅτι ἤλθον οἱ Κοζάκοι καὶ Τατάροι, καὶ ἐχάλασαν τὴν Μπογδανιαν ἀπὸ τὸν πάτον, ὅτι, τί νὰ εἰπῶ; δὲν ἄφησαν μῆτε ἀνθρώπους, μῆτε ἐκκλησίας, μῆτε πράγματα ἄλλα, μῆτε ὀσπήτια· ὅλα τὰ ἐπήραν καὶ ὅλα τὰ ἔκαψαν. Ἄλλο· οἱ Τοῦρκοι εἶναι ὡσὰν δὲν θέλουν, μέγαν φόβον ἔχουν ἀπὸ τὰ μέρη ἐντεῦθεν, καὶ ἀπὸ παντοῦ, καὶ ὁ Θεὸς νὰ τοὺς δώσῃ πάντα φόβον νὰ ἔχουν καὶ τρόπον ἀπὸ τὴν Μεγάλῃ Σου Βασιλείαν, καὶ νὰ τοὺς ἀφανίσῃ ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Τὴν δὲ ἀγίαν Σου Βασιλείαν φυλάξοι Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς στερέωσιν καὶ

νίκην ὄρατων καὶ ἀοράτων (ἐχθρῶν) καὶ κυριεύσεις πάντα τὰ ἔθνη.
'Αμήν. 'Εν ἔτει αχν', Σεπτεμβρίου λ' (1650, 7βρίου 30).

Παῖσιος

'Ελέφ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ.

ΓΡΑΜΜΑ ¹

**Νεκταρίου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων τῷ Τζάρφ
'Αλεξίῳ Μιχαήλοβιτς ².**

'Εν Θεῷ Σωτήρι, τῷ ἐν Τρισὶν ὑποστάσεσιν ὑμνουμένῳ, καὶ ἐν μονάδι Θεότητος προσκυνουμένῳ, Πατρὶ ἀγεννήτῳ, γεννήτῳ δὲ Υἱοῦ, καὶ προβολῇ μόνῃ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Υἱῷ ἀγαπητῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς ἀίδίως ἐκπορευομένῳ καὶ δι' Υἱοῦ τῆ κτίσει φανερούμενῳ τε καὶ διαδιδόμενῳ, μιᾷ βασιλείᾳ, μιᾷ δυνάμει, τῇ ὑποστησάσῃ τόνδε τὸν κόσμον, τὸν ὄρατόν τε καὶ τὸν ἀόρατον, τῇ προνοουμένῃ καὶ διακυβερνώσῃ τὸ πᾶν, Σοὶ τῷ πιστοτάτῳ ἐν Χριστῷ, καὶ ὀρθοδοξοτάτῳ, θεοστέπτῳ, θεοφρουρήτῳ, ἀνικῆτῳ καὶ ἁγίῳ Βασιλεῖ καὶ κατὰ πνεῦμα ποθεινοτάτῳ ἡμῶν υἱῷ, Κυρίῳ, Κυρίῳ 'Αλεξίῳ Μιχαήλοβιτς πάσης Μεγάλῃς καὶ Μικρᾷς καὶ Λευκῆς Ῥωσίας Αὐτοκράτορι, Μοσχολίας, Κιέβου, Βλαδιμερίου, Νοβογραδίου, Βασιλεῖ Κοζανίου, Βασιλεῖ Ἀστραχανίου, Βασιλεῖ Σιμπιρίου, Αὐθέντῃ Πσκοβίου καὶ Μέγῃ Κνέζῃ Λίτφας, Σμολέντσκας, Τβερσκίου, Βολισκίου, Ποδολσκίου, Γισρσκίου, Πεβισκίου, Βιοτσκίου, Βουλγαρίας καὶ ἄλλων Αὐθέντῃ, καὶ Μέγῃ Κνέζῃ Νοβογοροδίας, τῆς χαμηλῆς γῆς, Τζερνιγαβίου, Ῥεζανίου, Πολτζεκίου, Ῥοστοβίου, Ἱεροσλαβίου, Μπαροζαρίου, Οὐντροσκίου, Μπουντροσκίου, Κοντεσκίου, Βιτεπσκίου, Με-

¹ Ἐκ τῆς Συλλογῆς βασιλικῶν γραμμάτων καὶ συνθηκῶν κλπ. Μόσχα 1849. Τόμ. δ', σελ. 134, ἀξ. ἀριθ. 37.

² Τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος ὅπως καὶ ἡ σταθερότης τοῦ γραμματοκομιστοῦ Μελετίου, μοχθοῦντος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, εἶναι, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἡ μόνῃ καὶ ἀποκλειστικῶς φαινητῇ σελίς ἐν τῇ ζοφερᾷ χρονογραφίᾳ τῆς μετοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου ἐν τῷ γνωστῷ ζητήματι τοῦ Πατριάρχου τῆς Ῥωσίας Νίκωνος, μετοχῆς συνισταμένης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ σκοπῶν αἰσχροκερδείας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γνωστοῦ θεωρήματος «ἐνεργεῖν συνψδὰ ταῖς περιστάσεσι», μετοχῆς ἐπὶ τέλους, ἧτις ἀπέληξεν εἰς τὸ λυπηρὸν γεγονός τῆς ἐν Ῥωσίᾳ καθείρξεως δύο ὁμογενῶν ἡμῶν κληρικῶν, τοῦ μητροπολίτου Ἰκονίου καὶ Καππαδοκίας Ἀθανασίου καὶ τοῦ γραμματοκομιστοῦ τοῦ ἀνωτέρω Πατριάρχου Ἱεροσολύμων τοῦ Σεβαστικοῦ ἢ Σάββα Δημητρίου.

τῆσλασλασκίου, καὶ παντὸς βορείου μέρους, νικητῆ καὶ Αὐθέντῃ τῆς Ἱβερίας γῆς, Καρπαλισκίου, καὶ Γιουργίας καὶ Ναρπαδισκίας γῆς, Τζερκαζων καὶ Ἠγορσέχων Κνεζίων καὶ ἄλλων πολλῶν ἐπαρχιῶν καὶ Ἠγεμονιῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν καὶ βορείων μερῶν ἐξουσιαστῆ καὶ κληρονόμῳ καὶ Αὐθέντῃ καὶ διοικητῇ, χάριν, εἰρήνην, ἔλεος, κράτος, νίκην καὶ διαμονὴν τοῦ ὑψηλοτάτου θρόνου τῆς ἁγίας Σου Βασιλείας, εἰς μακρὰν διαδοχὴν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ πιστοτάτου ἐν Χριστῷ ἱεροῦ γένους Σου, ἡ μετριότης ἡμῶν εὐχεταὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ παντοδυνάμου καὶ παμβασιλέως Θεοῦ, τοῦ βασιλεύοντος τῶν βασιλευόντων, δι' οὗ, ὡς αὐτὸς φησι, Βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ Δυνάσται κρατοῦσι. Τὰ πανσέβαστα καὶ ἅγια γράμματα τῆς ἱεροαγίας Σου δεξιᾶς ἐλάβομεν ἀσπασίως καὶ μεθ' ὅσης ἔπρεπε ἡμῖν παρὰ τοῦ ἱεροδιακόνου Μελετίου, ὁμοῦ καὶ τὸ ἔλεος ὁποῦ τὸν ἅγιον καὶ ζωοδόχον Τάφον ἐλεήσατε. Εἰς τὰ ὅποια γράμματα οὐχ εὐρομεν μήτε τὴν αἰτίαν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Πατριάρχου ὑμῶν κύρ Νίκωνος τοῦ ἐν Χριστῷ ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ συλλειτουργοῦ, ἀλλ' οὔτε τινὰ ἄλλην αἰτίαν κατ' αὐτοῦ ψηφίζομένην, εἰμὴ τὴν πεντατέτειον αὐτοῦ ἀναχώρησιν· παρὰ δὲ τοῦ διακόνου Μελετίου πάμπολλα ἠκούσαμεν, ὡς τάχα ἀπὸ στόματος τῆς ἁγίας Σου Βασιλείας, ὡς ἔλεγεν αὐτός, δεικνύων ἡμῖν καὶ γραμματίον τι, εἰς ἐνθύμησιν δεδομένον αὐτῷ, ὀρκίζουσαν αὐτὸν εἰς Θεόν, ἵνα εἴπῃ ὅσα οἶδε καὶ γινώσκει περὶ τοῦ κύρ Νίκωνος, καὶ περὶ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ μικρὰ τινα ἔλεγε προσκεκρουκέναι τῷ Νίκωνι καὶ λόγου μηδενὸς ἀξία· περὶ δὲ τοῦ κύρ Νίκωνος μεγάλα τινα καὶ σχεδὸν ἀσύγγνωστα καὶ τὰ πάντα νεωτερίσματα, ἅτινα οὐ πᾶν πιστὰ ἡμῖν ἐφάνη. Περὶ ταύτης ὁμως τῆς ὑποθέσεως ἐκάλει ἡμᾶς ὡς πρὸς τὴν ἁγίαν Σου Βασιλείαν τὰ Βασιλικά τῆς γράμματα, διατάξασθαι τὰ συμβάντα ἀναθεωρήσαντας ταῦτα· ἀδυνάτου δὲ τοῦ πράγματος ἔλθειν ἡμᾶς, ἢ ἐπιστεῖλαι ἡμετέρους ἀνθρώπους διὰ τοὺς ἐπικρεμαμένους κινδύνους καὶ τὰς αἰτίας, ἃς ἀπὸ στόματος μέλλουσιν ἀναγγεῖλαι οἱ φέροντες τὰ παρόντα γράμματα, καθὼς παρηγγεῖλαιεν αὐτούς, διὰ τοῦτο ἄλλῳ τινὶ τρόπῳ στοχασάμενοι ἐκρίναμεν ἵνα διορθωθῇ τὸ πρᾶγμα. Καὶ δὴ λοιπὸν ἀποφῆνασθαι τελείαν ἀπόφασιν πρὸς ἅπερ ὁ Μελέτιος ἔλεγεν, οὐκ ἦν εὐλογον, μάλιστα καὶ παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας, ὑφ' ἐνὶ μάρτυρι καὶ μάλιστα τοῦ ἐσχάτου βαθμοῦ, ψῆφον ἐξενεγκεῖν κατὰ Πατριάρχου, ὅπου γε οὐδὲ οἱ πολιτικοὶ νόμοι τοῦτο οὐ συγχωροῦσι· ἐγράψαμεν ὁμως τόμον συνοδικόν, ἐρανισάμενοι κανόνας ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ συνοδικῶν, καὶ νῶ-

μους ἐκ τῶν Βασιλικῶν διαταγῶν, ὡς ἀποκρίσεις κεφαλαιώδεις πρὸς ἃ ὁ Μελέτιος ἔλεγεν· ἃ δὲ ἔλεγεν, οὐ γράφομεν ῥητῶς· ἔχεται δὲ γινῶναι ταῦτα ἐκ τῶν ἀποκρίσεων τοῦ τόμου τοῦ συνοδικοῦ· πάντα γὰρ τὰ ἐκεῖσε γεγραμμένα ἀποκρίσεις εἰσὶ πρὸς πάντα ὅσα ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ Μελετίου καὶ ἔλεγε περὶ τοῦ κυρ Νίκωνος. Εἰσὶ δ' ὅμως οὐδὲν περὶ δογμάτων τῆς πίστεως, ἀλλὰ περὶ ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως· ὅτι δηλαδὴ ὁ κυρ Νίκων νεωτερίσματα τινὰ ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἐπενόησε, καὶ ζητεῖ νὰ ἔχη ταῦτα παρὰ τὸ σύνθηρες· τὸ δὲ μέγιστον τούτων ἀπάντων ἢ ἐκείνου ἀναχώρησις ἦν, καὶ ὄχι ἀπ' ἐκκλησίας ἐξεφώνησε τὴν παραίτησιν τοῦ θρόνου τοῦ Πατριαρχικοῦ, διὰ τὸν ἀπειθῆ λαόν. Ἡμῖν ὅμως δοκεῖ ἵνα διορθώσητε εἰρηνικῶς τὸ πρᾶγμα, καὶ μετακαλέσησθε αὐθις ἀπαξ καὶ δις τὸν κυρ Νίκωνα ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ, δεικνύοντες αὐτῷ τὰ τοῦ τόμου κεφάλαια, ἵνα φυλάττῃ αὐτὰ καὶ εἴγε ἐφάνη πρότερον, ὡς ὁ Μελέτιος ἔλεγε, παραβαίνων ἐκεῖνο μεταμεληθείς, καὶ στέρεζας φυλάττειν ἐκεῖνα, συγγνώμης ἐστὶν ἄξιος· συνέβησαν γὰρ πολλάκις πάμπολλα τοιαῦτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τούτων μείζονα, καὶ διωρθώθησαν διὰ τὸ τῆς εἰρήνης καλόν. Οὕτω παρακαλοῦμεν τὴν ἁγίαν Σου Βασιλείαν ἵνα μὴ ὑποκλίνῃ τὰ ἐπεικέστατα Αὐτῆς ὧτα εἰς συμβουλάς ἀνδρῶν χαιρεκάκων, τὰς στάσεις φιλοῦντων καὶ τὰς παραχὰς, μάλιστα ἐὰν ὦσιν οἱ τοιοῦτοι ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καταλόγου. Μεγάλως γὰρ, ἐπὶ Θεῷ μάρτυρι, ἐλύπησαν ἡμᾶς τὰ αὐτόσε συμβάντα τῆς ἐκκλησίας σκάνδαλα· ὅθεν καὶ τὸ τοῦ Ἱερεμίου πολὺ δικαιοτέρον ἐστὶν ἡμῖν φθέγγασθαι· «τὴν κοιλίαν μου ἀλγῶ, τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου, αἰμάσσει ἢ ψυχὴ μου, σπάρασσει ἢ καρδίᾳ μου». Ἐκεῖνος σωματικὸν ἐθρῆνει πόλεμον, ἐγὼ δὲ ψυχικὸν ἐποδύρομαι καὶ δακρῶ, καὶ ὡς ἐκεῖνος, τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγάς δακρῶν, καὶ κλαύσομαι τὴν διχόνοιαν καὶ τὸ γεγονός σχίσμα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Κυρίου; ἢ γὰρ ἐκκλησιαστικὴ στάσις καὶ ταραχὴ φοβερώτερα παντὸς πολέμου καθέστηκε, τὸν ἄρραφον τοῦ Χριστοῦ χιτῶνα διαρρηγνύσα, ὃν οὔτε τοῖς θρασυκαρδίοις στρατιώταις τῷ τοῦ πάθους καιρῷ διαρρηξάει συγκεχώρηται· τὸ δὲ τὸν χιτῶνα Χριστοῦ διαρρηξάει ψυχῶν προδηλός ἐστιν ἀπώλεια, ὑπὲρ ὧν Χριστὸς ἀπέθανε.

Ὅτι οὐκ οἶσθε ὅτι τὰς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας ὑπὸ ζυγὸν δουλείας τυγχανούσας νυνὶ βυθιζομέναις τῶν ἀλλεπαλλήλων πειρασμῶν τῶν ἐθνῶν ἀπεικάζομεν; μόνην δὲ τὴν τῶν εὐσεβῶν Ῥώσων ὑμῶν ἐκκλησίαν, ὡς ἄλλην τοῦ Νῶε κιβωτὸν ἐβλέπομεν, παντὸς κατακλυσμοῦ ἐθνικοῦ σωτηρίας τυγχάνουσαν, καὶ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας ἐν

αὐτῇ ἀκραιφνῆ διασφύζουσαν; Νῦν δὲ τίς ὑμᾶς ἐβάσκανε τούτου τοῦ καλοῦ τὴν εἰρήνην; Διατί τὸν πρῶτον κληρον οὕτω πικρῶς ἀφ' ὑμῶν ἀπερρήξατε; πρῶτος γὰρ κληρὸς ἡμῖν ἡ εἰρήνη· εἰρήνην γὰρ, ἔφη πρὸς θάνατον ἐρχόμενος, ἀφήμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. Ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ τὴν πρώτην κληρονομίαν ἀποβαλλόμενος ἐθελοντί, καὶ τῆς υἰοθεσίας ἐκπίπτει, καὶ τὸν Χριστὸν οὐκέτι πατέρα ἔχει; Πᾶς γὰρ ὁ μὴ ἔχων εἰρήνην δύναται τὸν Χριστὸν ἔχειν πατέρα; Ταῦτα τοίνυν διανοοῦμενος, Γαληνότατε Βασιλεῦ, ζήλωσον τὴν τοῦ Δαβὶδ πραότητα, καὶ ἀναλαβοῦ τὸν ζῆλον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ φρόντισον ἐπιμελέστατα ἵνα ἀποκαταστήσῃς τὸν γνήσιον Πατριάρχην Ὑμῶν εἰς τὸν ἑαυτοῦ θρόνον, ἵνα μὴ γένηται εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἁγίας Σου Βασιλείας ἡ τοιαύτη κακὴ καὶ ὀλέθριος ἀρχὴ τοῦ ἀλλάσσεσθαι τοὺς Πατριάρχας Ὑμῶν, ὀρθοδόξους ὄντας καὶ ὀρθῶς φρονούντας εἰς τὰ περὶ πίστεως δόγματα· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ ἀρχή, καὶ ἡ φθορὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει φημί, τῶν πολλῶν κακῶν ἐγένετο, καὶ μέχρι τοῦδε πρόξενον γίνεται· τοῦτό ἐστι τὸ ἐπονειδίστους ἡμᾶς ποιῆσαν πρὸς τοὺς δυτικούς. Βλέπετε οὖν καὶ Ὑμεῖς, μὴ τὸ ὑμῖν ἀσύνηθες συνήθειαν πονηρὰν ποιήσητε. Εἰ μὲν οὖν ὁ κυρ Νίκων λέγει, ὅτι οὐ παρητησάμην τὸν θρόνον, ἀλλὰ τὸν ἀπειθῆ, πρόδηλον ὅτι ἐγκκαλεῖ τοῦ λαοῦ ἀπειθειαν. Δείξατε οὖν πρὸς αὐτὸν τὴν προσήκουσαν εὐπειθειαν, ὡς οἰκονόμῳ τῆς χάριτος· εὐπειθειαν, λέγω, οὐ τὴν ἀσυνήθη ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἦν οἱ ἱεροὶ νόμοι διακελεύονται. Τῆν δὲ τούτου παραίτησιν, ἦν φασὶ τινες, ὅτι ἐποιήσατο ἐπ' ἐκκλησίας, δύναται συγκαταβατικῶς συγχωρηθῆναι διὰ τὸ εἰρηνικόν, καὶ μάλιστα ὅτι αὐτὸς ὁ κυρ Νίκων, ὡς εἴπομεν, τὸν ἀπειθῆ λαόν καὶ οὐ τὸν ἄθρονον παρητήσατο. Ἄλλ' εἶγε καὶ τὸν θρόνον παρητήσατο καὶ ἔγγραφον αὐτὴν ἐποιήσατο, δέχεται συγγνώμην τὸ πρᾶγμα· γίνεται γὰρ πολλάκις καὶ παραίτησις ἄκυρος. Φησὶ γὰρ ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Γεννάδιος, ὁ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως χρηματίσας, ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν Σινᾷ ὄρει μοναχοὺς, ἧς τὸ ἰδιόχειρον ἡμεῖς ἐκέῖσε εἶδομεν, καὶ τὸ ἴσον αὐτῆς ἐστὶ παρ' ἡμῖν, ὅτι ἡ παραίτησις τοῦ Ἀρχιερέως οὐκ ἔχει τὸ κύρος, ἐὰν μὴ προσδεθῇ καὶ κρωθῇ παρὰ τοῦ Πατριάρχου, εἴγε Μητροπολίτης ἐστὶν ὁ παραιτούμενος ἢ ὑπὸ τῆς (οὔτω) εἴγε Πατριάρχης ἐστὶν ὁ τοιοῦτος. Καὶ ἡμεῖς γὰρ ἐν τῇ ἁγίᾳ Ἱερουσαλὴμ ὄντες, Μητροπολίτης, Δωρόθεος τοῦνομα, Πέτρος Μητροπόλεως, ὑποκειμένης τῷ θρόνῳ Ἱεροσολύμων πολλάκις ἐζήτησεν ἵνα παραιτήσῃ τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ· ἔστι δὲ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, χωρία ἔχουσα χρι-

στιανῶν ἀράδων τρία ἢ τέσσαρα, ἀνευ τῆς χάρας τῆς Μητροπόλεως. Ἐνάρετος δὲ ὢν ὁ ἀνὴρ, καὶ δυνάμενος ἔργῳ καὶ λόγῳ στηρίζει τοὺς ἐκεῖσε χριστιανούς, οὐκ ἐστέρξαμεν παραιτήσιν αὐτόν. Τέλος μετὰ πολλὰς τὰς παρακλήσεις ἐκόμισεν ἡμῖν καὶ τὴν παραίτησιν ἔγγραφον, ἀλλ' ἀπερρίψαμεν αὐτήν, καὶ νῦν ἔχει τὴν αὐτοῦ ἐπαρχίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριλλος ὁ Πατριάρχης, ὁ μετὰ τὸν κύρ Τιμόθεον χρηματίσας, γέρον ὢν, καὶ ἀπειπῶν ταῖς φροντίσιν, ἔγγραφον παραίτησιν δέδωκε τῇ αὐτῷ συνόδῳ, καὶ προεβιβάσθη ἀντ' ἐκείνου ὁ κύρ Νεόφυτος, Ἡρακλείας ὢν Μητροπολίτης. Μετὰ δὲ ταῦτά τινες τῶν Μητροπολιτῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐγκρίτων, μαθόντες ἐπενέδραμον ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν πρὸς τὴν Κωνσταντίνου, καὶ μὴ ἀρεσκόμενοι τῇ παραίτησει τοῦ Κυρίλλου, ἄκυρον αὐτὴν ἐποίησαν· καὶ τὸν μὲν κύρ Νεόφυτον σιτηρεσίῳ ἐκκλησιαστικοῖς οὐκ ἄκοντα ἀνέπαυσαν, τὸν δὲ Κύριλλον αὐθις ἀνεβίβασαν εἰς τὴν θρόνον, οὔτε φιλία τῇ πρὸς τὸν Κύριλλον, οὔτε ἔχθρα τινὶ τῇ πρὸς τὸν Νεόφυτον, ἀλλὰ διὰ τὸ διοικητὴν πρακτικώτατον τῆς ἐκκλησίας εἶναι τὸν Κύριλλον. Ἀλλ' ἡμεῖς, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κορυφή, τῷ κανόνι τοῦ Γενναδίου Πατριάρχου τοῦ σοφωτάτου ἀκολουθήσατε τῷ λέγοντι, τὴν μὴ ἀποδειχθεῖσαν παραίτησιν ἄκυρον εἶναι· εὐρήσομεν γάρ, εἰ ἀκριβῶς ζητήσομεν, καὶ ἄλλα πολλὰ παλαιὰ σύμφωνα τῷ κανόνι τοῦ Γενναδίου. Οὗτος ὁ Γενναδῖός ἐστιν ὁ τὰς σοφωτάτας καὶ θεολογικωτάτας θέσεις τῆς χριστιανῶν πίστεως ἀπαιτηθεὶς παρὰ τοῦ Σουλτᾶν Μαωμέτου, τοῦ λαβόντος τὴν Κ/πολιν, καὶ ἐγγράφῳ αὐτὰς ἐκείνῳ προσκομίσας, ὑπερεθαυμάσθη λίαν ὑπὸ τοῦ Σουλτᾶνου. Τῷ δὲ ὑμετέρῳ Πατριάρχῃ κύρ Νίκωνι οὐδὲν τοιοῦτο συνέβη· οὔτε γὰρ ἔγγραφον δέδωκε παραίτησιν ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ συνόδου, οὔτε τὴν ἐκφωνηθεῖσαν παραίτησιν ἡ ἀξία Σου Βασιλεία ἐδέξατο, οὔτε ὁ λαὸς ἄπας. Σημεῖον δὲ ἀσφαλές ὅτι μέχρι τοῦδε ἡ ἀξία Σου Βασιλεία προσκαλεῖται αὐτόν ἐπανελθεῖν· ὥστε δῆλον πανταχόθεν ἄκυρον εἶναι τὴν ἐκείνου παραίτησιν· εἶπε καὶ ὄλωσ ἐγεγόνει. Ὀφείλετε τοίνυν, ὡς εἶπομεν, ἵνα αὐθις αὐτὸν προσκαλέσητε. Καὶ ἰδοὺ γράφομεν καὶ πρὸς αὐτόν, ἀδελφικῶς αὐτὸν νουθετοῦντες, ὡς οὐ καλῶς πεποίηκε καταλιπὼν τὴν βασιλεύουσαν, καὶ ἔξω ταύτης διατριβῶν. Καὶ εἰ βουλευτὸν τῇ ἀγίᾳ Σου Βασιλείᾳ ἐπιστεῖλον αὐτῷ τὸ γράμμα· ἔστι γὰρ κάκεινο μετεγλωττισμένον, ὡς καὶ τὸ παρὸν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτο μὴ δυνάμενοι ἡμεῖς ἐλθεῖν, ἀλλὰ μήτε κατὰ τὸ παρὸν ἡμετέρους ἀνθρώπους ἀποστεῖλαι πρὸς τὸ ἔλεος τῆς ἀγίας Σου Βασιλείας, διὰ βοήθειαν τῶν μυρίων χρεῶν τοῦ ἀγίου καὶ ζωοδόχου Τάφου. Ἄν δὲ Θεὸς εὐδοκήσῃ μετὰ ταῦτα, ἴσως

μέλλομεν στείλειν· ἐπειδὴ πάντῃ ἐστὶ τῶν ἀδυνάτων ἐλθεῖν ἡμᾶς διὰ τὰς αἰτίας ὅπου θέλουσιν εἰπεῖν ἐκ στόματος οἱ παρόντες χριστιανοί, οἱ δούλοι Σου καὶ πιστοὶ ὑπηρεταὶ τοῦ ἀγίου Τάφου, Σεβαστὸς τοῦ Δημητρίου υἱός, καὶ Δημήτριος υἱὸς τοῦ Γεωργίου καὶ Πέπος, τοὺς ὁποίους παρακαλοῦμεν τὴν ἀγίαν Σου Βασιλείαν νὰ δεχθῇ εὐμενῶς ὡς τὸ γαληνότατόν της θάρρος καὶ ἐλπίδα ἀγαθὴν. Ἔτι καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις σαφηνίζομεν τῇ ἀγίᾳ Σου Βασιλείᾳ· ὅτι εἰ μὲν προσκληθεὶς καὶ αὐθις ὁ κύρ Νίκων ἐλθεῖν εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ οὐ βούλεται, ἵνα ποιήσητε ὡς τὰ κεφάλαια τοῦ Ἐπιμίου διακελεύονται, καὶ ἐστὶ τοῦτο πάντῃ ἀπροσκριμάτιστον· οὐ γὰρ ἔστι δίκαιον στερεῖσθαι πνευματικῷ ποιμένῳ τὴν βασιλεύουσαν πόλιν. Ὡστε κατὰ πάντα τρόπον δεῖ, ἢ ἐκείνον ἐπανελθεῖν, ἢ ἕτερον ἀντ' ἐκείνου προβιβάσθῃ· ἔστιν ὁμῶς κάλλιον ἵνα ποιήσητε ἐκείνον ἐπανελθεῖν, δι' ἧς αἰτίας εὐρίσκομεν. Ὁ δὲ παμβασιλεὺς καὶ πρύτανις τῆς εἰρήνης Θεὸς εἴη διαφυλάττων Σου τὸ κράτος τῆς θεοδωρήτου Σου Βασιλείας εἰς μακρὰν διαδοχὴν τοῦ ἱερωτάτου καὶ βασιλικωτάτου Σου γένους. Ἐν ἔτει ἀχξδ' κατὰ μῆνα Μάρτιον κ'.

Νεκτάριος

ἐλέω Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἀγίας πόλεως
Ἱερουσαλήμ.

ΓΡΑΜΜΑ ¹

Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου τῷ Τζάρφ Θεοδώρῳ
Ἀλεξέγιεβιτς.

Δοσίθεος ἐλέω Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ καὶ
πάσης Παλαιστίνης.

Εὐσεβέστατε, χριστιανικώτατε, θεόσπεπτε, θεοχαρίτωτε, θεοτίμητε, θεοφρονητε, θεοδόξαστε, θεοφιλέστατε, φιλόχριστε, κραταιότατε, γαληνότατε, εὐτυχέστατε, εὐδαιμονέστατε, ἐνδοξότατε, αεισέβαστε, τροπαιοῦχε, ἐλέω Θεοῦ Μέγα Βασιλεῦ καὶ Μέγα Κνέζη Κύριε Θεόδωρε Ἀλεξιοβίτς, πάσης Μεγάλης, Μικρᾶς τε καὶ Λευκῆς Ῥωσίας Αὐτοκράτωρ καὶ ἐτέρων πολλῶν αὐθεντιῶν καὶ τοπαρχιῶν, ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν καὶ παντὸς βορείου μέρους πατρικῆ καὶ προπατρικῆ κληρονομία, Δέσποτα καὶ Ἐξουσιαστά, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι υἱὲ ἀγαπητῆ καὶ περιπόθητε τῆς ἡμῶν μετριότητος, τὴν Σὴν κρα-

¹ Ἐκ τῆς Συλλογῆς κλπ. Μόσχα 1819. Τόμ. δ', σελ. 417, αὔξ. ἀρ. 135.

ταιάν και θειοτάτην Βασιλείαν εὐχόμεθα και εὐλογοῦμεν, και ἀσπαζόμεθα ἐν ἀγίῳ και Ἀποστολικῷ φιλήματι, δεόμενοι τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ, δι' οὗ Βασιλεῖς βασιλεύουσιν, ἵνα χαρίζῃ Αὐτὴν ὑγίαν, μακροήμερουσιν, εἰρηνικὴν κατάστασιν, και διαφυλάττῃ Αὐτὴν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερύγων του ἔνδοξον, νικητὴν, τροπαιοῦχον, και νὰ ὑποτάττῃ Αὐτῇ τοὺς ἐχθρούς της ὡς Δαβὶδ και Κωνσταντῖνῳ, Θεοδοσίῳ και Ἰουστινιανῷ, και πλατύνῃ και αὐξήσῃ Αὐτὴν εἰς καύχημα τῆς καθολικῆς και πολυμνήτου Εὐαγγελικῆς πίστεως, και πάντων τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, πνευματικὴν εὐφροσύνην και ἀγαλλίασιν ἁμῶν. Τὰ θειότατα τῆς ἀγίας ὑμῶν Βασιλείας γράμματα ἐλάβομεν ἀπὸ τὸν μεγάλον πρέσβυν Αὐτῆς Προκόπιον¹, υἱὸν Μπογδάνου Βοζνιτζηνοῦ και τὰ ἐν αὐτοῖς φερόμενα ἔγνωμεν, και εὐχαριστοῦμεν τὴν μεγάλην Σου Βασιλείαν, ὅπου ἔχει και ἡμεῖς τοὺς εὐχέτας Της εἰς τὴν μνήμην Αὐτῆς. Κύριος ὁ Θεὸς ἀποδώῃ Αὐτῇ τοὺς μισθοὺς ἐν τῇ ἀγήρῳ μακαριότητι. Ἐλάβομεν εἰς τὸ ἔλεος τῆς ὑμετέρας γαληνότητος σαμουρία ἑκατὸν πενήκοντα βουμπλίων και ἔτι διακόσια πενήκοντα γρόσια, και ἔτι τὸ ἔλεος τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει σεβασμίων προσκυνημάτων και ἱερῶν μοναστηρίων, και εὐχαριστοῦμεν και δι' αὐτὰ τὸ Ὑμέτερον Κράτος. Ἡμεῖς, Γαληνότατε Αὐτοκράτωρ, τοὺς γονεῖς και προγόνους και προπάτορας, και θείας και ἀδελφούς και ἀδελφάς, και τὴν εὐσεβεστάτην ὑμετέραν θεόστεπτον Βασίλισσαν μνημονεύομεν εἰς ὅλα τὰ σεβάσμια μοναστήρια και ἀγία προσκυνήματα, και μάλιστα εἰς τὸν ἅγιον και πολυτίμητον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Τάφον, τὸν ὅποιον εἶχον οἱ Λατῖνοι τόσον καιρὸν εἰς τὰς χεῖρας των και ἐλειτοργοῦσαν, και τώρα πρὸ ἑπτὰ χρόνων νεύσει Θεοῦ ὁ καθ' ἡμῶν ὑψηλότατος Αὐτοκράτωρ, μετὰ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ προτεθνηκότος και τοῦ νῦν ἔνδοξοτάτου ἐπιτρόπου τῆς Βασιλείας του, μᾶς τὸν ἔδωκεν, ὡς πατρικὸν τῶν ὀρθοδόξων καύχημα, και στέφανον και δόξαν ὑπέρτατον, και λειτουργοῖσι μέσα εἰς τὸ κουβούκλιον καθημέραν οἱ ὀρθόδοξοι και ἐκεῖ μέσα ἡ Βασιλεία Σου και ὅλη Της ἡ ἀγία συγγένεια ἔχει καθημέραν τὴν μερίδα, και εἰς Θεὸν παράκλησιν, ὅπου ἄλλος τινὰς Ἡγεμῶν, ὅπου κοσμεῖται μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, τέ-

¹ Προκόπιος Βογδάνοβιτς Βοζνιτζην, διάσημος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ῥώσος διπλωμάτης. Ἐπὶ Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς κατώρθωσεν ἵνα ἡ Πύλη ἀποσύρῃ τὰς ἐπὶ τῆς Οὐκραίνιας ἀπαιτήσεις αὐτῆς· ἐπὶ Πέτρου δὲ τοῦ Μεγάλου μετέσχε τῆς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐτῆς ἀποστολῆς πρεσβείας μετὰ τοῦ Λεφόρτ και Γολόβιν τῷ 1698 διεξήγαγεν ἐν Βιέννῃ τὰς μετὰ τῆς Πύλης διαπραγματεύσεις περὶ ὑπογραφῆς συνθήκης και ἔλαβε μέρος ἐν τῷ ἐν Καρλοβιτς συνεδρίῳ.

τοιαν τιμὴν και δόξαν δὲν ἤξιώθη νὰ τὴν ἔχη, ἀλλὰ και τοῦ μακαρίτου και ἀοιδίμου μεγάλου Βασιλέως Ἀλεξίου Μιχαηλοβίτζη, και τῆς ἀοιδίμου κεκοιμημένης Ὑμετέρας συζύγου τὰ μνημόσυνα πληρέστατα ἐκάμαμεν μέσα εἰς τὴν νέαν Ἱερουσαλήμ, εἰς τὸν ἅγιον και σεβάσμιον ναὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως, και ἀπὸ τοῦ νῦν ἔργον ἔχομεν ἐξαίρετον νὰ παρακαλῶμεν Κύριον τὸν Θεὸν νὰ τελειοῖ τῆς Ὑμετέρας Βασιλείας τὰ αἰτήματα ἐπίγειά και οὐράνια. Διὰ τὴν συγχώρησιν τοῦ κυρ Νίκωνος, ἡμεῖς κατὰ τὸ δυνατόν μας ἐφροντίσαμεν και ὀλουσῶν τὰ γράμματα ἐσχεδιάσαμεν, και ἐτελειώθη ἡ ὑπόθεσις κατὰ τὸν σκοπὸν τοῦ Ὑμετέρου Κράτους, ἢ μάλλον εἰπεῖν, κατὰ τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγίου Θεοῦ, ὅστις ἐλάλησεν εἰς τὴν Ὑμετέραν καρδίαν και ἐφροντίσατε διὰ τὸ δίκαιον, και ἐγνωρίσθη εἰς τε Θεὸν και ἀνθρώπους ἡ Ὑμετέρα ὀρθόδοξος και ἀγαθὴ προαίρεσις, ὅτι ἂν καλὰ ὡς ἄνθρωπος και ἐκεῖνος εἰς μερικὰ ἐπορεύθη ἄτακτα και ἐπαίδευσθη μετὰ δικαιοσύνην, ἀμὴ ἐπειδὴ και εἰς ἄκρον ἐμετανόησε, καλὰ και δίκαια τὸ ἔκαμεν ἡ ἀγία Σου Βασιλεία, και ἐφρόντισε διὰ τὴν συγχώρησίν του. Ἀκόμη χαίρομεν κατὰ πολλὰ ὅπου τὸ Ὑμέτερον Κράτος μετὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐνεργεῖ τὰ ἐκκλησιαστικά, και παρακαλοῦμεν μετὰ πληρέστατον πνευματικὸν θάρρος, ὅτι και ἀπὸ τοῦ νῦν κάθε ἐκκλησιαστικὴν ὑπόθεσιν νὰ μὴ τὴν ἐνεργῇ παρὰ μετὰ τὴν γνώμην τῆς ἐκκλησίας· ἂν εἶναι μικρὴ ὑπόθεσις, νὰ τὴν ἐνεργῇ μετὰ τὴν συνοδικὴν γνώμην τῶν μεγάλων τῆς Ἀνατολῆς Ἀρχιερέων, διὰ νὰ εἶναι πάντα τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀκαινοτόμητα, ἀμεταποίητα, και ἀπαρασάλευτα, και νὰ φροντίζῃ ὡς Κωνσταντῖνος και Θεοδοσίος, και Ἰουστινιανὸς και μάλιστα καθὼς ἔκαμεν ὁ μακαρίτης πατὴρ Ὑμῶν ὁ ἀοιδίμος Βασιλεὺς Ἀλέξιος Μιχαηλοβίτζης, πουθενὰ εἰς ὅλην τὴν Βασιλείαν Της νὰ μὴ ἀφίγη τίποτε καινοτομίαν κατὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως νὰ γένη, και τοὺς αὐτολέγοντας νὰ ἐκδικῆται, ἵνα, ὑπερμαχοῦσα ἡ Γαληνότης Σου διὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ὑπερμαχήσῃ ὁ Θεὸς διὰ τὴν ἀγίαν Σου Βασιλείαν και μάλιστα κάποιοι Ῥῶσοι ἀπὸ τὴν Αἰθίαν οὐνιάται, τοῦ διαβόλου ὄργανα, μετασχηματιζόμενοι εἰς Ἀγγελοφωτός, περιέρχονται ὡσὰν ὀρθόδοξοι, και μετὰ τὴν ὑπόκρισιν και τὰ γλυκά τοὺς λόγια πλανῶσι τὴν καρδίαν τῶν ἀπλουστέρων, διὰ τοὺς ὁποίους ἔλεγεν ὁ μακάριος Παῦλος· ἔχουσι μὲν ὀφθαλμοὺς εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένην.

Τοῦτους παρακαλοῦμεν μετὰ μεγάλην προσταγὴν νὰ διορίσητε μέσα εἰς τὰ ὄρια τῆς ἀγίας Ὑμῶν Βασιλείας νὰ μὴ εἰσέρχωνται. Τοῦτο, ἀγιέ μου Βασιλεῦ, ὅπου παρακαλοῦμεν, εἶναι παλαιὸν ἔργον, και ὡς

εἶρηται τῶν ἁγίων Βασιλέων Ἰδιον, τὸ ὁποῖον ἐνεργοῦσα ἡ Βασιλεία Σου, θέλει ταχθῆ παρὰ τοῦ νυμφίου τῆς ἐκκλησίας, τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ εἰς τὸν χορὸν τῶν Ἀποστόλων· ἀμήν. Τὸν μέγαν πρέσβυν τῆς ἁγίας Ὑμῶν Βασιλείας, εἰς εἴ τι τὸν συνεδράμαμεν μοναχὸς του ἄς τὸ μαρτυρήσῃ· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας πρέσβυς Προκόπιος δηλονότι, ἐστάθη ὡς ἄλλος οὐδεὶς, ὑπερμαχῶν καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ λάβωσι τέλος πρόσφορον τὰ Ὑμέτερα προστάγματα, φρόνιμος καὶ ἐντιμὸς ἄνθρωπος, καὶ κατὰ ἀλήθειαν ἐτίμησε τὴν ὑπηρεσίαν ὅπου προεχειρίσθη, καὶ ἀσθενήσαντος αὐτοῦ ὡς ἀνθρώπου, ὁ Κωνσταντῖνος Χριστοφόρου ὁ Περιβόκιος καθὼς τὸν ἐγνωρίζαμεν ἐδῶ γένους ἐντίμου, καὶ εἶχε πολιτείαν λίαν ὀρθόδοξον, καὶ ἐνάρετον, ἔτζη ἐστάθη εἰς κάθε ὑπηρεσίαν τῆς ἁγίας Ὑμῶν Αὐτοκρατορίας, ἐπιπόνως καὶ ὀλοψύχως· ἀμὴ τὰ ἀπαρέσκοντα ἠκολούθησαν· ὅτι ὁ τόπος ἐδῶ ἔχει συνήθειαν καὶ ὅταν τινὰς μετ' αὐτοῦ συμφωνῆ, εἶναι χρεῖα πρῶτον καθαρὰ νὰ τελειώσῃ κάθε του ὑπόθεσιν μὲ πολλὴν στόχασιν, καὶ τότε νὰ πέμπωνται οἱ πρέσβεις. Ἐτζη ὅταν οἱ Νέμιτζοι ἐσυμφώνησαν ταῖς ἀγάπαις, πρῶτα ἐσυμφώνησαν τὰ ζητήματα ὅλα σῶα καὶ ἀνελλιπῆ καὶ ἐσυμφώνησαν ὅτι καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη νὰ ἔλθουν ἐλτζήδες¹ καὶ οἱ ἐλτζήδες τῆς τιμῆς ἄνθρωποι νὰ εἶναι, καὶ ποῦ οἱ ἐλτζήδες νὰ ἀπαντηθοῦν, νὰ ὑπάγῃ ὁ ἓνας εἰς τὸ ἓνα μέρος καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὸ ἄλλο, καὶ ἔτζη κατὰ ταῖς συμφωνίας ἐγίναν καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Ἀκόμη ἐπαρακινήσαμεν τὸν μέγαν πρέσβυν τοῦ Ὑμετέρου Κράτους καὶ ἐπαρακαλέσαμεν καὶ γίνεται μία ἐκκλησία εἰς τὸ μέσον τῆς Πόλεως (Κ/πόλεως) εἰς τὴν γειτονίαν ὅπου λέγεται Κοντοσκάλι, ἦτις τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζομένης Ἐλπίδος διὰ τὰ πολλὰ καὶ ἐξαισία θαύματα ὅπου ἔκαμεν, ἦτις ἔχει καὶ παρεκκλήσιον μέσα ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου. Εἰς τὸν μαχαλᾶν ἐκεῖνον ἦτον ἐπτὰ ἐκκλησίαι, καὶ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Σουλτὰν Ἰμπραήμη ἐκάησαν καὶ ἔδωκαν θέλημα καὶ ταῖς ἐφτιάσαν καὶ ὕστερον διὰ τοῦτο ἠύραν αἰτίαν καὶ τὸν ἐσκότωσαν· πάλιν μετεκάησαν καὶ ταῖς ἐφτιάσαν, ἀμὴ εὐθὺς ὅπου ταῖς ἔκαμαν, ταῖς ἐγκρέμνησαν ἀπὸ τὴν γῆν, καὶ τώρα μὲ τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Σου Βασιλείας εἶδαμεν τὸ καλὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον πᾶς ἐγκωμιάζει τὴν Βασιλείαν Σου εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἀμὴ καὶ ὁ μισθὸς Σας ἔσται πολὺς ἐν οὐρανοῖς. Εὐχαριστοῦμεν Κύριον τὸν Θεόν, ὅπου εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἁγίας Σας Βασιλείας εὐδόκησε νὰ γένη εἰς τὴν βα-

¹ Πρέσβεις.

σιλεύουσιν αὐτῆς πόλιν σχολεῖον Ἑλληνικόν. Ἑλληνικὰ ἐγράφη τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἀπόστολος· Ἑλληνες ἦσαν οἱ ἅγιοι Πατέρες· Ἑλληνικὰ ἐγράφησαν τὰ Πρακτικὰ τῶν ἁγίων Συνόδων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων τὰ συγγράμματα καὶ ὅλα τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας τὰ βιβλία, καὶ αὐτὸ εἶναι θεῖον ἔργον νὰ μάθουν οἱ χριστιανοὶ ἑλληνικὰ, νὰ ἤξεύρωσι τὰ βιβλία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καθὼς ἐγράφησαν, καὶ νὰ καταλαμβάνουν τὴν ἐρμηνείαν τους εὐκολα, καὶ μάλιστα νὰ λείψουν καὶ ἀπὸ τὰ Λατίνα, ὅπου εἶναι γεμάτα πονηρίας καὶ δολιότητες, αἰρέσεις καὶ ἀθεϊσμοί. Εὐχαριστοῦμεν λοιπὸν τὸν Θεόν καὶ εἰς τοῦτο, καὶ παρακαλοῦμεν τὴν μακαρίαν καὶ ἁγίαν ψυχὴν Σου νὰ τὸ στερεώσητε καὶ νὰ τὸ αὐξήσητε, διὰ νὰ Σας μείνῃ αἰώνιον καὶ ἀθάνατον μνημόσυον παρὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Παρακαλοῦμεν τὸ Ὑμέτερον Κράτος τὰ γράμματά μας ταῦτα εἰς ἐξωτερικὰ χεῖρα νὰ μὴ πέφτουν, ἀλλὰ νὰ εἶναι εἰς τὰς ἁγίας Ὑμῶν χεῖρας, μὴτε τὰ γραφόμενα νὰ γροικῶνται ἔξω παντελῶς· ὅτι ὁ Ἀπόστολος ἔλεγε πρὸς Θεσσαλονικεῖς· ἤδη ἐνεργεῖται τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας· ὥστε ἐνδέχεται ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τινὰς νὰ εἶναι προδότης καὶ δὲν εἶναι διὰ λόγου μας οὐδένα καλόν· τοῦτο καὶ ἡ ἁγία Γραφή τὸ διδάσκει, ὅτι τοῦ Θεοῦ τὰ ἔργα νὰ κηρύττωνται εἶναι δίκαιον, τῶν Βασιλέων τὰ μυστήρια νὰ κρύπτωνται εἶναι ἀναγκαῖον. Στέλλομεν μὲ τὸν μέγαν πρέσβυν τῆς Ὑμετέρας Γαληνότητος τῇ Ὑμετέρᾳ ἁγίᾳ Βασιλείᾳ, χάριν εὐλογίας, ἓνα μανδύλιον συρματένιον τοῦ τόπου τοῦτου, καὶ παρακαλοῦμεν νὰ μὴ ἀποβλέψῃ εἰς τοῦ δώρου τὴν μικρότητα, ἀλλὰ καθὼς Ἐέρξης ἐκεῖνος ὁ τῶν Περσῶν Βασιλεὺς ἐκαταδέχθη χουφταν νερόν καὶ τὸ ἔπιεν, ἀποβλέψας εἰς τὴν προαίρεσιν τοῦ δωρουμένου· οὕτως ἡ μακαρία καὶ ἱερά Σου ψυχὴ ἄς συγκατανεύσῃ εἰς τὴν ἡμετέραν προαίρεσιν· μάλιστα δῶρον ἡμέτερον εἶναι, νὰ παρακαλῶμεν νύκτα καὶ ἡμέραν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὡσὰν ὅπου εἶναι τοῦ Θεοῦ ἡ σοφία, νὰ σοφίζῃ τὴν ἁγίαν Σου Βασιλείαν εἰς ἀγαθὴν κυβέρνησιν τοῦ ὑποκειμένου αὐτῇ χριστωνόμου λαοῦ· καὶ ὡσὰν δύναμις τοῦ Πατρὸς, νὰ τὴν ἐνδυναμώσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς, καὶ ὡσὰν Υἱὸς κατὰ φύσιν, νὰ τὴν κάμῃ σύμμορφον τῆς ἐκόνος τῆς δόξης αὐτοῦ· καὶ ὡσὰν εἰρήνη, νὰ χαρίσῃ αὐτῇ εἰρήνην τὴν συμφέρουσαν τῇ ὀρθοδόξῳ καὶ καθολικῇ πίστει· κάποτε γὰρ καὶ ἡ γυμνὴ σπάθη εἰρήνη τῶν Βασιλέων παρὰ τῇ Γραφῇ νομίζεται· καὶ νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν εἰσοδοῖς καὶ ἐξοδοῖς ὁδηγός, προστάτης καὶ βοηθός Ὑμῖν εἰς γῆρας βαθύτατον καὶ λιπαρώτατον. Οὐ καὶ ἡ χάρις καὶ τὸ ἀπειρον ἔλεος καὶ ἡ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος εὐχὴ, εὐλογία καὶ συγχώρησις εἴη μετὰ τῆς

ἀγίας καὶ κραταιᾶς Ὑμῶν Βασιλείας εἰς ἐτῶν πολλῶν περιόδους, ἀμὴν. Ἀπὸ Κ/πόλεως ἀχπβ' ἐν μηνὶ Ματίῳ.

Δοσίθεος

Ἐλέφ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ
καὶ τῆς Ὑμετέρας ἀγ. Βασιλείας εὐχέτης.

(Ἐκ Συλλογῆς ἀνεκδότου ἱστορικῶν ἐγγράφων).

Κ. Α. Παλαιολόγος.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΚΟΥΡΟΥΤΣΕΣΜΕ

ΗΤΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ, ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΩΝ, ΣΧΟΛΕΙΩΝ, ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ,
ΑΥΘΕΝΤΙΚΩΝ ΟΙΚΩΝ, ΚΡΗΝΩΝ, ΤΑΦΩΝ ΚΑΠ'.

Ἡ κοινότης ἡμῶν, σὺν τῇ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου μικροτάτῃ συνοικίᾳ, ἀριθμεῖ περὶ τὰς πενήτηκοντα οἰκογενείας, καὶ περὶ τὰ τριάκοντα ἐργαστήρια, ὧν τὰ ἡμίση εἶνε κτήματα ὀρθοδόξων· ἔχει δὲ δύο σχολὰς, τὴν μὲν τῶν ἀρρένων προκαταρκτικὴν δημοτικὴν σχολὴν· παρθεναγωγεῖον δὲ καὶ νηπιάγωγεῖον σύμμικτον, ἐν ᾧ διδάσκονται ὑπὲρ τὰ 40 κοράσια, ἀπὸ τριετίας συσταθὲν λειτουργεῖ τακτικῶς. Ἡ μικρὰ αὕτη σχολὴ συνέστη κατὰ τὸ 1805 αἰτήσῃ τῶν ἐγκατοίκων, ὅπως τὰ μικρὰ αὐτῶν τέκνα τυγχάνωσι τῶν πρώτων στοιχείων τῆς πατρίου γλώσσης· διότι τῶν μεγιστάνων ἕκαστος εἶχε παρ' ἑαυτῷ διδάσκαλον, ἡ δὲ πατριαρχικὴ Ἀκαδήμεια δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν ν' ἀνοιξῇ τὰς θύρας αὐτῆς εἰς μαθητὰς ἀστοιχειώτους καὶ ἀσυναρτήτους, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἐχη μόνον τὴν ἐποπτεῖαν καὶ ἐπίβλεψιν ταύτης, ὡς ἀπὸ τοῦ 1769 εἶχε καὶ τὴν τῶν σχολείων τοῦ Μεγάλου Ρεύματος, ὡς βεβαίως καὶ ὁ κ. Μ. Γεδεών. Τῇ αἰτήσῃ τῶν κατοίκων τοῦ προαστείου, ὁ τότε ἐπ' ἀγαθῷ σχολαρχῶν τῆς Μεγάλῃς Σχολῆς Δωρόθεος Πρώτος διώρισε διδάσκαλον «τὸν λογιώτατον κύρ Νικόλαον... ἵνα παραδιδῷ μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ προθυμίας, συν-

¹ Συνέχεια· ἴδε Τεύχος Γ' καὶ Ζ'.

επιστατοῦντος καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου κύρ Δανιήλ, τὰ μικρὰ στοιχειώδη μαθήματα τῆς ἐλληνικῆς διαλέκτου» ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ πενήτηκοντα γροσίων, χορηγουμένων ἐκ τοῦ ταμείου τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς. Κατιδόντες λέγει τὸ ἤδη δεδημοσιευμένον γράμμα τοῦ Σχολάρχου, «ὅτι καλὰ ζητοῦσι (οἱ κάτοικοι) καὶ δίκαια, ἵνα μὴ οἱ παῖδες αὐτῶν εἰσέτι ἀτέλεστοι τῶν ἀρχῶν τῆς διαλέκτου... μὴ δυνάμενοι εἰς τὸ κοινὸν Μουσεῖον φοιτᾶν χάριν μαθήσεως διαφθείροντο ὡς κακεῖσε περιπλανώμενοι καὶ ἀνάγωγοι γίνονται καὶ κακοῦθεις, ἔγνωμεν καταχωρίσασθαι ἐκ τοῦ περὶ τὸν ναὸν τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου οἰκήματος ἀπόμοιραν τινα καὶ σχολεῖον συστήσασθαι ἕτερον ἐν ᾧ τὰ μικρὰ καὶ ἀρχοειδῆ παραδοθήσονται τῆς ἐλληνικῆς διαλέκτου μαθήματα τοῖς τῶν ἐγχωρίων παισὶ»¹. Συμπληρῶν τὰ ἤδη γνωστὰ λέγω ὅτι ὁ Δανιήλ οὗτος ἀρχιμανδρίτης ἀπὸ τοῦ 1803 προϊστάται ἱερατικῶς τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Δημητρίου τελῶν ὡς ἐμβατοίκιον χιλίων γροσίων, διαδεξάμενος τὸν προεστῶτα Γρηγόριον (1798-1803) ὅτε διὰ τὴν οἰκονομίαν τῶν ἱερέων ἠγοράσθη παρὰ τῆς ἐκκλησίας ἀντὶ πεντακισχιλίων γροσίων τὸ ὁσπήτιον τοῦ ἀγίου Νικομηδείας κυρίου Ἀθανασίου. Ὁ Δανιήλ οὗτος ἀπέθανε τῇ 17 αὐγούστου τοῦ 1808 ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτοῦ ταύτῃ διατελῶν, διεδέξατο δ' αὐτὸν ὁ ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος ὁ Κρής, ἐφ' οὗ καὶ τὸ ἐμβατοίκιον ηὔξηθη εἰς 1250 γρόσια². Ἐν σελ. 116 τοῦ μετὰ χειρᾶς κώδικος κατὰ τὸ 1808 εὕρισκω σεσημειωμένα τὰδε «1147 γρόσια τὰ ἀπὸ τῆς πρώτης ἰανουαρίου τοῦ αὐθ' ἔτους μέχρι τέλους δεκεμβρίου τοῦ αὐθ' περισσεύσαντα ἐκ τῶν συναχθέντων παρὰ τινων φιλελεημόνων τῶν ὑποσχεθέντων δι' ἐνυπογράφων αὐτῶν τεζκερέδων προαιρετικῶς διδόναι ἐτήσιον ἔλεος ἀπὸ α' Ἰανουαρίου τοῦ αὐθ' ἔτους ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτῶν πρὸς βοήθειαν τῶν τόκων τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Δημητρίου,

¹ Περιοδικ. Ἐλλ. Φιλολ. Συλλ. Κων/πόλεως τ. ΙΓ', σ. 252.

² Οὗτος ἐ χρημάτισε προεστῶς μέχρι τοῦ 1811, ὅτε ἐνοικιάζει τὸ ἐμβατοίκιον τῆς ἐκκλησίας ὁ πανιερώτατος ἅγιος Αὐγουστοπόλεως Ἱερόθεος τῷ μὲν 1811 ἀντὶ 1600 γρ. καὶ τῷ 1812 ἀντὶ 1500. Τῷ 1813 προεστῶς εἶνε ὁ Γεράσιμος, εἶτα ὁ παπᾶ Φίλιππος, Γερμανὸς καὶ κατὰ τὸ 1821 ὁ ἀπὸ τοῦ 1814 ἐφημερεύων Φίλιππος.

Ὁ μακαρίτης Δανιήλ χάριν ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας ἀφῆκε τῇ ἐκκλησίᾳ γρόσια χίλια ληφθέντα παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου τῆς διαθήκης αὐτοῦ πανοσιολογιωτάτου Ἰλαρίωνος καθηγουμένου τοῦ κατὰ τὸν Βαλατᾶν μετοχίου τοῦ Σινᾶ.

Προεστῶς ἐπίσης κατὰ τὸ 1819 ἐ χρημάτισε καὶ ὁ Δανιήλ ἀρχιμανδρίτης, ὡς εὕρισκω οὐχὲν ἐν τῷ κώδικι, ἀλλ' ἐν τῷ καταλόγῳ συνδρομητῶν τῆς μεταφράσεως τῶν Φωσιολογικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους.

καὶ ἐπὶ μισθῷ τοῦ διδασκάλου τῶν κοινῶν γραμμάτων εἰς διδασκαλίαν τῶν παιδῶν τῆς ἐνορίας τῆς ἐκκλησίας, μετὰ τὸ πληρωθῆναι δηλ. πρῶτον ἐφ' ἰκανὸν καιρὸν ἀπ' αὐτῶν τῶν συναχθέντων ἀσπρων τὸν μισθὸν τοῦ διδασκάλου, καὶ μετὰ τὸ τεθῆναι δύο χιλιάδες γροσίων κεφάλαιον εἰς τρεῖς ἐπαρχίας δι' αὐλικῶν ὁμολογιῶν πρὸς 50, ἤτοι 500 γρ. εἰς τὴν ἐπαρχίαν Λαρίσης, 1000 γρ. εἰς τὴν ἐπαρχίαν Παλαιῶν Πατρῶν, καὶ 500 γρ. εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βοδενῶν, διὰ τὰ πληρῶνται ἐκ τοῦ ἐτησίου αὐτῶν διαφόρου ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου τῶν κοινῶν γραμμάτων. Ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου τούτου, ὡς εὐρίσκω ἐν τοῖς ἰσολογισμοῖς τῶν ἐπομένων ἐτῶν, ἀνήρχετο εἰς 180 γρ. κατ' ἔτος. Κατὰ τὸ 1813 μόνον τῷ ἐπληρώθησαν 120 γρόσια δι' ὀκτῶ μηνῶν μισθοδοσίαν, καθότι τοὺς λοιποὺς τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους δὲν εἰργάσθη διὰ τὴν ἐμφωλευσοῦσαν λοιμώδη νόσον, ἣτις ἐπέσκηψε βαρεῖα, ὥστε καὶ ἡ σχολὴ ἐκλείσθη καὶ ἐγένετο διακοπὴ τῆς διδασκαλίας μέχρι τῆς πρώτης μαρτίου τοῦ 1814, ἣτοι μετὰ τὴν παύσιν τῆς πανώλους¹. Τὸ σχολεῖον ἐκάη κατὰ μάρτιον τοῦ 1818, ὑφίσταται ὅμως πάλιν καὶ κατὰ τὸ 1821 μεθ' ὅλας τὰς ἀντιξόους τότε περιστάσεις. Μετὰ ταῦτα τὰ μαθήματα ἐξακολουθοῦσι μὲν ἀλλὰ διακόπτονται, ὡς εἰκάζω, καὶ κατὰ τὸ 1835 ἐπανέρχονται, ἔκτοτε δὲ παρέξ διαλειμμάτων τινῶν μέχρι τοῦ νῦν τηρεῖται ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς πεφωτισμένης ἡμῶν κυβερνήσεως τὸ σχολεῖον μικρὸν ἐν οἰκίᾳ στενωπάτῃ καὶ παρὰ τοὺς ὄρους τῆς ὑγιεινῆς λειτουργεῖ τακτικῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Πατριαρχεῖα, Μεγάλῃ Σχολῇ, Μουρουζῶν οἶκος.

Πρὶν ἢ ἐπιλάβωμαι τοῦ ζητήματος τῶν χειροτονιῶν μεταθέσεων καὶ προβιθασμῶν μητροπολιτῶν κτλ. γενομένων ἐν τοῖς ναοῖς τοῦ χω-

¹ Ὡς εὐρίσκω ἐν τῷ κώδικι, πανώλης ἐπέσκηψε καὶ κατὰ τοὺς μῆνας ἰούνιον, ἰούλιον καὶ αὐγουστον τοῦ 1806, ὅτε καὶ ἡ ἐκκλησία ἐκλείσθη, διασπαρέντων τῶν ἐγχωρίων. Πανώλους μνεία γίνεται καὶ ἐν συνοπτικῇ ἐγκυκλίῳ ἐκδομένη ὑπὸ τοῦ Π. ἀγίου Βελεγράδων ἐν Ἑκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ (τ. 6', σ. 237) ἐπὶ πατριαρχοῦ Καλλινίκου, ἦν κατωτέρω ἀναδημοσιεύω. Ἐπίσης τῷ 1813 ἐπέσκηψε φοβερὰ οὕτως, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ νὰ περιέλθωσι τὴν πόλιν καὶ τὰ χωρία πρὸς ζήτησιν βοήθειας, ἐν δὲ τῇ ἐορτῇ ὀλιγίστη ἐγένετο σύναξις. Τοιαύτη ἐπισυνέβη καὶ ἐν Σμύρνῃ τῷ αὐτῷ ἔτει, καθ' ἣν τεσσαράκοντα χιλιάδες ψυχῶν ἐτελεύτησαν, ὧν οἱ ὀκτῶ χριστιανοὶ (ὄρα Φιλολ. Σωζῶμ. Οἰκονόμου σελ. 335 ἐν σημειώσει).

ρίου, οὐπερ ἱστορικός τινες σελίδας ἀνέλαβον νὰ παραθῶ ἐνταῦθα, ἀπαραίτητον ἡγοῦμαι νὰ ποιήσωμαι μνείαν καὶ δύο ἐτέρων ὀνησιφόρων ἔργων, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα ἀναποσπάστως εἶνε συνδεδεμένα τῇ τοῦ προαστείου ἡμῶν ἱστορίᾳ. Τὰ ἔργα ταῦτα εἶνε ἡ τῶν πατριαρχείων ὀριστικὴ ἐγκατάστασις ἰδίᾳ κατὰ τὸ θέρος παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Σαρράφ βουρνοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἀκριβῶς ἐφ' ᾧ νῦν τόπῳ ὀκοδόμηνται ἀπὸ τινῶν ἐτῶν αἰ οἰκίαι τοῦ κ. Α. Βογιαδζόγλου, μεθ' ὅλων τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, καὶ ἡ κοινὴ «τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς τῶν ἐλληνικῶν μαθημάτων ἀσφαλεστάτη μετοίκησις», ἔργα συντελεσθέντα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1804, τιμῶντα τοὺς τότε ἰθύντορας τῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους πραγμάτων. Ὡς θερινὸν ἐνδιαίτημα κατάλληλον οὐ μόνον εἰς κατοικίαν τοῦ πατριάρχου, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀσφαλεστάτην μετοίκησιν τῆς πατριαρχικῆς Μ. σχολῆς, εὐρέθη ὁ αὐθεντικὸς οἶκος τοῦ ὑψηλοτάτου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου μεθ' ὅλης τῆς περιοχῆς αὐτοῦ. Ὡς θερινὸν ἐνδιαίτημα τοῦ κατὰ καιρὸν οἰκουμένου πατριάρχου ἐχρησίμευσε τὸ μέγαρον τοῦ Γρηγορίου Σούτζου πατρὸς τοῦ ἐνταῦθα ἀποβιώσαντος τῷ 1864 ἀειμνήστου Μιχαὴλ Βόδα, ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας κατὰ τὸ 1819 κ. ἔ. Τὰ δὲ ἐγκαίνια αὐτοῦ ἐγένοντο κατὰ τὸ 1813, ἡ ὀλίγη πρότερον¹. Δι' ὀφειλὴν δὲ τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου κυρίου Ἰωάννου Μιχαὴλ Σούτζου ἡγοράσθη καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ ἀγίου Ἰωάννου, ὡς ἐν τῷ ἀνωθι δημοσιευομένῳ σιγίλλῳ φέρεται.

Τὸ δ' ἕτερον ἔργον, ὅπερ ὀφείλεται ἰδίᾳ, ὡς γράφει Καλλίνικος ὁ πατριάρχης ἐν ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ τῆς 1 φεβρουαρίου τοῦ 1804, εἰς τὸν ἀειμνηστον ἐν ἡγεμόσιν αὐθέντην Κωνσταντῖνον τὸν Μουρούζην, τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Ἀλεξάνδρον καὶ τοὺς πανεκλάμπρους ἀδελφοὺς καὶ φιλάτους υἱοὺς τῆς αὐτῆς θεοσυντηρήτου αὐθεντικῆς μουρουζικῆς γενεᾶς, ἐπινεύοντος τοῦ Σουλτάνου Σελίμ τοῦ Γ', εἶναι ἡ ὀριστικὴ ἐγκατάστασις, ὡς εἶπομεν, τῆς Μ. Σχολῆς ἐν Κουρούτσεσμε κατὰ τὸν ἰούνιον τοῦ 1804². Ἐν γράμματι δημοσιευ-

¹ Πρὸβλ. καὶ Σκαρλάτου Βυζ. τόμ. Β', σελ. 114, ἔνθα καὶ περὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Σούτζων ἐν σημειώσεισι.

² Ἡ Σχολὴ, κατὰ τὸ σιγίλλιον τῆς α' μαρτίου 1769, ὡς γράφει ὁ Μ. Παρὰνίκας, λέγει ὁ κ. Γεδεών, τὸν μὲν χειμῶνα ἔδει νὰ μὲν ἐν Φαναρίῳ, τὸ δὲ θέρος ἐν Ἐφρᾷ κρῆνῃ οὐχ ἤττον μετέφερετο καὶ εἰς ἄλλα χωρία τοῦ Βοσπόρου κατὰ τὸ θέρος, ὅπου ἐγίνοντο ἐν ἰδίαις οἰκίαις τὰ μαθήματα, ὡς ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι, ἐν Νεοχωρίῳ καὶ Θεραπείαις. Τοῦτο προσεπιβεβαιουσι καὶ τὰ ἐν τῷ πατριαρχικῷ σιγίλλῳ περὶ μετοικῆσεως τῆς Σχολῆς γραφόμενα, μὴ μνημονεύοντα ὅμως πῶς

θέντι ἤδη¹, φέρεται «Τελευταῖον ὕστερον ἀπὸ τόσους στοχασμοὺς καὶ συμβουλὰς ἐν ταῖς κατὰ μέρος Συνόδοις τῶν ἐνδημούντων ἀρχιερέων καὶ συνελεύσεων Ἀρχόντων καὶ συνάξεσι πραγματευτῶν ἔγινε τὸν ἰανουάριον (τοῦ 1804) μία γενικὴ συνέλευσις παντὸς τοῦ Γένους εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, προκαθεζομένου τοῦ Παναγιωτάτου ἡμῶν Δεσπότη, τῶν σεβασμιωτάτων ἐγκρίτων, τῶν λοιπῶν πανιερωτάτων ἐνδημούντων ἀρχιερέων, τῶν Πειζαδέδων, ἀρχόντων καὶ πραγματευτῶν καὶ ἀπεφασίσθη νὰ μετακομισθῆ ἡ Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τοῦ Φαναρίου, καὶ νὰ ἀγορασθῆ τὸ παλάτιον τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Ἀλεξάνδρου Β' Μαυροκορδάτου, τὸ εὐρισκόμενον εἰς τὸ χωρίον Κουρούτζεσμεν καλούμενον, ὅπερ ἀπέχει μίαν ὥραν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὸ ὅποιον κατοικοῦσι τὸ περισσότερον μέρος τοῦ χρόνου καὶ αὐθένται καὶ ἀρχιερεῖς καὶ ἄρχοντες καὶ ὁ Πατριάρχης τὸ θέρος, καὶ ἐκεῖ νὰ συγκροτηθῆ ἡ Πατριαρχικὴ Πάγκοινος Σχολὴ τοῦ ἡμετέρου Γένους». Ἐξεδόθη τῇ ἡγεμονικῇ ἐνεργείᾳ Δημητρίου τοῦ Μουρούζη φερμάνιον σουλτανικὸν εὖνον, ἀναγνωρίζον τὴν πατριαρχικὴν σχολὴν, τὸ ἐν Βυζαντίῳ μέγα καὶ κοινὸν τοῦ Γένους Μοσεῖον καὶ ἡγοράσθη τὸ μεγαλοπρεπὲς παλάτιον ἀντὶ 85 χιλιάδων γροσίων, καταβληθέντων ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν, ἀρχιερέων, αὐθεντῶν καὶ εὐγενῶν τοῦ ἡμετέρου Γένους, ἀμὲν δὲ ἐδαπανήθησαν πρὸς διασκευὴν καὶ ἕτεροι δεκαῆξ χιλιάδες γροσίων. Ἡ Σχολὴ ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ νέαν ὄντως

ἐγένετο ἀκαθ' ἑκάστον ἐνιαυτὸν ἢ τῆς σχολῆς τῆδε κάκεισε ἀναγκαιότητα μεταστάσεως. Πρὸς δὲ εἰκάζω ὅτι ἐγένετο ἡ μετάστασις εἰς τὰ ἄνω χωρία ἐκ τῆς μετοικήσεως αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου, καὶ ἐκ τῶν περὶ ἀναδείξεως καὶ ἐκλογῆς ἀρχιερέων ὑπομνημάτων, ἐν οἷς βλέπω πρῶτον ὅτι αἱ ψῆφοι προβάλλονται ἐν τῷ ναῷ ἐκάστου τῶν εἰρημένων χωρίων, καὶ δεύτερον κατ' αὐτοὺς δὴ τοὺς θερινοὺς μῆνας ἰούνιον, ἰούλιον, καὶ τὸν αὐγούστον ἔτι. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1764 ἀπαντῶ ἐκλογὰς ἀρχιερατικὰς «ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ κατὰ τὸ Νεοχώριον», καὶ κατὰ τὸ 1765. Ἐπίσης «ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τῶν Θεραπειῶν» κατὰ τὸ 1767 ἐπὶ Σαμουήλ τοῦ ἀπὸ Δέρκων (24 Μαΐου 1763—νοεμβρίου 1768). Πρὸς τούτοις βλέπω συναρχομένους πρὸς ἐκλογὴν ἀρχιερατικὴν καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Προφήτου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἐν Ξηρᾷ κρήνῃ. Ὅρα κατωτέρω τὰ ἐν τῇ ἀποριθμῆσει τῶν ἐν τοῖς ἡμετέροις ναοῖς ἐκλογῶν ὑπομνήματα καὶ σημειώματα. Τῷ 1783 τὰ μαθήματα ἐγένοντο ἐν τῇ νήσῳ Πριγκήπῳ.

¹ Ἐδημοσιεύθη πλήρης σειρὰ ἐγγράφων περὶ τῆς Μεγάλης Σχολῆς ἐξ ἀνεκδότου κώδικος ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινίῳ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τόμ. II', σελ. 203 — 253.

ἔλαβε ζῶν καὶ πράγματι κατέστη Ἀκαδημία ἀναγορεύουσα καὶ μέλη αὐτῆς τοὺς ἐν ἐπιστήμασι καὶ ἐν τοῖς γράμμασι διακρινομένους¹. Τότε κατὰ τὴν α' ἰουνίου τοῦ 1804 ἀπεδέξατο ἐγγράφως τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς σχολάρχου καὶ διδασκάλου τῆς φιλοσοφίας ὁ σοφώτατος ἐπιστήμων ἀρχιμανδρίτης Δωρόθεος ὁ Πρώτος, ὁ μετὰ ταῦτα Φιλαδελφείας καὶ μετέπειτα Ἀδριανουπόλεως μητροπολίτης ἀναδειχθεὶς². Ἐπὶ τῆς διευθύνσεως δὲ τούτου ἑκατὸν ἐξήκοντα μα-

¹ Οὕτως ἀνηγορεύθη τέλος τοῦ δε τοῦ Γένους Μοσεῖον Νεόφυτος ὁ Βάμβας τῇ 1 δεκεμβρίου 1804, Παΐσιος ὁ Καραπατᾶς Πάτριος, Νικόλαος ὁ Λογάδης, ὧν τὰ ψηφίσματα ἐδημοσιεύθησαν ἐν σελ. 229 τοῦ II' τ. τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινίῳ Ἑλλ. Φιλολογ. Συλλόγου.

² Μέτιθι Γεδεῶν Χρονικὰ II. Ἀκαδημίας σελ. 179 κ. ἐ. Προστίθιμι ἐνταῦθα ὅτι ἐξελέγη Φιλαδελφείας τῷ 1805 «τῆς ἀγιωτάτης ταύτης μητροπόλεως ἀπροστατεύτου μεινάσης, ἅτε τοῦ ἀρχιερατεύοντος κύρ Ἰακώβου (οὐχὶ Ἰωαννικίου, ὡς γράφει ὁ κ. Γεδεῶν) παραίτησιν οικειοθελῆ καὶ ἀβίαστον ποιησαμένου τῆς ἐπαρχίας ταύτης δι' ἐνυπογράφου καὶ ἐνσφραγίστου αὐτοῦ γράμματος, ὡς ἀντικρὺ κατεστρωμένη φαίνεται», ὡς λέγεται ἐν τῷ ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ ὑπομνήματι τῷ κατεστρωμένῳ ἐν σελ. 219 τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 349 πατριαρχικοῦ κώδικος. Ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ἐγένετο ἐν τῷ ἡμετέρῳ ναῷ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Ἐπίσης καὶ τοῦ εἰς Ἀδριανουπόλιν προβιβασμοῦ τοῦ Δωροθέου ἀπὸ Φιλαδελφείας αἱ κανονικαὶ ψῆφοι προὐβλήθησαν ἐν τῷ ἡμετέρῳ ναῷ ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως κατὰ ἰούνιον τοῦ 1813. Ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῆ τοῦ 1817 σ. 42, ἔνθα περὶ τοῦ ἀτυχῶς ἡμιτελοῦς ἀπομείναντος λεξικοῦ, τῆς Κιβωτοῦ, λόγος γίνεταί ὑπὸ τινος ἐκ Τραπεζοῦντος γράφοντος, φέρονται περὶ τοῦ ἀειμνήστου Πρωΐου καὶ τάδε, «ὁ σοφὸς Πρωΐος ἀνὴρ εἰδήμων τῆς παλαιᾶς καὶ νέας φιλολογίας ὅστις πολλὰ πολλῶν ἀνδρῶν σοφῶν εἶδεν ἄσπετα καὶ νόον ἔγνω, ἐφρόντισε πρὸ πάντων ἀναγκαιότατον νὰ ἐρωτήσῃ διὰ γράμματος . . . ». Ὅρα αὐτόθ. καὶ σελ. 240. Ὅποιον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου καὶ ἱεράρχου γνωστὸν τοῖς πᾶσι.

Λόγου δὲ γινομένου περὶ Πρωΐου ἐνταῦθα, οὐκ ἄσποπον θεωρῶ νὰ ἐπανορθώσω πλάνην ἐξενεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Χασιώτου συγγραφέως τοῦ βιβλίου «L' instruction Publique chez les Grecs» σελ. 41, «ἀνὴρ ἔξοχος ὁ Δ. Πρωΐος ἐκ Χίου διωρίσθη διευθυντῆς κατὰ τὸ 1799». Δὶν διωρίσθη διευθυντῆς, ἀλλὰ μόνον προσεκληθῆ, ἐδέξατο δὲ τῷ 1804, ὡς λέγομεν ἄνωτέρω. Ἀλλὰ πῶς συμβιβάζεται πρὸς ὅσα ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ λέγει παραλαμβάνων ἐκ τοῦ Σάθα (Μεσ. Βιβλ. τ. Γ', σ. πα'), (ὅτι Σέργιος ὁ Μακρᾶτος resta directeur ἀπὸ τοῦ 1794 — 1801; Καίτοι δὲ περὶ τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς ἰκανὰ ἐγράφησαν, ὡς ὑποδεικνύω, ἀλλ' ὅμως οὐχὶ ἄσποπον θεωρῶ νὰ μετενέγκω ἐκ τῆς γερμανικῆς τετρατόμου μεταφράσεως τῆς ἱστορίας τοῦ Pouqueville (der Wiedergeburt Griechenlands von Dr. J. P. von Herthals τ. Β', σελ. 409 κ. ἐ. ἐν Καϊδελέργῃ 1824 — 25) τὸ μικρὸν τοῦτο τεμάχιον, ἵνα καὶ ἡ τῶν ξένων κρίσις περὶ τοῦ ἀνδρὸς γνωστῆ γένηται. «Τὸν αὐτὸν (ὡς ὁ πατριάρχης Κύριλλος) μαρτυρικὸν θάνατον ὑπέστη ἐν Ἀδριανουπόλει Δωρόθεος ὁ Πρώτος, ἀρχιεπίσκοπος καὶ μητροπολίτης (Erzbischof und Metropoli-

θητάς ἠρίθμει ἡ Σχολή. Ὡστε ἡ Σχολὴ ἠκμαζε, χάρις τῇ πατρι-
κωτάτῃ μερίμνῃ τῶν ἀρχόντων τοῦ Γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας,
οἵτινες σπουδαία ποσὰ κατέβαλον, ἀφ' οὗ μάλιστα τὸν μᾶλλον τοῦ
1804 ἐνεκρίθη συνοδικῶς ὅπως ἕκαστος τῶν χειροτονουμένων ἀρ-
χιερέων ἢ τῶν μετατιθεμένων εἰς ἑτέρας ἐπαρχίας προσφέρῃ τι
εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Σχολῆς. Ἦδη συνεισήνεγκον οὐχὶ εὐκαταφρό-
νητα ποσὰ καὶ ἄλλοι λαϊκοί, ὡς ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Ἀλέξαν-
δρος ὁ Μουρούζης, τάξας ἀπὸ τοῦ 1805 ἐτησίαν χορηγίαν ἐξακοσίων
γροσίων διὰ χρυσοβούλλου, καὶ ἀνὰ διακόσια γρόσια κατὰ μῆνα ἐξ
ιδίων διδόμενα ἐπὶ τῆς ἐκλάμπρου αὐτοῦ αὐθεντίας. Ταύτῃ τῇ κλεινῇ
ἡγεμονικῇ οἰκογενεῖᾳ δικαίως πᾶν ἐχορηγήθη ἀπὸ τῆς εἰς τὸ χω-
ρίον ἡμῶν μεταφορᾶς τῆς Σχολῆς ἡ γενικὴ ἐποπτεία καὶ ἐφορεία καὶ
αὐτοῦ τούτου τοῦ χωρίου ἡμῶν· διότι οὐ μόνον ἡ σύστασις καὶ ἡ
ἐγκαθίδρυσις τῆς Σχολῆς θεμελιωτὴν ἀναγνωρίζει τὸν πατέρα τοῦ
Ἀλεξάνδρου, *προσεχῆ δὲ κτίτορα καὶ συντηρητὴν τὸν υἱόν*, τὸν πρῶ-
τον ἐφ' ὅρου ζωῆς ἔφορον, τὸν Δημήτριον Μουρούζην, οὐ μόνον ἐνὶ
λόγῳ τὰ ἄρρενα μέλη τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐφάνησαν χρήσιμα καὶ
εὐεργετικά τῷ χωρίῳ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ θήλεα. Ἐκτὸς δὲ συνεχῶν
δωρεῶν, ἡ μὲν ἐκλαμπροτάτη κυρία Ἀναστασῖα Μουρούζη ἐδανεί-
σατο τῷ ναῷ γρόσια 5000. Ἡ ἐκλαμπροτάτη δομνίτζα Ρωζάνδρα
Μουρούζη ἀπὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ἱεροῦ ναοῦ εἶχε λαμβάνειν μέχρι
τοῦ 1812 γρόσια 3000, ὧν πολλὰκις ἐδωρεῖτο καὶ τοὺς τόκους. Ἡ
ἐκλαμπροτάτη Ζωὴ Μουρούζη ἕτερα χίλια γρόσια. Πρὸς δέ, τὸ ἐτή-
σιον ἐκ Βλαχίας ὀκνῶν καὶ βαμμάτων διὰ τὸν Κουρουτσεσμέ, ὃν πρό-
τερον 150 ἐδιπλασιάσθη διὰ νέου αὐθεντικοῦ χρυσοβούλλου ὑπὸ τοῦ
αὐθέντου Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου Μουρούζη, ἐκτὸς ἄλλων 2400, ἅτινα
παρεχώρησε τῷ 1808 τῇ ἐκκλησίᾳ, ἱερῶν ἀμφίων, ἀργυρῶν σκευῶν κλ.

Ὁ σχολάρχης Δωρόθεος Πρώτος ἐν γράμματι αὐτοῦ (νοεμβρίου 1804)

tan) τῆς ἐπαρχίας ταύτης. Ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ ἦλθεν κατὰ τὸ 1800 εἰς
Παρίσιους, ἔνθα ἐξηκολούθησε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ γενόμενος δεκτὸς ὡς ἐξωτερι-
κὸς τρόφιμος (zögling) ἐν τῇ πολυτεχνικῇ σχολῇ. Ὁ βίος αὐτοῦ ὑπῆρξε παρα-
δειγματικὸς (exemplarisch). Ἐπανακάμψας εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἀνέλαβε τὴν
διδασκαλίαν τῶν αὐστηρῶν ἐπιστημῶν (strenken wissenschaften) ἐν τῇ σχολῇ
(collegium) τοῦ Κουρουτσεσμε. Αἱ δ' ἄρεται ὑφ' ὧν ἐκοσμεῖτο ἀνύψωσαν αὐτὸν εἰς
δύο θρόνους τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὅτε τὴν καταδίωξιν τῆς ἀφῶς αὐτοῦ
κορυφῆς εὔρε. Ὁ μεταφράστης ὑποσημειοῦται ἔτι τάδε· «μέχρι τοῦ νῦν (1824)
εἶνε γνωστὸς ἐν Παρίσις κατὰ τὴν ὁδὸν ἀγίου Ἰακώβου ὁ ξενοδόχος, παρ' ᾧ
ὁ σεβάσμιος μάρτυς ἀντὶ 22 σολδίων (sous) ἤσθις τὴν μεσημβρίαν».

πρὸς τὸν ἀοιδίμον Κοραῆν λέγει περὶ τοῦ μουρουζικοῦ οἴκου τάδε·
«ἔστι σοι βέβαια γνωστὸς ὁ μουρουζικὸς οἶκος, ὁ μόνος μεταξὺ τῶν
προύχοντων ἴσως ἐν τῇ Βασιλευούσῃ φιλογενῆς μετὰ συνέσεως, φιλο-
σοφικὸς μετὰ διακρίσεως, νουνεχὴς εἰς τὸ πολίτευμα, καὶ φιλόμουσος
καθ' ὑπερβολὴν». Ἐν τῷ πατριαρχικῷ καὶ συνοδικῷ σιγιλλίῳ, περὶ
οὐ κατωτέρω, τῆς μετοικήσεως τῆς Μ. Σχολῆς Ἰωακείμ ὁ Πάριος
τούτου συντάκτης γράφει περὶ τοῦ ἀειμνήστου ἡγεμόνος Ἰωάννου
Κωνσταντίνου Μουρούζη πρὸς πολλοὺς ἄλλοις καὶ τάδε· . . . Ἐἰ γάρ
τις πρὸς μὲν τῶν τοῦ ἀοιδίμου ἡγεμόνος ἐκείνου ἀρετῶν λεπτομερῆ
τὴν διήγησιν καὶ ἀκριβεστάτην μετ' ἀληθείας τὴν ἔκφρασιν φόβῳ
ὑποδακνώμενος σιωπᾶν ἀγαπῶ καὶ μὴδαμῶς τοῖς λεγομένοις διαί-
ρειν αἰροῦτο τὸ στόμα συνομολογοῦν τε καὶ σύμφωνον. . . ὡς δὲ οὕτως
ἀρετῆς ἐν ἑαυτῷ ἀποικουροῦν καὶ ὑποτρεφόμενον φίλτρον ἐπιδειξά-
μενος τοῦ ἤθους τὸ μεγαλοφύες, τῆς γνώμης τὸ μεγαλοπρεπές, τὸ
περὶ τὰς ἐπιδόσεις ἐλευθέριον καὶ φιλότιμον, τὸ πρὸς οἶκτον πρὸς τοὺς
δεομένους ἐπικαμπές καὶ τῶν πεπτωκότων ἀνάκλησιν πρόθυμον, τὸ
πρὸς τὸ δίκαιον ἀτενές καὶ ἀνένδοτον, τὸ περὶ τὰς δίκας ἀμερές καὶ
εὐθύ τε καὶ ἀπταιστον, τὸ πρὸς τοὺς ὑπηκόους προσηνές καὶ φιλό-
στοργον, τὸ πρὸς τὰς περὶ σύμπαντας καὶ κοινῆ καὶ ἰδίᾳ εὐεργεσίας
ἐπιρρεπές καὶ ἐπίφορον, καὶ ὅλως ὅποσα ἀνδρὸς τελείου καὶ ἡγεμόνος
ἀρίστου εἰκόνα συγκροτεῖ καὶ συνίστησι, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ φιλόμουσον,
καὶ φιλομαθές, καὶ φιλόσοφον, καὶ ἐπορευτικὸν τοῖς νέοις πρὸς τὸ φι-
λόλογον, καὶ πρὸς τὸν τῆς παιδείας ποικίλης παροξυντικὸν ἔρωτα,
ταῦτα δὴ ἐπαινῶν ὁ τῶν ὑπὲρ ἐκείνου ἐπαίνου φειδόμενος. . . κτλ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος περὶ τῆς πανεκλάμπρου καὶ εὐεργετικωτάτης
μουρουζικῆς οἰκογενείας, προσῆκον νομίζω ἐν ταῦθ' ἀναπρὸσθ' ἐν ὀλίγοις
καὶ ὅσα ἐτέρωθεν ἀπήντησα περὶ τῶν ἀγαθοεργιῶν τῆς περιχλεεστά-
της ταύτης οἰκογενείας. Ὁ μακαρίτης Οἰκονόμος ὁ πρεσβύτερος Λόγιον
ὄλον *Περὶ φιλογενείας* ἐξεφώνησε τῇ 26 ὀκτωβρίου 1821 ἐν Ὁδησῶ
ἐπ' ἐκκλησίᾳ, τελουμένου μνημοσύνου τοῦ ἀοιδίμου πρίγγιπος Δημη-
τρίου Μουρούζη, λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν πολλαπλῶν τῆς οἰκογενείας
ταύτης πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν εὐεργεσιῶν. Ἐν αὐτῷ δὲ
τούτῳ ἐξόχως καὶ γλαφυρώτατα διαζωγραφεῖται ὁ τῆς οἰκογενείας
ταύτης χαρακτήρ (Λόγοι ἐκκλησιαστικοὶ ἐν Βερολίῳ 1831, σελ.
63—104). Οὐδέποτε, λέγει ὁ ῥήτωρ περὶ τοῦ Δημητρίου Μουρούζη,
τοῦ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους καὶ Ἐκκλησίας τιθέντος,
φυτὸν λογικὸν οὐδ' ἐβλάστησε παρὰ τοῦτον, εὐγενέστερον, οὐδ' ἐκαλ-
λιεργήθη φιλοπονώτερον, οὐδ' ἀνέδραμεν εὐθύτερον καὶ εὐθαλέστερον,

οὐδ' ἐστεφανώθη πρωϊμότερον κάλλει ἀνθέων καὶ καρπῶν...» (σελ. 90 ἔ κε'). Ἐκτὸς τῆς Μεγάλης Σχολῆς, περὶ ἧς ἡμῖν ἄνω ὁ λόγος, τῆ προστασίᾳ τῶν Μουρούζων Παναγιώτου καὶ Δημητρίου ἀνοικοδομήθη τῷ 1804 ὁ ἐν Σμύρῃ ναὸς τῆς ἀγίας Φωτεινῆς, κατὰ τὴν πρό τῆς εἰσόδου ἐπιγραφὴν. Τῇ ὑψηλῇ καὶ γενναίᾳ μεσιτεία τοῦ Δημητρίου παρὰ τῷ Σουλτάνῳ Σελλίμ κατωρθώθη ἡ ἔκδοσις τοῦ ἀπαιτουμένου φερμανίου διὰ τὸν ἐν Πέραν Κωνσταντινουπόλεως ναὸν τῶν Εἰσοδίων, οὗ μετάφρασις ὑπάρχει κατακεχωρισμένη ἐν τῷ *Buzartirā* Ἡμερολογίῳ τοῦ φιλτάτου κ. Κ. Χρυσαιφίδου (ἔτος Γ'. 1880 σ. 43). Ἐχρηιάζετο ναῶν καὶ μοναστηρίων ἐπισκευῆς συγκατάθεσις; λέγει ὁ Οἰκονόμος, ἥρκει νὰ ἐλάβαναι γνώσιν ὁ Δημήτριος, καὶ διὰ μυρίων τρόπων καὶ ἐφευρέσεων κατάρθου νὰ ἐξαρπάσῃ τὴν ἀδειαν παρὰ τῶν κρατούντων. Ὅλον τὸ Ἀγιώνυμον ὄρος ἀνακηρύττει τοὺς θεοφιλεῖς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγῶνας τοῦ ἀνδρός.

Ἐν τῷ μνημονοῦθέντι Β. Ἡμερολογίῳ γίνεται μνεία, ὅτι τῷ Δημητρίῳ Μουρούζῃ ὀφείλεται ἡ ἀπονομὴ βερατιῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐμπόρους, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἐπίδοσις καὶ ἡ προαγωγὴ τῆς ἐλληνικῆς ἐμπορίας. Τοῦτο προγενεστέρως καὶ ὁ ῥήτωρ Οἰκονόμος ἐν τῷ ἐπιμνημοσύνῃ λόγῳ αὐτοῦ ἀναφέρει (σελ. 61 ἔ κζ'), παρ' ᾧ πρὸς τοῦτοις εὐρίσκω ὅτι «πολλὰ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ ἔργων μνημονεύει ἡ Καισάρεια», ἔνθα, ὡς γνωστόν, διέτριψε κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐξορίας αὐτοῦ.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Ἀλέξανδρος Κωνσταντίνου Μουρούζη τῷ νοεμβρίῳ τοῦ 1793 ἐξέδοτο αὐθεντικὸν χρυσόβουλλον κυροῦν ἐτησίαν πρόσδοτον γροσίων 200 τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Θεοτόκου ἐν Ἐργρίκαπου, ὅπερ, καίπερ γνωστόν ἡμῖν, νεωστὶ ἐξεδόθη ἐν Μονογραφίᾳ τῆς Ζωοδόχου πηγῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς Εὐγενίου σελ. 283.

Ὁ Παναγιωτάκης Μουρούζης διερμηνεὺς ὢν τοῦ βασιλικοῦ στόλου ἔλαβε πρόνοιαν μεγίστην πρὸς ἐξάλειψιν τῶν σκανδάλων, ἅτινα μετὰ τῶν διεπόντων τὰ τῆς σταυροπηγιακῆς μονῆς καὶ τῆς σχολῆς καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Λαγκαδάδων ἐν Θήρᾳ ἀνεφύησαν, καὶ ἐντόνως δι' ἐπιστολῆς συνέστησε τὴν κατάπαυσιν τῆς κοινῆς ἀκαταστασίας, ἐφ' ᾗ καὶ νέον σιγίλλιον ἐξεδόθη περὶ τε τῆς σχολῆς καὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Προφήτου Ἡλίου ἐπὶ Καλλινίκου πατριάρχου τοῦ ἀπὸ Νικαίας τῷ ἰουνίῳ τοῦ 1806, οὐπερ πιστὸν κατέχω ἀντίγραφον.

Ὁ Κωνσταντίνος Μουρούζης διὰ χρυσοβούλλου ἐξέδοτο τῇ Σχολῇ μεγάλην ἐν Μολδαβίᾳ ἔπαυλιν ὑπὸ τὸ ὄνομα Χοταρνιτζένι ἐπὶ ἐκαίδεκα ὥρας ἐκτεινομένην κατὰ μῆκος, ὡς λέγει τὸ σιγίλλιον, περὶ

οὐδ' ἄνω ποιούμεθα μνείαν. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἀληθείᾳ (Κων/πόλεως) σ. 305—309.

Δημήτριος ὁ Μουρούζης τῷ 1809 ἀνέλαβε παρὰ τῷ Σουλτάνῳ Μαχμούτ νὰ διεκπεραιώσῃ τὴν κοινὴν τοῦ Γένους ἀναφορὰν τοῦ νὰ ἐκδοθῇ βασιλικὸς ὄρισμός ἐπιτρέπων τὴν ἀνοικοδομήσιν τοῦ κατὰ νοέμβριον τοῦ 1808 πυρποληθέντος ναοῦ τῆς Ἀναστατέως ἐν Ἱεροσολύμοις. (Ὁρα Παλαμᾶ Ἱεροσολυμ. σ. χβ').

Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Μουρούζης ἐξέδοτο αὐθεντικὸν χρυσόβουλλον λόγον τῇ σχολῇ τῆς Χίου τῷ ἰουνίῳ τοῦ 1800, δι' οὗ ἐτησίαν πρόσδοτον ἐχορήγει διακοσίων γροσίων, ὅστις δὲ ἐδημοσιεύθη ἤδη ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογ. Συλλόγου τόμ. ΙΑ', σ. 83.

Ἐπίσης ταῖς ἐν Σηλυβρίᾳ δύο σχολαῖς ἐχορήγησεν ἐτησίως ἑκατὸν γροσία.

Τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Μεγάλου Ρεύματος (Βοσπόρου) ἐτησίως γροσία τετρακόσια, τῶν διακοσίων λαμβανομένων ἀπὸ τῶν αὐθεντικῶν βαμμάτων, τῶν δ' ἐτέρων ἀπὸ τῶν ὀκνῶν. Τὸν χρυσόβουλλον τοῦτον λόγον κατέχω ἀνέκδοτον.

Τῷ αὐτῷ ἔτει τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἄνω χρυσοβούλλου, τῷ 1805, ἔταξεν ὁ αὐτὸς ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Ἀλέξανδρος ὁ Μουρούζης τῇ Μ. Σχολῇ τοῦ Γένους χορηγίαν ἐτησίαν τρισχιλίων γροσίων.

β'. Ἐν σελ. 392 τοῦ Λογίου Ἐρμού τοῦ 1811 φέρεται ὅτι τὸ ἐν Σμύρῃ Φιλολογικὸν Γυμνάσιον «προστατεύεται θερμῶς ὑπὸ πάσης μὲν τῆς πανεκλάμπρου συγγενείας τῶν φιλομαθεστάτων Μουρούζων, μάλιστα δὲ ὑπὸ τοῦ μουσηγέτου τῆς ἐλληνικῆς παιδείας δαιμονίου ἥρωος Δημητρίου Μουρούζη μεγάλου διερμηνεῶς τῆς ὀθωμανικῆς αὐλῆς».

Ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ τοῦ 1817 (σ. 41) ἀναγινώσκειται «ὅταν τὸ γένος ἐσύστησε τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν τὸ σχολεῖον εἰς τὸν Κουρούτσεσμε τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ τῆς σχολῆς ταύτης πατήρ, ὁ πρίγγιψ Δημήτριος Μουρούζης φλογιζόμενος καὶ εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης τῆς σχολῆς καὶ εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ Γένους, καὶ πολλάκις καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν σκεπτόμενος καὶ μετ' ἄλλων συμβουλευόμενος καὶ κοινῶν τοὺς ὑπὲρ τοῦ γένους σκοποὺς του, εὐρον ὡς ὠφελιμώτατον καὶ ἀναγκαιότατον εἰς τὴν κατάστασι τοῦ Γένους τὴν σύνταξιν ἐνὸς πληρεστέρου καὶ τελειοτέρου τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης λεξικοῦ . . .» Ἐἶτα φέρεται, «ὅλα τὰ ἀναγκαιούντα βοηθήματα ἀνεύρισκον ὁ θερμότατος ζῆλος τοῦ ἀειμνήστου πρίγγιπος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη».

Ὁ διαδεξάμενος τὸν μέγαν ποστέλνικον Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην Κωστάνης Μουρούζης κατέθηκεν ἐφάπαξ ἐπὶ τόκῳ χρηματικὰ κεφάλαια ὑπὲρ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, λέγει ὁ φίλος Μ. Γεδεών (σ. 232 τῶν Χρονικῶν τῆς Π. Ἀκαδημίας) διςχίλια γρόσια σὺν ἄλλοις τῷ 1769, ὡς ἀναφέρεται ἐν γράμματι συνοδικῷ Μελετηίου τοῦ ἀπὸ Παρίσης.

Ἀπάντησις τοῦ σχολάρχου Δωροθέου τοῦ Πρωτοῦ ἀπὸ τῆς Σχολῆς γεγραμμένη τῇ 26 Μαΐου τοῦ 1805 πρὸς τὸν φιλομουσότατον αὐθέντην, δημοσιευθεῖσα ἤδη (σ. 231 τοῦ ΙΓ' τόμου τοῦ Περιόδ. τοῦ Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγου Κων/πόλεως), ἀναγγέλλει τὴν εὐχαρίστησιν διὰ τὴν ἡγεμονικὴν τῷ ὄντι δωρεὰν πρὸς τὴν σχολὴν καὶ διαβεβαιοῖ ὅτι αὕτη δὲν ἐξέπληξε τοὺς ἀκούσαντας περὶ αὐτῆς, διότι αὐτὸν ἐν τοῖς παλαιοῖς τοῖς ἐν Φαναρίῳ Σχολῆς κώδιξι βλέπομεν, λέγεται ἐν τῷ γράμματι τούτῳ, τὰς πλείονας προσφορὰς προσερχομένας ἐκ τῆς μουρουζικῆς ἐστίας, ἀλλ' ὅτι καὶ αὕτη ἡ σύστασις καὶ ἐγκαθίδρυσις τοῦ κλεινοῦ Μουσείου πόρρω μὲν θεμελιωτὴν ἀναγνωρίζει τὸν πατέρα, προσεχῆ δὲ κτίτορα καὶ συντηρητὴν τὸν υἱόν, τὸν πρῶτον τῆς Σχολῆς ἔφορον· δεύτερον δὲ κατὰ βάθος ἐξ ἀπειρῶν ἐνδειγμάτων οἶδε τὸ γένος ὅποσον τὸ φύραμα καὶ ἡ διάθεσις περὶ τὰς Μούσας καὶ μουσοτρόφους τοῦ θεοφρουρήτου ὕψους τῆς ἐν ταῖς ἡγεμονίαις, ἀπανταχοῦ φροντιστήρια ἐκ βάρων ἀνεγείροντος, τὰ σεσαθρωμένα ἐπισκευάζοντος, τὰ παλαιὰ ἀνακαινίζοντος, τὰ δὲ τῆς Ἑλλάδος πλουσίου δωρεᾶς ἀνακουφίζοντος».

Πρὸς τὸν Κωστάνην Μουρούζην ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας τῷ 1780 ἔγραφεν ἐπισήμως ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Σωφρόνιος ἐξαιτούμενος τὴν ὑπὲρ τοῦ ἐν Σταυροδρομίῳ (Πέραν) ὀρθοδόξου νοσοκομείου ὑλικὴν αὐτοῦ ἀρωγὴν, «Τάχυνον, Ὑψηλότατε ἡγεμῶν, τὴν τοιαύτην βοήθειαν ὅπως καὶ ἄλλοι στοιχοῦντες τῇ προαιρέσει αὐτῆς ἐπακολουθήσῃσι βοηθῆσαι τῷ τοιοῦτῳ κοινωφελῆ καταστήματι»· «οὐδενὶ γὰρ τῶν πρωτείων παραχωρεῖ ἐν ταῖς κοιναῖς πρὸς τὸ γένος εὐεργεσίαις καὶ εὐποιαῖς (ἡ Υ. Ὑψηλότης)... (Γούδα Παράλλ. Βίοι τόμ. Γ', σ. 62 κ. ἐ.).

Ἡ γενικὴ ἐπίστασις τῶν γενικῶν ἡμῶν νοσοκομείων τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πειδύλου, ὑπὲρ ὧν ἐκθύμως ἀπὸ τοῦ 1792 Γεώργιος ὁ Μουρούζης, ἀδελφὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη καὶ τοῦ μετέπειτα μεγάλου διερμηνέως Δημητρίου, ἀνετέθη βασιλικῇ ἐπιταγῇ Δημητρίῳ τῷ Μουρούζῃ, ἐφ' ᾧ καὶ σιγίλλιον πατριαρχικὸν ἐπὶ Καλλιγίκου ἐξεδόθη, οὐπὲρ ἡμεῖς πρῶτοι ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῇ προτέρᾳ

ἐκδόσει, ἐδημοσιεύθη δὲ πρὸ ὀλίγου ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου ἱερέως μονογραφίᾳ Περὶ Ζωοδόχου Πηγῆς ἐν Κων/πόλει.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ἀειμνηστος διερμηνεὺς Γεώργιος ὁ Μουρούζης ἐπέτυχεν καὶ τῆς οἰκοδομῆς τρίτου νοσοκομείου, τοῦ ἐν Ἐπταπύργῳ, ἀδειαν παρὰ τοῦ Σουλτάνου (Σάθα Νεολ. Φιλολ. Παράρτ. σ. 313). Ἐπίγραμμα δὲ δεκάστιχον ἐντετειχισμένον ἐν τῷ ὄρφανοτροφείῳ διακονοῦν τὴν μνήμην τῆς προστασίας τοῦ Πειζαδῆ Γεωργίου Μουρούζη ἐρμηνέως γενικοῦ μεγάλου δεβλετίου (ὄρα τὸ ἐπίγραμμα ἐν Α. Γ. Πασπάτη α' Ὑπομνήμ. περὶ τοῦ Γραικικοῦ νοσοκομείου τῶν Ἐπτὰ Πύργων σ. 5, καὶ Εὐγενίου ἐν Ζωοδόχῳ Πηγῇ σ. 140, ἔνθα ἀναφέρεται ὅτι καὶ ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ ἐδημοσιεύθη (σ. 75, τομ. Α').

Ἐπίσης καὶ περὶ συστάσεως Ἑλληνικῆς Ἱατρικῆς Ἀκαδημίας ἐν Κων/πόλει κατὰ τὸ 1805 ἐπέτυχεν ὁ Δημήτριος Μουρούζης χάττι (ὄρισμὸν) αὐτοκρατορικόν, οὐ μετὰφρασις ἐδημοσιεύθη ἐν Ἑλλ. Φιλολ. Συλλ. τόμ. ΙΑ', σ. 21 ἐξ ἰδιωτικοῦ κώδικος, ἀνεδημοσιεύθη δὲ νῦν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Εὐγενίου κατὰ πιστὴν μετὰφρασιν ἐκ τοῦ αὐτογράφου φυλαττομένου ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν νοσοκομείων (Ζωοδόχ. Πηγ. σελ. 247—251).

Ἀλέξανδρος ὁ Μουρούζης ἐπὶ τετραετίαν περίπου ἡγεμῶν τῆς Βλαχίας γεγονῶς ἐκτίσεν ἐξῶθεν τῆς πόλεως Βουκουρουστίου ἐν εὐρυχωρότατον ὀσπητάλιον διὰ τοὺς ἐκ τῆς πανώλης μεμολυσμένους, γράφει ὁ τὴν Ἱστορίαν τῆς πάλαι Δακίας συγγράψάμενος Φωτεινός (σελ. 377 τοῦ Β' τόμου).

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀνωθι σημειουμένων, ὁ Πειζαδῆς Δημήτριος Μουρούζης πρόσῃνεγκε 5000 γρόσ. διὰ τὰς ἀνακαινίσεις τῶν νοσοκομείων κατὰ τὸ 1807, καθὰ ὁ πατὴρ Εὐγένιος βεβαίῳ ἐν τῇ Ζωοδόχῳ Πηγῇ σ. 181. Προςσημειωτέον ὅτι καὶ τὰ θήλαα μέλη τῆς πανευκλεοῦς ταύτης οἰκογενείας, ὡς ἐν τῷ κειμένῳ ἐσημειώσαμεν, συνεισήνεγκον πρὸς οἰκοδομίαν τῶν ἐθνικῶν νοσοκομείων εἰς χρήματα καὶ κοσμήματα γρ. 8690. Ἦσαν δὲ αὐταὶ ἡ δόμνα Ζωὴ Μουρούζη, ἧς ποιούμεν μνείαν ἐν τῷ κειμένῳ, καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς (δομνίτζαι) Ραλλοῦ, Εὐφροσύνη, Σμαράγδα, καὶ Ἀναστασία ἢ Ἀναστασία, κατὰ τὸν ἡμέτερον ἐκκλησιαστικὸν κωδικογράφον. Ἡ Σμαράγδα Μουρούζη μάλιστα κληροδότημα ἀφῆκε τῷ 1805 διςχίλιον γρ. εἰς τὰ ἐθνικὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα, ἰσάριθμα δὲ καὶ ἡ δόμνη Ζωὴ Μουρούζη (σ. 177 καὶ 182 Ζωοδόχ. Πηγῆς).

Ἐν Ἐκθέσει Γεωργίου Αἰνιᾶνος περὶ τῶν κατὰ ξηρὰν ὀρίων τῆς

Ἑλλάδος, ἥτις ἀνέκδοτος οὖσα ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ καλλίστῃ *Ἐβδομάδι* τοῦ ἔτους 1836 ἀναφέρεται προσέτι (Ἀριθ. 118, σ. 254 ἐν σημ.), ὅτι ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος ὁ Μουρούζης (ὁ τελευταῖος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης μέγας διερμηνεύς, ὁ τῷ 1821 ἀποτιμηθεὶς τὴν κεφαλὴν) «διὰ τὸν φιλάνθρωπον χαρακτήρα του, καὶ διὰ παρακλήσεως τινῶν ἐξ ἡμῶν τῶν Στερεοελλαδιτῶν τῶν φυγόντων ἐκ τῆς πατρίδος ἔκαμε τὴν περισσοτέραν ἐνέργειαν διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἑλλάδος *Πασσᾶ καὶ ἐπέτυχεν ἄριστα*».

Ἐκ τε τῶν σημειώσεων τούτων καὶ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ εἰρημένων δύναται πᾶς τις νὰ κρίνῃ τί ἐσήμαινεν εἰς τὸ ἔθνος ἡὑπαρξίς, καὶ τί ἡ καταστροφὴ καὶ ἐξόντωσις τοιαύτης ἐν καιροῖς χαλεποῖς εὐεργετικωτάτης οἰκογενείας, ἥς τὰ μέλη ἐν διαδοχῇ θύματα ἔπесον, καὶ αὐτὴν αὐτῶν τὴν ζῶν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους θέντα, ὅποια δὲ εὐγνώμονα αἰσθήματα ὀφείλομεν νὰ τρέφωμεν ἡμεῖς οἱ ἐπίγονοι πρὸς τὴν οἰκογένειαν ταύτην ἰδίᾳ τὴν πανταχοῦ τῆς ἑλληνικῆς χώρας εὐεργέτιδα χεῖρα καὶ ἀρωγὸν προτείνασαν (Πρβλ. «Τὰ κατὰ τὸν ἀοίδιμον Γρηγόριον τὸν Ε΄, ἐν σ. 80 καὶ ἐξῆς.).

Οἱ λόγοι, οἱ τῆς Σχολῆς τὴν μετάθεσιν ἐκ Φαναρίου εἰς Κουρούτσεσσε προκαλέσαντες ἀναφέρονται ἐν ἐγγράφῳ ἐκτενεστάτῳ, ὅπερ κατέχον τὰς ἀπὸ 119—128 σελίδας πατριαρχικοῦ τινος κώδικος συνετάχθη ὑπὸ Ἰωακείμ τοῦ Παρίου, τότε μητροπολίτου Κυζίκου. Ἐπιγράφεται δὲ ὡδε «Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ γενομένου πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ σιγιλλιώδους γράμματος περὶ τῆς μετοικήσεως τῆς κοινῆς σχολῆς τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων ἐν τῷ κατὰ τὸν Κουρούτσεσσε αὐθεντικῷ οἴκῳ τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Μαυροκορδάτου¹ καὶ τοῦ προσκτηθέντος νέου ἑαρινοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου». Εἶτα

¹ Σημειωτέον ὅτι ὁ μέγας τοῦ ἔθνους εὐεργέτης ἀπέθανε διαμελισθεὶς τῷ 1812, κατὰ μὲν τὸν κ. Γκιών (ἔρα *Buzant. Ἡμερολ.* Χρυσοφίδου 1880) ἐν Τούλδζῃ, κατὰ Σταματιάδην ἐν Ἀδριανουπόλει (*Βίοι Ἑλ. Μ. Διεσμ.* σ. 161), κατὰ δὲ τὸν Οἰκονόμον ἐν Σούμλα (σ. 98 τῶν ἐν Βερολίνῳ Ἐκκλησιαστ. Λόγων 1834). Πειθόμεθα τῷ συγχρόνῳ αὐτοῦ Οἰκονόμῳ (Πρβλ. καὶ τὰ ἐν Β' τόμῳ, σ. 86 τῶν κατὰ τὸν ἀοίδιμον Γρηγόριον).

Ἡ οἰκογένεια τῶν Μουρούζων, ὡς ἡ τῶν Ὑψηλάντων, κατατάσσεται μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν ἐκείνων, αἵτινες ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατέφυγον εἰς Τραπεζοῦντα. Κατὰ τὸν λόγιον ζητητὴν τῆς μεσαιῶνος ἡμῶν ἱστορίας κ. Ἐ. Σταματιάδην, τὸ ὄνομα ἔλαβον ἐκ τῆς περὶ τὴν Τραπεζοῦντα κωμοπόλεως Μουρούς. Εἰς τῶν ἀπογόνων τῆς οἰκογενείας ταύτης ὀνόματι Ἀντίοχος μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ, τοῦ καὶ ὀμωνύμου Ἀντίοχου τοῦ Ὑψηλάντου μετόπισεν εἰς τὸ ἡμέτερον χωρίον καὶ ἀρχηγέτης ἐγένετο τοῦ εὐθα-

γέγραπται· «πόνημα τοῦ πανιερωτάτου καὶ σοφολογιωτάτου μητροπολίτου ἁγίου Κυζίκου Κου Ἰωακείμ Παρίου¹».

Τὸ ἔγγραφο χρονολογεῖται τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1804 ἐπιμεθήσεως ζ'. Τὰ λοιπὰ περὶ τῆς Μ. σχολῆς, ὡς γεγραμμένα καὶ ἐκδομένα ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ κ. Γεδεῶν ἐν τοῖς «Χρονικοῖς τῆς Πατρ. Ἀκαδημίας» παραλείπων, ἀναδημοσιεύω ἐνθάδε ἐκ τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας» (ἔτος 6', σελ. 247) αὐτὴν τὴν Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν ἐγκύκλιον τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου εἰς φῶς δοθείσαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ φιλομουσοτάτου ἁγίου Βελεγράδων, ἀντιγράφαντος ταύτην ἐκ κωδίκων ἧς ἐπαξίως προίσταται μητροπόλεως, ὅπως ὁ ἀναγνώστης ἔχη ὑπ' ὄψιν ἐξ αὐθεντικοῦ κειμένου τὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς σχολῆς καὶ τῶν ἑαρινῶν πατριαρχειῶν ἐνταῦθα. Ἡμεῖς δὲ τὸ μετὰ χεῖρας ἔργον συμπληροῦντες εἰς ἕτερον σπουδαιότερον κεφάλαιον χωρήσωμεν.

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος κτλ.

Ἐρώτατε μητροπολίτα Βελεγράδων ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος κύρ Ἰωάσαφ, χάρις εἶη σου τῇ ἀρχιερωσύνῃ καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ. Οἶδας ἀναμφιβόλως καὶ ἐπίστασαι ἀκριβῶς τὰς γινομένας κατὰ καιροῦς δυσχερείας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ῥαδίαν καὶ αἰσίαν περαιώσιν τῶν αὐτῆς κοινῶν καὶ ἰδίων ὑποθέσεων καὶ λοιπῶν ἀναγκῶν ἐκ τῆς ἐνσηπτούσης συ-

λοῦς οἴκου τῶν Μουρούζων, οἵτινες κατ' ὀλίγον εἰς τὰ ἀνώτατα τῶν παρὰ τοῖς κρατοῦσιν Ὀθωμανοῖς διδομένων εἰς Χριστιανούς ἀξιομάτων ἀνήλθον. Τῶν ἀρρένων μελῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης, τῶν χρηματισάντων μεγάλων διερμηνευτῶν τῆς Ὑ. Πύλης. τοὺς βίους δύναται ν' ἀναγῶ ὁ βουλόμενος ἐν ταῖς *Βιογραφίαις τῶν Ἑλλήνων Μεγάλων διερμηνέων* τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους (Ἀθήνησι 1865), ταῖς φιλοπονηθείσαις ὑπὸ τοῦ εἰρημένου κ. Ε. Σταματιάδου. Πρὸς πλείω ἐνταῦθα διαφώτισιν ὑπομνήσκω ὅτι τῷ 1665 ἐγένετο ἡ ὀριστικὴ τῶν Μουρούζων καὶ Ὑψηλάντων ἐγκατάστασις ἐν τῷ ἡμέτερῳ χωρίῳ.

¹ Ὁ αὐτὸς ἅγιος Κυζίκου κύρ Ἰωακείμ συνέταξε καὶ τὸ σιγιλλίον «συμφώνως τῇ ὑψηλῇ βασιλικῇ βουλῇ καὶ προσκυνητῇ ἀποφάσει, τὸ περιέχον τὰς περὶ διευθετήσεως καὶ ἀξιοπροποῦς ἐφορείας τε καὶ ἐπιστασίας τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ περιβλέπτου πεγζαδὲ κυρίου κυρίου Δημητρίου Μουρούζῃ» περὶ τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν νοσοκομείων τοῦ Γαλατᾶ καὶ Πείουλου, κατὰ τὸ 1805 ἐκδοθὲν ἐν μηνί μαΐφ. Ἐλησημόνησα δὲ ν' ἀναφέρω ἀνωτέρω ὅτι τῆς τοῦ Κυζίκου Ἰωακείμ ἀπὸ Ἀγχιάλου εἰς Κόζικον μεταθέσεως ἐγένοντο αἱ κανονικαὶ ψῆφοι ἐν τῷ κατὰ τοῦ Μεγάλου Ρεύματος τῶν Ταξιαρχῶν τῷ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1794. (Ὅρα ἀνωτέρω σημείωσιν 3ην). Τὸ μέγα τοῦτο σιγιλλίον ἐδημοσιεύθη, καίτοι ἐν καιρῷ εἶχον ἀντιγεγραμμένον, ἐν τῇ *Ἀληθείᾳ* σ. 287—292.

νεχῶς λοιμῶδους νόσου, καὶ μάλιστα περὶ τὸ ἔαρ καὶ θέρος. Ἐπειδὴ ἐκ ταύτης ὁ κατὰ καιρὸν πατριάρχευσεν βιάζεται ἀπομακρύνεσθαι τῶν πατριαρχείων καὶ φροντίζειν διὰ πολλῶν κόπων τῆς ἀλλαγῆς μετοικήσεως αὐτοῦ καὶ ἀποκαταστάσεως, εἰς ἀσφάλειαν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ εἰς ἀνυπόπτον ἔντευξιν καὶ συναναστροφὴν τῶν ἐνδημούντων ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει συναδέλφων ἀγίων ἀρχιερέων καὶ τῶν ἐκλάμπρων καὶ εὐγενῶν προύχόντων τοῦ ἡμετέρου γένους καὶ ἄλλων προκρίτων, καὶ ποτε μὲν ἐπιτυγχάνει, ἄλλοτε δ' οὐ, καὶ οὕτω περιπλανώμενος διατελεῖ τῆδε ἀκχεῖσε, ὡς μὴ ἔχων ἐν ἔαρι καὶ θέρει διωρισμένην πατριαρχικὴν κατοικίαν, καὶ διὰ τὸ συμβαίνειν ὁμολογουμένως ζημίας οὐκ ὀλίγας πρὸς τὰς τοιαύτας μετοικήσεις καὶ δυσχερείας παμπληθεῖς εἰς ἐπιτέλεσιν τῶν ἀναγκαίων ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, καὶ μέμψεις πρὸς τῶν λοιπῶν ἐθνῶν διὰ τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον ἐπισφαλῆ μετοίκησιν τοῦ πατριάρχουστος, καὶ προσγίγνεσθαι κοινὸν τὸ ὄνειδος παντὶ τῷ ἡμετέρῳ γένει, ἐγένετο ἤδη κοινὴ σκέψις καὶ μετὰ σπουδῆς φροντίς κατὰ ζῆλον ἔνθεον ἡμῖν τε καὶ τῇ περὶ ἡμᾶς ἱερᾷ ἀδελφότητι καὶ τοῖς πανεκλάμπροις προύχουσι καὶ εὐγενέσι καὶ λοιποῖς προκρίτοις, ὅπως εὐρεθῆ τὸς ἀρμόδιος καὶ ἐξωνηθῆ εἰς κατοικίαν πατριαρχικὴν ἑαρινήν, καὶ κατὰ τὴν κοινὴν ταύτην βουλὴν ὡς ἐκ Θεοῦ ἐμπνευσθεῖσαν εὐρέθη ὁ τόπος λίαν ἀρμόδιος καὶ εὐρύχωρος οὐ μόνον εἰς κατοικίαν πατριάρχου, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀσφαλεστάτην διηνεκὴ μετοίκησιν τῆς κοινῆς πατριαρχικῆς σχολῆς τῶν ἐλληνικῶν μαθημάτων, ὁ κατὰ τὸν Κουρουτζεσμὲν τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου κυρίου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου μεθ' ὅλης τῆς περιοχῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ αὐθεντικοῦ οἴκου, ἵν' ἐν κενωρισμένῳ τόπῳ ἀποκατασταθῆ αἰεὶ ἡ κοινὴ, ὡς εἴρηται, σχολὴ ἔχουσα ὅλα τὰ χρειώδη ἐπ' ἀνέσει διδασκάλων καὶ μαθητῶν, κατὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἔφρουν καὶ τὸν ἔνθεον σκοπὸν τοῦ πρώτου συνίστορος αὐτῆς ἀειμνήστου ἐν ἡγεμόσιν ἥρωος καὶ μακαρίας τῇ λήξει γενομένου αὐθέντου Κωνσταντίνου Μουρούζη καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, κατὰ θεῖαν εὐδοκίαν ἡγεμονεύοντος ἐν Μολδοβλαχίᾳ καὶ ἄριστα διέποντος κατὰ τὴν βασιλειον βουλὴν εὐσεβεστάτου καὶ ὑψηλοτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος μεγαλοπρεπεστάτου κυρίου κυρίου Ἀλεξάνδρου Μουρούζη βοεβόδα, καὶ τῶν λοιπῶν πανεκλάμπρων ἀδελφῶν καὶ φιλότατων υἱῶν τῆς αὐτῆς θεοσυντηρήτου αὐθεντικῆς μουρουζικῆς γενεᾶς, ὡσαύτως ἐν ἰδίῳ προορισθῆ καὶ ὁ ἐν θέρει πατριαρχικὸς οἶκος, ὅστις καὶ ἐξηγοράσθη ἐκ τοῦ παραυτίκα ἐπὶ καταμετρήσει ἄδρας ποσότητος χρημάτων διὰ κοινῆς συνεισφορᾶς τῶν πανεκλάμπρων προύχόντων τοῦ ἡμετέρου γένους

καὶ τῶν πανευγενῶν καὶ λοιπῶν προκρίτων, συνεισενγκόντων καὶ τῶν ἀγίων ἀρχιερέων ἐνδημούντων τε καὶ ἀποδημούντων εἰς ἀγοράν, ὡς εἴρηται, ὅλου τοῦ τόπου καὶ τοῦ αὐθεντικοῦ. Καὶ δὴ κοινῆς συνελεύσεως συγκροτηθείσης διωρίσθη ἡ κοινὴ συνεισφορὰ ἐκ πάντων, ἀπεφάνθη κοινῇ γνώμῃ καὶ συνοδικῇ συνεισφέρειν καὶ τὸν θεῖον σύλλογον τῶν ἀγίων ἀρχιερέων ἐνδημούντων τε καὶ ἀποδημούντων μετὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴκοσι πέντε χιλιάδας τῶν γροσίων ἐπ' αὐτῇ τῇ ἑαρινῇ κατοικίᾳ, καὶ αὐτῆς τῆς ποσότητος εὐδιακρίτως διανεμηθείσης πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν ἀδελφῶν κατὰ ἀναλογίαν τῆς δυνάμεως καὶ καταστάσεως αὐτοῦ, κέρριται ὁμοφώνως καὶ διώριστα δοῦναι καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην σου γρόσια τὸν ἀριθμὸν πενήκοντα, ὃν τρόπον καὶ οἱ ἐνδημούντες ἐν Κωνσταντινουπόλει συναδέλφοι ἅγιοι ἀρχιερεῖς ἀσμένως καὶ προθύμως μετὰ δαφιλίας κατέβαλον, ἔχοντες μέγα εὐτύχημα καὶ κλέος καὶ τιμὴν οὐ μόνον ἑαυτοῖς, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ εὐσεβεῖ πληρώματι διὰ τὰ προσκτηθέντα τῇ Ἐκκλησίᾳ δύο ταῦτα ἀναγκαῖα καλὰ· τὸ δ' ἐπ' ἀρίστη καὶ εὐχερεστάτῃ διοικήσει τῶν τῆς ἐκκλησίας ὑποθέσεων καὶ πραγμάτων, καὶ φιλοτιμούμενοι συνεισέφερον τὴν διοριθεῖσαν αὐτοῖς ποσότητα προθυμότερον ἤδη ὑπὲρ πάσαν ἄλλην ἐν ἄλλοις συνεισφοράν. Ταῦτα τοίνυν πληροφορουμένης καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης σου, οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν ὅτι ὑπερχαρῆς γενόμενος ὑμῶν εὐχαριστήριους ἀναπέμψεις προηγουμένως τῷ πρυτάνει τῶν ἀγαθῶν Θεῷ καὶ καταστέψεις εὐχαῖς καὶ ἔγκωμοις τοὺς ἀγωνισμένους λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ συμπράξαντας ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ προσκλήσει, καὶ ἐπομένως προφθάσεις κατὰ τάχος τὴν διοριθεῖσάν σοι ταύτην ποσότητα ἀνελλιπῆ πρὸς τὸν ἐνταῦθα ἔφορον τῶν ὑποθέσεων σου, ὅτι ἡ ἀρχιερωσύνη αὐτοῦ, πρὸς τῇ ἐξ ἐτοίμου καταμετρήσει τῆς ἰδίως αὐτῷ ποσότητος διοριθείσης, ἀπέδωκε πεπεισμένως καὶ τὰ ἐκ μέρους σου διδόμενα, ἵνα γενόμενος κοινῶν τῆς τοιαύτης ἀγαθοεργίας ἀκούσῃ ἐπαίνων διὰ τὸ πρόθυμόν σου. Τούτου χάριν καὶ γράφοντες διὰ τῆς παρούσης ἡμετέρας πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἐπιστολῆς εὐαγγελιζόμεθά σοι ταῦτα ὡς μεγάλα κατορθώματα, καὶ ἐντελλόμεθα ἀμεταθέτως ὅπως, ἅμα τῷ ἐγχειρισθῆναι σοι ταύτην, χωρὶς τίνος δισταγμοῦ ἢ ὑπερθέσεως καιροῦ, στείλῃς τὴν διοριθεῖσάν σοι ταύτην ποσότητα γρόσια τὸν ἀριθμὸν πενήκοντα ἀνελλιπῆ πρὸς τὸν ἔφορόν σου, ὡς ἀποδεδωκῆ ἀντὶ σοῦ πεποιθῶτως ἅμα καὶ χαριέντως κατὰ τὸν γνώμῃ κοινῇ καὶ συνοδικῇ διαγνώσει ἐν πατριαρχικῷ καὶ συνοδικῷ καταστίχῳ διορισμῶν, προφθάνων μετὰ σπουδῆς καὶ μεγάλης χαρᾶς, καὶ ἀποδεικνύμενος ἐξ οἰκείας φιλοτιμίας τὴν μετὰ προθυμίας

ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν κοινὴν μητέρα καὶ εὐεργέτιδα ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν. Οὕτω ποιήσον ἀνυπερθέτως καὶ μὴ ἄλλως ἐξ ἀποφάσεως· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις εἴη μετὰ τῆς ἀρχιερωσύνης σου.

αὐθ'. φεβρουαρίου α'.

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.

† Ἐφέσου Διονύσιος. † Ἡρακλείας Μελέτιος. † Κυζίκου Ἰωακείμ. † Νικομηδείας Ἀθανάσιος. † Χαλκηδόνος Ἰερεμίας. † Δέρκων Γρηγόριος. † Προύτης Ἀρθιμος. † Ἰκονίου Ῥαφαήλ. † Ἀγκύρας Ἰωαννίκιος. † Προϊλάβου Παρθένιος.

Πρὸς τούτοις ἐγένετο πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγίλλιον διορίζον ἐφόρους τῆς σχολῆς τὸν κατὰ καιρὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, τὸν κατὰ καιρὸν διερμηνευτὴν τῆς κραταιᾶς βασιλείας, τὸν κατὰ καιρὸν Μέγαν Λογοθέτην τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας, καὶ ἐπὶ ζωῆς τὸν ἐκλαμπρότατον πεῖζαδὲ Δημήτριον Μουρούζην. Ἡ πατριαρχικὴ Μ. Σχολὴ διατελοῦσα ὑπὸ τοιοῦτον ἄγρυπνον ὄμμα πατριαρχῶν καὶ εὐγενῶν κλεισάντων τὸ ὄνομα αὐτῶν, πεπαιδευμένων καὶ σοφῶν ἱεραρχῶν ἐποπτευόντων τὰ κατ' αὐτὴν, ὡς τοῦ Κυζίκου Ἰωακείμ, τοῦ Νικομηδείας Ἀθανασίου, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἀξίων καὶ περιπύστων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου διὰ τὴν παιδείαν αὐτῶν διευθυντῶν!

¹ Μεταξὺ τῶν διδασκάντων ἐν τῇ σχολῇ καὶ τῶν κλεισάντων αὐτὴν διὰ τῆς συνετῆς διευθύνσεως δέον νὰ μνημονευσωμεν ἐνταῦθα καὶ Σαμουὴλ τὸν Κύπριον, ὃν Δωρόθεος ὁ Πρώτος ἐχειροτόνησεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ ἀνεκήρυξε καθηγητὴν τῆς τοῦ Γένους Σχολῆς ἐν Κουρούτσεσμε. Περὶ τοῦ βίου τοῦ διδασκάλου καὶ ἱεράρχου τούτου, διότι ἀρχιερατικῶς προέστη τῆς Προκονήσου καὶ τῆς Μεσημβρίας, ὅρα τὴν αὐτοβιογραφίαν αὐτοῦ δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Μ. Γεδεῶν ἐν τοῖς «Χρονικοῖς τῆς Π. Ἀκαδημίας». Ὁ Σαμουὴλ ἐκ διαλειμμάτων τὴν Σχολὴν διευθύνει καὶ ἐν αὐτῇ διδάσκει, ἐπὶ τῶν Πιτζιπιακῶν ἀπεμακρύνθη τῆς Σχολῆς καὶ κατώκησεν ἐν τῷ ἐαρινῷ πατριαρχεῖῳ, εἶτα ἐν μεγάλῳ, Ῥεύματι καὶ τέλος ἐν αὐτῇ τῇ τοῦ Κουρούτσεσμε Σχολῇ, λαμβάνων μηνιαῖον παρὰ τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας. Ἀπεβίωσε δὲ τῇ 2 Ἀπριλίου τοῦ 1855 καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου· ἐπὶ τοῦ τάφου δ' αὐτοῦ, παρὰ τὸ παγκύριον κειμένον, εἶναι ἐγγεγλυμμένον τότε τὸ ἐπίγραμμα.

Εἰς Σαμουὴλ τὸν τοῦ Γένους ἀρχιδιδάσκαλον.

Ἀμφοτέρης σοφίης μύστην ὑπέχει ὁδε τύμβος,
Σαμουὴλ κείνον τὸν κλυτὸν ἀρχιθύτην·

Ὅς πόλις Χριστοῦ ἰθὺν ἄμφω Προκόνησον

Καὶ Μεσημβρίην, εὐσεβίην προχέων·

Δίς τ' ἔλαχε μεγάλου Μουσείου ἐπάρχειν,

Γράμματα, καὶ σοφίην ὀρθοτομεῖν λιγέως,

Ἦνίχ' ἀπὸ θνοφεροῦ αἵθου κνέφας ἤλυθεν ἄφνω,

Ὀπλοτέρων γε φρένας εἰς σκοτίην ἀπάγον.

Ἐν ἔτει 1855, ἀπριλίου 2.

ἦν ἀδύνατον νὰ μὴ καταστῆ οἰονεὶ τὸ κέντρον τῆς διανοητικῆς τοῦ ἡμετέρου γένους κινήσεως, καὶ ἐπόπτης αὐτῆς.

Ἡ Σχολὴ διέμεινεν ἐν Κουρούτσεσμε¹ μεθ' ὅλας τὰς περιπετείας αὐτῆς μέχρι τοῦ 1849, διότι ἀπὸ τοῦ 1821—1824 ἔμενε κλειστή, ὅτε μετὰ ὀλιγόμηνον σχολαρχίαν τοῦ Λήμνου Δανιὴλ συνέβησαν τὰ Πιτζιπιακὰ λεγόμενα, μεθ' ἧ μετετέθη εἰς Φανάριον, ἔνθα ἔκτοτε διαμένει κραταιουμένη ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ πεφωτισμένου ἡμῶν ἀνακτος, ὅστις ἔδει πρὸ χρόνων νὰ διακυβερνᾷ τὴν αὐτοκρατορίαν, ἵνα ὁ τὰδε σημειούμενος γόνος τῆς αὐτῆς Σχολῆς ἠξιοῦτο ν' ἀκροασθῆ τῶν μαθημάτων παρὰ πεπνυμένων καθηγητῶν ἐν ἀνέσει καὶ εὐρυχωρίᾳ, ἐν τῷ νέῳ λαμπρῷ μεγάρῳ, ὅπερ τιμᾷ τούς τε κυβερνήτας τῆς χώρας καὶ τὸν τότε πρωθιεράρχην τῆς Ἐκκλησίας Ἰωακείμ Γ', τὸν καὶ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ ἔργου λαβόντα. Πέρασ διδούς εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς πραγματείας μου προστίθηναι ὅτι ἔνεκα τῆς τῶν πατριαρχείων καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Μ. Σχολῆς. καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Δημητρίου κατὰ πάσαν κυριακὴν καὶ ἑορτὴν ἐξέλαμπεν ἐπὶ τῇ χοροστατήσῃ ἢ ἱεουργίᾳ ἱεραρχῶν σεβαστῶν καὶ σπουδαίων, ὧν τιγῶν ὀνόματα ἐμνημονεύσαμεν ἤδη, τοῦ Παϊσίου πρώην, Σταγῶν τοῦ φιλοτίμως πάνυ ὑπὲρ τῆς σχολῆς ἐργασάμενου,² τοῦ Ἐφέσου Διονυσίου, οὐκ ὀλίγων γενομένων χειροτονιῶν, διορισμῶν, προβιβασμῶν μητροπολιτῶν, περὶ ὧν ἀμέσως τὸν οἰκτεῖον λόγον ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ ποιησόμεθα.

Ἄλλὰ ποῦ νῦν ἡ φαιδρὰ μὲν ἀλλὰ καὶ σοβαρὰ ἐκείνη ἐποχὴ διὰ τὸ χωρίον ἡμῶν; Ποῦ αἱ ὠραῖαι ἐκεῖναι ἡμέραι, ὅτε ἑκατοντάδες νέων, κατὰ Βυζάντιον διαζωγραφοῦντα ποιητικώτατα τὰ κατὰ τὴν Σχολὴν, ἐφιλοσόφουν ἢ διελέγοντο ἢ ἐμελέτων ὑπὸ τὰς δροσερὰς τῶν πτελεῶν

¹ Τὴν θέσιν τοῦ οἰκήματος τῆς Σχολῆς καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῇ διδαχῆς ζωγραφῶσι ζωηροῖς χρώμασιν ὁ τε Σκαρλάτος ἐν «Κωνσταντινουπόλει», τόμ. β', σελ. 109, καὶ τόμ. γ', σελ. 633 καὶ ὁ Κούμας ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ τόμ. ιβ', σελ. 593 κ. ε. καὶ τὸ σιγίλλιον τῆς ἀπὸ Φαναρίου εἰς Κουρούτσεσμε μετοικήσεως τῆς Σχολῆς.

² Ὁ Παῖσιος ἦν Θεσσαλός· ἦν πρότερον Σταγῶν, ἔνθα, ὡς λέγει ὁ φίλος Γεδεῶν (Πατριαρχ. Ἀκαδημ. σ. 136), συνέστησεν ἐξ ἰδίων σχολὴν, ὡς καὶ ἐν Μετεώροις. Ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρω, παραιτησαμένου τοῦ Σηλυβρίας Καλλιπίνου δι' ἀσθένειαν, τῷ αὐγούστῳ τοῦ 1816 προσεβιάσθη εἰς τὴν μητρόπολιν ταύτην. Τῷ 1818 μεσοῦντι μετετέθη εἰς Φιλιππούπολιν, τοῦ Φιλιππουπόλεως Ἰωαννικίου ἀναγκασθέντος ν' ἀποχωρήσῃ ἔνεκα διαφωνιῶν αὐτοῦ τε καὶ τῶν Φιλιππουπολιτῶν. Ἐτελεύτησε δὲ τὸν βίον κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1822, διαδεξαμένου αὐτὸν ἐν τῇ μητροπόλει ταύτῃ τοῦ πρωτοσυγκέλλου Σαμουὴλ, καθὰ ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως, ἦν κατήρτισα, ἐξήγαγον.

και φιλυρών σκιὰς περὶ στοιχείων και μετεώρων, ἀνερευνῶντες « τὰ τε γῆς ὑπένερθε και τὰ ἐφύπερθεν; » Ποῦ αἱ λαμπραὶ ἐκεῖναι ἀναλύσεις τοῦ Θεουκιδίδου, τοῦ Ὀμήρου και Εὐριπίδου, οἱ παραφραζόμενοι χοροὶ τοῦ Σοφοκλέους, τὰ εἰδύλλια τοῦ Θεοκρίτου ἀναλυόμενα και ἀναπτυσσόμενα ὑπὸ τὸν φλοῖσθον τοῦ ὕδατος και τὰς ἐκ τοῦ παρακειμένου δάσους ῥοὰς τῶν ἀηδόνων και λοιπῶν κάλλικελάδων πτηνῶν; Πάντα ἐκεῖνα οἴχεται... νῦν δὲ οὐδὲν ὑπολείπεται, ἢ ἀπλῶς ἐνιαχοῦ τάφων ἐπιγραφαί, ἃς καιπερ μετὰ δυσκολίας ἐξερχόμενοι ποῦ μὲν δάκρυ ρίπτομεν, ποῦ δὲ φέροντες τὸν νοῦν ἡμῶν ὑψηλότερον συνετιζόμεθα, ἀναπολοῦντες ὅτι μάταια τὰ πάντα και ὅτι οὐδὲν ἡμῖν ἀποικοιμένοις τοῦ προσκαιροῦ τούτου βίου μένει ἢ πᾶν τὸ ἡμῖν πεπραγμένον, οὐ ἀνάλογον τὸ κλέος και τὸ ὄνομα.

(Ἔπεται συνέχεια).

B. A. Μυστακίδης.

ΦΙΛΙΚΟΥ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

(Ἐκ τῶν τοῦ Πανηγυρικοῦ Σέκερη)

Μυστικοὶ παράγραφοι περὶ τοῦ κυρίου και καθολικοῦ σκοποῦ τῆς φιλομουσίου και φιλανθρώπου Γραικικῆς Ἐμπορικῆς Ἐταιρείας

§ 1. Ἀγκυλὰ και ὁ φαινόμενος σκοπὸς τῆς Ἐταιρείας ταύτης συνίσταται εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζονται τὰ καθαρὰ αὐτῆς κέρδη πρὸς βοήθειαν τῶν χρειῶν τοῦ Γένους κατὰ τὴν δημοσιευομένην ἔκθεσιν, ὁ κύριος ὁμῶς και καθολικὸς σκοπὸς τῆς συστάσεως τῆς ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ συναθροισθῇ ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἢ ποσότης τῶν δέκα και ἐπέκεινα μιλλιουνίων, και νὰ ἦναι ἔτοιμα διὰ νὰ μεταχειρισθῶσιν ὅλα διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς φιλτάτης Πατρίδος, και τότε αὐτὸ τὸ χρέος θέλει εἶναι ἱερὸν και ἀπαραβίαστον χρέος τοῦ Γένους, διὰ νὰ πληρωθῇ εἰς τοὺς καταβαλόντας ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς μελλούσης ἀποκαταστάσεως τῆς Ἑλλάδος.

§ 2. Οἱ ἔφοροι τῆς αὐτῆς Ἐταιρείας πρέπει νὰ ἦναι μέλη τῆς Ἐταιρείας τῶν Φιλικῶν, και ἂν τις ἐξ αὐτῶν τύχη νὰ μὴ ἦναι, πρέπει μετὰ τὴν ἐκλογὴν του οἱ λοιποὶ νὰ τὸν ἐμβάζωσιν εἰς αὐτὴν ὁμοίως δὲ νὰ ἦναι μέλη τῆς αὐτῆς Ἐταιρείας τῶν Φιλικῶν και ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ τῶν ἐμπορικῶν ὀσπητίων τῆς Ἐταιρείας ταύτης, δηλαδὴ οἱ τε γραμματικοὶ τῶν καταστίχων, οἱ τῆς ἀλληλογραφίας και οἱ πρᾶκται.

§ 3. Εἰς τῶν ἐπισημοτέρων τοῦ Γένους, μέλος ὦν ταύτης και τῆς τῶν Φιλικῶν Ἐταιρείας, διορίσθη παρὰ τῆς σεβαστῆς ἀρχῆς τῶν Φιλικῶν Ἐταιρειάρχος, μὲ τὸν ὅποιον οἱ ἔφοροι ἐκάστου γενικοῦ ἐμπορικοῦ ὀσπητίου θέλει εἰσακούονται διὰ τὴν ἐνέργειαν κάθε ἐπιχειρήματος ἀποβλέποντος εἰς μόνον τὸν κύριον σκοπὸν τῆς Ἐταιρείας τῶν Φιλικῶν, και δεομένου χρηματικῆς δαπάνης· τὸ ὅποιον τότε νὰ ἐνεργῆται ὅταν ὁ Ἐταιρειάρχος ἐπικυρώσῃ αὐτό· εἶδὲ και δὲν κριθῆ παρ' αὐτοῦ εὐλογον, νὰ ἐπιστρέφεται ἢ ἀναφορὰ πρὸς τοὺς ἀποστείλαντας αὐτὴν ἐφόρους μὲ ἐπιγεγραμμένην τὴν αἰτίαν τῆς μὴ ἐπικυρώσεως· οὗτοι δὲ νὰ γνωστοποιῶσι τοῦτο και εἰς τοὺς ἐφόρους τῶν λοιπῶν γενικῶν ὀσπητίων τῆς Ἐταιρείας.

§ 4. Ὅταν δὲ ἡ ἀρχὴ τῶν Φιλικῶν ἤθελε κρίνει τὸν καιρὸν ἀρμόδιον πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου και ἱεροῦ σκοποῦ, και γίνῃ διὰ τοῦτο χρεῖα μεγάλης δαπάνης, και ἐπομένως ἢ αὐτὴ Ἐταιρεία τῶν Φιλικῶν δώσῃ τῷ Ἐταιρειάρχῳ τὸν διορισμὸν τῆς ἐνεργείας, οὗτος θέλει ἀναφέρεται πρὸς τοὺς ἐφόρους ὅλων τῶν γενικῶν ὀσπητίων τῆς ἐμπορικῆς Ἐταιρείας, ἐπιστέλλων πρὸς αὐτοὺς τὴν τῆς ἀρχῆς διαταγὴν, και τοὺς συμφώνως μὲ αὐτὴν ἰδίους του διορισμούς. Οἱ δὲ ἔφοροι νὰ ἦναι εἰς χρέος νὰ ἐκτελῶσιν ἐν τῷ ἅμα και ἀνυπερθέτως τοὺς διορισμοὺς τοῦ Ἐταιρειάρχου, ἐμβάζοντες ἀπὸ τὴν Κάσσαν τῆς Ἐταιρείας τὰς χρηματικὰς ποσότητας ὅπως και ὅπου ἤθελε τοὺς διορίσει ὁ Ἐταιρειάρχος.

Πρέπει λοιπόν, ὦ φίλτατοι συμπατριῶται, ἀφ' οὗ μίαν φορὰν ἀπεσεῖσκαμεν τὴν παχείαν ἀγλὴν τῆς ἀγνοίας και ἀμαθίας, διηνοξίσαμεν τέλος πάντων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν και εἶδομεν τὴν ῥοδοδάκτυλον και τερπνοτάτην αὐγὴν τῆς μεγάλης ἡμέρας, καθ' ἣν θέλει ἀναλάμψει ὁ λαμπρὸς και ζωογονητικώτατος ἥλιος τῆς τοσοῦτον ἐπιθυμητῆς τοῦ Γένους ἡμῶν ἀναγεννήσεως τε και ἀναπλάσεως· πρέπει, λέγω, νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, νὰ αἰσθανθῶμεν μέχρι βάθους καρδιάς, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἐποχὴ, ἣτις θέλει ἐπισφραγίσει ἢ τὴν ἀθάνατον ἡμῶν δόξαν, ἂν προθυμοποιηθῶμεν, ἢ τὸ ἀνεξάληπτον ὄνειδος, τὴν παντοτινὴν κατασχύνην, ἂν ῥαθυμῆσωμεν. Ἡ μηχανὴ τοῦ ἔργου ἐτεχνουργήθη τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ και ἀντιλήψῃ κατὰ τὸν θαυμασιώτερον και ἀριστον τρόπον, και δὲν χρειάζεται πλέον παρὰ ἕνας και μόνος μοχλὸς διὰ νὰ τὴν κινήσῃ και νὰ τὴν βάλῃ εἰς ἐνέργειαν, και αὐτὸς ὁ μοχλὸς, αὐτὴ ἡ ἐμψύχωσις τῆς φοβερᾶς μηχανῆς, ἤρτηται ἀπὸ ἡμᾶς, και δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἢ πρόθυμος και γενναῖα τῶν χρημάτων συνεισφορά, ὅτι ἀνευ τούτων, καθὼς και ὁ Δημοσθέ-

νης εἶπέ ποτε, τίποτε, ἢ μικρὰ πράγματα καὶ ὀλίγου ἄξια κατορθοῦνται.

Ἄν λοιπὸν εἴμεθα ἀληθῆ τέκνα τῆς σεβαστῆς καὶ ἱεράς Ἑλλάδος, ὡς τὸ καυχώμεθα, ἂν σώζωμεν τῷ ὄντι εἰς τὴν καρδίαν μας τὸν θεῖον σπινθῆρα τοῦ ὑπὲρ τοιαύτης εὐκλεεστάτης καὶ ἀθανάτου πατρίδος ἔρωτος, ἂν αἰσθανώμεθα τέλος πάντων τὸ βᾶρος τοῦ πολυχρονιωτάτου ζυγοῦ τῆς ἐπονειδίστου καὶ αἰσχροτάτης δουλείας, καὶ ἂν ἔχωμεν τὴν εὐγενῆ καὶ ὄντως ἑλληνικὴν μεγαλοφροσύνην νὰ τὸν ἐκτινάξωμεν ἀπὸ τὸν τράχηλόν μας, ποῖαν ἄλλην ἀρμοδιωτέραν προσμένομεν ἐποχὴν; ποῖα πρόφασις ὅπως οὖν εὐλογοφανῆς ἤμπορεῖ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἀναβάλωμεν τὸν χρυσοῦν τοῦτον καιρὸν, τὸν ὁποῖον λαμπρότατα φαίνεται, ὅτι ἡ θεία πρόνοια οὕτω προσδιώρισε διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν ὅλων τῶν προρρήσεων, ὅλων τῶν χρησμῶν, ὅσοι διαλαμβάνουσι περὶ τῆς τοῦ Γένους ἐλευθερίας, περὶ τῆς ἀναλάμψεως τῆς ὀρθοδοξίας;

Βέβαια, ἀδελφοί, δὲν μᾶς μένει πλέον κάμμία πρόφασις, οὔτε εἶναι συγχωρημένον εἰς τὸν παρόντα καιρὸν, ἀλλ' οὔτε εἶναι δυνατόν, στοχάζομαι, νὰ εὐρεθῇ τις μεταξὺ τῶν ἀπογόνων τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Λεωνίδα, τοῦ Θεμιστοκλέους, Ἀριστείδου, Κίμωνος, Ἐπαμεινώνδου καὶ μυρίων ἄλλων εὐκλεεστάτων προγόνων μας, νὰ ἀμφιβάλλῃ πλέον διὰ μίαν καὶ μόνην στιγμὴν περὶ τῆς ἀφεύκτως εὐτυχῆς ἐκβάσεως τοῦ μεγάλου σκοποῦ· ἡ ἐναντία γνώμη μένει τοῦ λοιποῦ ὁ κληρὸς τῶν νόθων ἐκείνων ψυχῶν, αἱ ὁποῖαι θεμελιόουσι τὴν κακοδαίμονα εὐδαιμονίαν των εἰς τὸ νὰ ἀποταμιεύωσι μόνον τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον, καὶ παραδεδομένοι δι' ὅλου εἰς τὴν μουσαρὰν καὶ θεοστρυγῆ λατρείαν αὐτῶν τῶν μετάλλων, κλείουσι τὴν ἀμάλακτόν τους καρδίαν ἕως καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἡδύτερον, τὸ εὐγενέστατον καὶ ἱερώτατον αἰσθημα τῆς πρὸς τὴν φιλτάτην πατρίδα ἀγάπης, χωρὶς νὰ αἰσθάνωνται ὅτι ἡ ἄκαιρος φιλοχρηματία κατασταίνει τὸν δεδουλωμένον ὑπὸ τοῦ ψυχασωματοφθόρου αὐτοῦ πάθους καὶ αὐτῶν τῶν ἀνδραπόδων ἀνδραπωδέστερον. Ἄλλ' εἴθε, ὦ Παντοδύναμε Κύριε, εἴθε, ὦ Πολιοῦχον Πνεῦμα τῆς ταλαίνης καὶ πολυστενάκτου Ἑλλάδος, εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην ἐποχὴν, ἐν ἣ μέλλει νὰ διαχωρισθῇ ὁ σίτος ἀπὸ τὰ ἄχυρα, ὁ χρυσοῦς ἀπὸ τὴν σκωρίαν καὶ οἱ ἀληθεῖς ἀδάμαντες ἀπὸ τοὺς ψευδεῖς καὶ πεπλασμένους, εἴθε, λέγω, νὰ μὴν εὐρεθῇ κανεὶς μεταξὺ μας ἀνάξιος τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος, καὶ τοῦ κακοδαίμονος ἐκείνου καὶ ἀγενεστάτου κόμματος, ἀλλ' ἅπαντες οἱ κλητοὶ εὐρεθέντες χωρὶς ἐξαιρέσιν ἐκλεκτοί, ἄς συνδράμωμεν ὁμοθυμαδὸν ὅλην ψυχῆν, ὅλας δυνάμεις, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ στέψιν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου σκοποῦ, ὅστις φαίνεται καθαρὰ ὅτι εἶναι εὐδοκία τῆς θείας προνοίας, καὶ ἄς ἀνοίξωμεν γενναίαν καὶ δαψιλὴν χεῖρα εἰς ἐκείνους ὅπου προσφέρουν κεφαλὴν, στήθος, καρδίαν καὶ βραχίονα διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Γένους.